CYN ΘΕΩ.

DE AVCTORITATE SACRÆ SCRIPTVRÆ,

ET

NVMERO LIBRORVM CANONICORVM VETERIS TESTAMENTI

CONTRA PONTIFICIOS

EXERCITATIO,

IN QVA

SVB PRAESIDIO

GEORGII CALIXTI

S. THEOLOGIÆ D. ET PROFESSORIS PRIMARII

IN ACAD. IVLIA

PVBLICE

DIEBVS XXI IVNII, ET XVI SEPTEMB.

HORIS MATVTINIS ET POMERIDIANIS.

RESPONDIT

STEPHANVS Kenckel

FLENSBVRGENSIS.

)*(

HELMESTADI,

IN TYPOGRAPHEO CALIXTINO EXCVDIT

HENNINGVS MVLLERVS.

CIƆ IƆC XLIIX.

SERENISSIMO ET POTENTISSIMO PRINCIPI ET DOMINO,

DOMINO

FRIDERICO TERTIO,

DANIÆ, NORWEGIÆ, WANDALORVM ET GOTHORVM REGI,

DVCI SLESVVICI, HOLSATIÆ, STORMARIÆ ET DITMARSIÆ,

COMITI OLDENBVRGICO ET DELMENHORSTANO,

REGI ET DOMINO MEO CLEMENTISSIMO

SALVTEM ET FELICITATEM.

QVum famâ in has terras delatum esset, CHRISTIANVM QVARTVM Daniæ Regem (at quantum, quàm pium, quàm prudentem, quàm fortem, quàm clemen-

clementem, quàm deniq; paterno in populos ſuos affectu inclutum!) è regno terreno ad cœleſte tranſlatum mortalitatem exuiſſe, dici nõ poteſt, quantopere conſternati fuerint omnium animi, inprimis verò noſtrûm, qui ex provinciis Cimbricæ cherſoneſi hereditariis orti in hac academiâ numero non exiguo ſtudiis operam damus. Aſt ubi poſt temporis intervallum nõ adeo diuturnum increbreſceret, conſentientibus Procerum & Ordinum ſuffragiis electum eſſe Filium, qui maximo Parenti ſuccederet, & ſceptra paterna capeſſeret, in quo reſtauraretur, quidquid in illo videri poſſet amiſſum; quantâ pridẽ triſtitiâ correpti & proſtrati

fuerant, tantâ iterum lætitiâ recreabantur & emergebant. Videbamur nobis, quamquam procul positi, audire omnium in Daniâ, & vicinâ nostrâ patriâ, quin in Norvvegiâ & ultimâ terrarum Islandiâ Procerũ, Cleri & Populi vota, quibus Tui, Serenissime Rex FRIDERICE TERTIE, regni auspicium Regum Regi & regnorum omnium supremo diribitori ardentissimè commendarent. Videbamur nobis videre, quàm peculiare esset eorum gaudium, qui Te primi Regem salutassent: quomodo non ætas quemquam, non valetudo, non sexus retardaret, quò minus oculos spectaculo Tuæ Majestatis pasceret. Eam parvuli noscere, ostentare juvenes, mirari se-

nes, ægri quoq; neglecto medentiũ imperio, ad conspectum Ejus, quasi ad salutem, sanitatemq; prorepere. Inde alii se satis vixisse, Te viso Te recepto; alii, nunc magis esse vivendum, prædicarent: fæminas etiam tunc fœcunditatis suę maxima voluptas subiret, quum cernerent, cui Principi cives, cui Imperatori milites peperissent: deniq; ut in Tui unius salutem collata essent omniũ Ordinum vota, quum sibi se, ac liberis suis intelligerẽt precari, quidquid pro Tuâ Majestate quisq; precarentur. Nobis autem, qui extra patriam hîc in literis vivim⁹, & Musis operamur, videbantur popularium nostrorum votis nostra quoque esse adjungenda, & ad veterum

Roma-

Romanorum imitationem accla-
mandum; FRIDERICE Auguste De-
us Te servet! ut salvi simus, Deus o-
ptime maxime, serva nobis FRIDE-
RICUM! Prætoriis cohortibus felici-
ter! exercitibus Regiis feliciter! Fe-
lices nos FRIDERICO imperante!
Quemadmodum olim Plato natu-
ræ gratias agebat, quòd natus esset
homo, non belua; masculus non
fæmina; Græcus non barbarus; præ-
sertim verò Socratis temporibus:
ita nos Æterno Deo hymnos grati-
arum decantabimus, quamdiu hu-
jus lucis fruemur usurâ; quòd nos
homines produxerit, quòd fecerit
nasci è Christianis parentibus & in-
ter Christianos in terris neq; litera-
rum neq; pietatis cultu vacuis, deni-
que

que quòd ætas noſtra incideret, & ſi quæ ſperari poteſt maturitas ſtudiorum noſtrorum, incurſura ſit in felicia tempora glorioſiſsimi Regis FRIDERICI tertii. In Te, FRIDERICE, omnia, per Te omnia, Deo cœlitus annuente, habebimus. Deus Te nobis dedit, Deus conſervet. Non poſſumus ſub felice Rege infelicia, ſub prudente temeraria, ſub conſtante levia, ſub indefeſſo languida, ſub pio crudelia metuere. Sive enim fortitudinem Tuam, Rex Sereniſſime, ſive juſtitiam, ſive temperantiam, ſive prudentiam, ſive deniq; pietatem ſpectemus, ita à teneris citato curſu ad ſummum omniũ virtutum faſtigium graſſatus es, ut vel diſertiſsimum Romuli nepotũ vari-

etas

etas laudum Tuarum ſit delaſſatura. Equidem ſi poëta eſſem, optarem mihi linguas centũ, & ora centum; ſi orator, δεινότητα Demoſthenis, & copiam Tullii; nunc quia neuter ſum, quia nullus ſum, ne optare quidem audeo, quod tantæ rei par eſſe poſsit. Vnum ſaltem dicam, quod ſit inſtar omnium, quum Illuſtres Daniæ Ordines ſæpe multumq; ſecum agitaſſent, qualem quantumq; eſſe oporteret, cujus ditione nutuque tanti regni maria, terrę, pax, bella regerentur, digniorẽ, cui omnia illa committerent, quem Regem appellarent, non invenerunt. Animadvertebant videlicet mirum quemdam virtutum concentum & concordiam, quod nihil fortitudi-

dini probitas, nihil prudentiæ ingenuitas, nihil severitati hilaritas, nihil gravitati candor, nihil majestati humanitas detraheret. Iam firmitas, jã proceritas corporis, jam honor capitis & dignitas oris, ætatis maturitas, quin non sine omine festinata senectutis insignia, nonne longè lateque Regem ostentant? Talem videlicet tantumq; esse oportuit, quo electio & exoratum Numen Daniã donaret. Tu itaq;, Serenissime Princeps, unicè dignus habitus, in cujus sinum anxia & afflicta Respub. confugeret: neq; Te propria cupiditas, sed aliena utilitas dicam, an indigentia Regem fecit. Onerasti futuros Reges ac Principes, sed & posteros nostros. nam & hi à Regibus suis exi-

gent,

gent, ut eadem audire mereantur, & illi, ſi non audiant, indignabuntur. Iam ſi de excelſiſsimâ Tuâ familiâ & antiquiſsimâ generis proſapiâ loqui & quidem à ſuis inde cunabulis arceſſere deberem, quæ oratio omnia complecti, aut memoria conſequi valeat? Negare verò aut velit aut poſſit natus nemo, quòd ſit inſigne peculiaris divinæ providẽtiæ argumentum, ex unâ ſtirpe tot ordine Reges electos eſſe. Gentilis antiquitas olim neſcio quos Ioves, Hercules, Quirinos, deoſq; indigites commenta cœlo intulit, quos detinebat infernus: at Dania longè veriorem ἀποθέωσιν tribuere poſſit CHRISTIANIS, FRIDERICIS, Regibus invictiſſimis, optimis, ſanctiſſimis, à quibus

ipſa pietas & virtus nominis ac famæ æternitatē accepiſſe videntur. De omnium ultimo, proximo deceſſore & parente CHRISTIANO QVARTO, glorioſiſsimæ memoriæ, Regum noſtri temporis tum ætate tum virtute maximo quid dicam? aut potiùs, quid non dicam? arbitror enim longè conſultius eſſe, eū non tenui ſermone velut hominē, ſed eloquenti ſilentio, numinis alicujus inſtar, venerari. De Timanthe refert Plinius, quum Iphigeniā ſtantem ad aras, & perituram, in tabellâ exprimere vellet, mœſtos pinxiſſe omnes circum, præcipuè patruum; iamq; omni triſtitiæ imagine conſumtâ, patris ipſius vultum velaſſe, quem dignè oſtendere non

poſſet. Idem planè, Rex FRIDERICE, in diſſimili quidem affectu, quando glorioſiſsimi Tui Parentis magnitudinẽ venerabundus inſpicio, mihi contingit. Dum enim Tuis virtutibus digna elogia aliquo ſaltem modo conor adumbrare, ſentio facultate me deſtitui; atq; adeo quũ ad Divum Parentem accedo, cui gloriam & laudes, quas deberem, circumdare nequeo, Timanthis velum malo injicere, quam rem viribus majorem moliri. Interim nullus dubito, Oratores & Poëtas, quos ſive Tua celeberrima Hafnia, & amœniſſima Sora nutriunt, ſive reliquus eruditus orbis habet, ex ſuæ copiæ divite cornu certatim depromturos, quidquid ſive ad Tuã,

ſive beatiſsimi Parentis gloriam poſſit facere. Ego verò, quem felicior ingenii vena deficit, ne prorſus ἀσύμβολος ſim, & nullum devotiſsimi animi ſpecimen edere videar, Majeſtati Tuæ Exercitationem Theologicam, Pontificum ſynodiq; Tridentinæ anathemata elidentem, in quâ Reſpondentis partes obivi ſub magiſterio & præſidio ej⁹, qui ob communem patriam non minùs, quàm quivis popularium alius, gaudet & gratulatur, humillimè offero, dico, conſecro. Quod dum præſto, nonnullis fortè temerarius videbor & audax: ſed facit fiducia Tuæ benignitatis & clementiæ, ut certò mihi perſuadeam, quemadmodum Sol, quò altius attollitur, eò magis infi-

mos

mos vallium anfractus radiis suis il-
lustrat; ita Te quoq;, tamquam salu-
tare sidus ad fastigium, quod inter
mortales summum est, evectum, in
humillimum & infimæ sortis servu-
lum Regiæ gratiæ radios demissurũ,
& pietatis ac devotionis fervori im-
putaturũ, quidquid tantâ sublimi-
tate inferius ad Majestatis Tuæ pe-
des deposuero. Accipe igitur illud,
Potentissime Rex, qualecumq; fue-
rit, & vultu Tuæ Majestati proprio,
hoc est, sereno & propitio intuere:
me quoq;, studia, parentesq; meos
cætera quidem nullius dignationis,
Tuæ tamen Majestati devotissimos,
spem deniq; & fortunas omnes po-
tentissimo Tuo patrocinio unicè
committẽtes, Regiâ gratiâ comple-
cti di-

cti dignare. Nostrum vicissim erit imitari votum, quo Venusinus vates Cæsarem suum prosequebatur;

Serus in cœlum redeas, diuq;
Lætus intersis populo Quirini;

ad hujus, inquā, imitationem precari & exclamare, Vive & diutissimè regna Rex magne; vive FRIDERICE, nec nisi tardus cœlo, unde nobis datus es, redoneris. Ita regnes, ita omnia supremæ potestatis munia expleas, ut quum apparuerit magnus ille Regum Rex, reportes amarantinam gloriæ coronam! Luculentiorem mercedē nec Tua Majestas sperare potest, nec nos optare. Scripsi in Academiâ Juliâ, quæ est Helmestadii Saxonum, anno CIↃ IↃ C XLIIX, die XIX Septemb.

REGIAE TVAE MAIESTATIS

subjectissimus & devotissimus cliens

STEPHANVS Kenckel Flensburg.

DE AVCTORITATE SACRÆ CANONICÆ SCRIPTVRÆ.

AVctoritas, uti à nobis nunc capitur & consideratur, est rationalis naturæ, (qualis Dei, Angeli, hominis) aut alicujus, quod ab eâ ad ejus mentem & voluntatem significandam profectum fuerit, (ut legis, testimonii, scripturæ) ex ejus perfectione resultans vis vel facultas alliciendi aliorum sive intellectum ad adsentiendum assertionibus, sive voluntatem ad obsequendum mandatis.

II. Dico non nisi rationali naturæ vel alicui hinc profectæ rei auctoritatem competere; eamque derivo ab ejus perfectione sive præstantiâ & excellentiâ. Quò enim quisque virtute, scientiâ vel similibus dotibus perfectior, eò quoque majoris est auctoritatis tum ipse, tum quod ille dicit, vel docet, vel testatur. Hominis vilis, nullâ virtute & doctrinâ præditi nulla quoque est auctoritas. Quam auctoritatem formaliter esse dico facultatem, vim vel virtutem alliciendi aut inducendi aliorum sive intellectum ad adsensum, sive voluntatem ad obsequium.

III. Quoniam autem hæc ipsa facultas, vis vel virtus à perfectione ejus, cui tribuitur, dependet, manifestum est auctoritatem Dei summam esse: atq; itidem, si quæ lex, aut doctrina, aut scriptura à Deo pro-

fecta fuerit, hujus itidem auctoritatem esse maximam. Quò enim propiùs à Deo abest, vel in Deum proximiùs referri potest, eò quoque majore pollet auctoritate. Sacra quidem scriptura per homines confecta & consignata est. Sed hi homines loquuti sunt ac scripserunt ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενοι, *acti à Spiritu sancto*, II Petri I, 21. *Benedictus Dominus Deus Israël loquutus est per os sanctorum, qui à seculo fuerunt, Prophetarum suorum*, Lucæ I, 70. πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος, II Tim. III, 16. *Omnis Scriptura divinitus est inspirata.*

IV. Idipsum prisca & recentior Ecclesia semper agnovit, doctoresque tum primæ tum sequiorum ætatum testati & professi sunt. Irenæus libro secundo, cap. XLVII: *Credere hæc talia debemus Deo, qui & nos fecit, rectissimè scientes*, certissimè persuasi, *quia Scripturæ quidem perfectæ sunt, quippe à Verbo Dei & Spiritu eius dictæ.* Origenes homiliâ secundâ in Ieremiam: *Sacra volumina Spiritus plenitudine spirant, nihilq́ue est sive in Prophetiâ, sive in Lege, sive in Evangelio, sive in Apostolo, quod non à plenitudine divinæ maiestatis descendat.* Ambrosius epistolâ LXIII: *Negant plerique nostros secundum artem scripsisse. nec nos obnitimur. neque enim secundum artem scripserunt, sed secundum gratiam, quæ super omnem artem est. Scripserunt enim quæ Spiritus iis loqui dabat.* Augustinus undecimo de Civitate Dei, capite tertio: Filius Dei *prius per Prophetas, deinde per seipsum, postea per Apostolos, quantum satis esse indicavit, loquutus, etiam Scripturam condidit, quæ Canonica nominatur, eminentissimæ auctoritatis, cui fidem habemus de his rebus, quas ignorare non expedit, nec per nosipsos nosse idonei sumus.* Gregorius Magnus Regesti libro IV, epist. XL: *Quid est Scriptura sacra, nisi quædam epistola omnipotentis Dei ad creaturam suam?* Thomas inter Scholasticos princeps, Primâ, quæst.

quæst. I, in corpore art. x: *Auctor Sacræ scripturæ est Deus.* Idem ibidem, art. IIX ad II: *Sacrâ doctrina auctoritatibus canonicæ Scripturæ utitur propriè, ex necessitate argumentando: auctoritatibus autem aliorum doctorum ecclesiæ, quasi arguendo ex propriis,* non extraneis, quales sunt philosophi, *sed probabiliter. Innititur enim fides nostra revelationi Apostolis & Prophetis factæ, qui canonicos libros scripserunt: non autem revelationi, si quæ fuit aliis doctoribus facta.* Item opusculo primo, quod Græcis est oppositum, cap. xxx: *Fides nostra non habet auctoritatem neq; ab angelis, neq; ab aliquibus miraculis factis, sed à revelatione Patris per Filium & Spiritum sanctum: licet etiam angeli ea, quæ sunt fidei nostræ, revelaverint aliquibus, ut Zachariæ, & Mariæ, & Iosepho; & etiam ad fidei robur miracula plurima facta sint.*

V. Videamus itidem, quomodo de Scripturâ canonicâ, cum aliis scriptis eam comparans, loquutus fuerit sanctus Augustinus. Epistolâ XIX, *Ego,* inquit, *solis eis Scripturarum libris, qui iam Canonici appellantur, didici hunc timorem honoremq; deferre, ut nullum eorum auctorem scribendo aliquid errasse firmissimè credam. Ac si aliquid in eis offendero literis, quod videatur contrarium veritati, nihil aliud quàm vel mendosum esse codicem, vel interpretem non assequutum esse quod dictum est, vel me minimè intellexisse non ambigam. Alios autem ita lego, ut quantalibet sanctitate doctrinaq; præpolleant, non ideo verum putem, quia ipsi ita senserunt; sed quia mihi vel per illos auctores canonicos, vel probabili* (probâ & firmâ) *ratione, quòd à vero non abhorreat, persuadere potuerunt.* Rursus: *Sicut paullò antè dixi, tantummodo Scripturis canonicis hanc ingenuam debeo servitutem, quâ eas solas ita sequar, ut conscriptores earum nihil in eis omnino errasse, nihil fallaciter posuisse non dubitem.* Epistolâ XLIIX quum *Hilarii, Cypriani & Agrippini* mentionem fecisset,

subjungit, *Hoc genus literarum ab auctoritate canonis distinguendum est. Non enim sic leguntur, tanquam ita ex eis testimonium proferatur, ut contra sentire non liceat, sicubi fortè aliter sapuerint quàm veritas postulat.* De baptismo contra Donatistas libro secundo, cap. III: *Quis nesciat Sanctam scripturam canonicam tam Veteris quàm Novi testamenti certis suis terminis contineri, eamq; omnibus posteriorum episcoporum literis,* & proinde etiam Romanorum decretalibus, *ita præponi, ut de illâ omnino dubitari & disceptari non possit; utrum verum vel rectum sit, quidquid in eâ scriptum esse constiterit?*

VI. Adjiciamus nunc etiam, quæ Gregorius de Valentia insignis Iesuita, & juxta genium sectæ infallibilitatem Pontificis adstruens, de Scripturâ & Pontificiis cum eâ comparatis decretis affirmat. Adscribemus verba, quamvis pluscula, ex commentario in Secundam secundæ, disp. I, quæst. I, puncto VII, parag. XLIII. *Cognitio sacris expressa literis, quam Deus Canonicis scriptoribus indidit, quamq; per illos voluit cæteris scripto patefieri, velut sonorum quoddam verbum Dei est, quo is videlicet conceptum æternæ mentis suæ notitiamq; verissimam hominibus eloquitur atq; manifestat. Cæterùm cùm doctrinam hanc Spiritu sancto dictante esse à sacris auctoribus exceptam, litterisq; mandatam dicimus, non utcunq; significare volumus, Spiritu sancto dirigente, sacros auctores illam infallibiliter scripsisse. Nam & Pontifices summi certam quandam Spiritus sancti assistentiam habent, cùm definiunt controversias fidei, neque tamen illorum definitiones, quantumvis ab ipsis conscriptæ, Scriptura sacra sunt, aut esse dicuntur, sicut nunc quidem loquimur de Scripturâ sacrâ. Auctores igitur Canonicos scribere Spiritu sancto dictante, ob eam rem propriè dicimus, quoniam in doctrinâ scripto tradendâ sic illorum operâ Spiritus sanctus utitur,*

tur, ut in eo quidem negotio, non tam illi agant, quàm agantur à Spiritu sancto; planè instar calami, cùm usurpatur à scriptore. — Porrò sacrum scriptorem agi potius à Spiritu sancto, quàm agere, asserimus. Primò propter facilitatem, quâ is Spiritu sancto docente ac dirigente, cognoscit ac scribit omnia etiam minutissima verissimè: cùm tamen Pontifex, ut rectè, hoc est, sine culpâ definiat, studio ac diligentiâ maiore opus habeat, nec etiam omnia sint certa ac infallibilia, quæ obiter ille inter definiendum asserit. — Deinde ob eam causam quoq; scriptorem sacrum agi potius à Spiritu sancto asserimus, quia etsi sponte quidem scribat, at scribit tamen omnino necessariò, ita ut (Spiritu sancto sic efficaciter volente) minimè in ipsius arbitrio sit positum aut non scribere, aut alio modo, alio tempore, aliis verbis scribere: cùm tamen summus Pontifex (quod ad eas quidem attinet definitionis circumstantias) arbitrio suo libero in definiendo utatur. Hæc Valentia.

VII. Constat itaque nullum hodie exstare scriptum, nullum effatum, nullum testimonium, quod Sacræ scripturæ, quoad infallibilitatem & certitudinem, queat æquiparari. Tota scriptura est divinitus inspirata. Auctores igitur sive conditores Scripturæ nihil scripserunt, nisi quod Deus eos voluit scribere, imò inspiravit & in calamum quasi dictavit; vel certè ita moderatus est, ne quidquam scriberetur, nisi quod esset ex re, vero & decoro. Quod ipsum de nullâ aliâ scripturâ vel doctrinâ, quæcunque tandem & ubicumque in universo terrarum orbe occurrat, affirmari potest. Quin, uti ex jam dictis constat, primarius Scripturæ auctor sive conditor est ipse Deus. Audivimus Gregorium de Valentiâ: audiamus alium adhuc Iesuitam, Martinum Delrionem, cujus Proloquiorum in Pharum sapientiæ capite primo hæc sunt verba: *Auctor non*

mendaculus poëta, non rhetor garrulus, non sophista captiosus, non philosophus gloriosus; non, qui possunt ac solent errare hominum alius; non, quorum, ut libet magna, precaria tamen certisq́; finibus comprehensa scientia, ullus Angelorum: sed ipsemet Deus; æterna, infallibilis, infinita bonitas & sapientia. Sanctissima namq; Trinitas, cui absolutè convenit soli Canonicam scripturam condere, primarius est sacræ Scripturæ fons & auctor.

IIX. Rectè igitur Alfonsus Tostatus Præfatione in Matthæum, quæst. v: *Magna, imò maxima omnium auctoritatum, quæ sub cælo esse potest, est auctoritas Sacræ scripturæ.* Et in caput quartum Matthæi, quæst. xxiix: *Quia nulla est maior auctoritas sub Deo, quàm Sacræ scripturæ, qui per eam convincitur, firmissimè convincitur.* Nempe auctoritas Scripturæ est divina auctoritas, id est, Scriptura pollet divinâ virtute inducendi animos ad præbendum adsensum. Et hanc habet non aliunde quâm ab ipso Deo auctore suo. Sicut auctoritas historiæ Livianæ pendet ab auctore Livio; testimonii Tulliani à Tullio, & sic cujusvis alterius à suo auctore, ut quanti ille sit, tanti quoque idipsum habeatur. Scripturæ igitur auctoritas quia divina est, ideo etiam infallibilis est, ut per eam in fraudem vel errorem induci nemo possit. Deus enim auctor ejus per infinitam suam scientiam nihil ignorare, & per infinitam bonitatem nemini imponere potest. Inter homines enim alios ab aliis falli inde est, quòd veritatem vel per imperitiam nesciunt, vel per malitiam celant aut adulterant.

IX. Pariter quia Scripturæ auctoritas divina est, ideo etiam pollet, ut jam dictum fuit, maximâ virtute efficaciter movendi & trahēdi animos ad adsensum: in quâ ratio auctoritatis propriè sive formaliter, ut loqui-

mur,

mur, sita est. Hæc vis, inquam, pendet à Deo agentē cum suo verbo & per suum verbum, non tantùm concursu generali ad modum caussæ primæ, sed etiam speciali gratiâ & illuminatione. Quæ ipsa cum verbo arctè adeo cohæret, ut ab eo numquam penitus absit, imò sine eo numquam, siquidem de hodierno ordinario divinæ illuminationis modo loquamur, adsit.

X. Atque hoc etiam peculiare divino verbo, testimonio sive doctrinæ & scripturæ divinæ præ verbis testimoniis, doctrinis & scripturis humanis, quòd additam habet gratiam sive adjunctum Spiritum divinū, qui animos audientium, quibus innotescit, illuminet, certosque reddat, hujusmodi doctrinam sive scripturam esse divinam, & ab alio primo auctore non profectam, quàm ab ipso Deo. Homines suis scripturis addunt signa, è quibus genuinas sive ab ipsis, quorum nomina præ se ferunt, ortas & editas esse appareat, qualia sunt sigilla, subscriptiones: sed hæc infallibilem certitudinem non pariunt. De cætero librum vel scriptum hujus illiúsve esse auctoris, probatur testimonio eorum, quibus res creditur esse comperta. Aliter de libris aut scriptis humanis, quos videlicet auctores habeant, non constat. Si doctrinæ & scripturæ divinæ aptemus, habet etiam ipsa, quæ auctorem Deum testentur, signa sive miracula, quibus confirmata fuit: sed hæc, quando de credendis supernaturalibus agitur, *mentem omnino convincere nequeunt*, ut agnoscit Bellarminus; nec fuerunt perpetua, sed patrari dudum desierunt. Habet consequutos successus planè admirandos conversarum gentium: sed hi non sunt omnibus noti, minimè autem rudibus & idiotis, quales mortalium plerique sunt. Quod igitur quibuscumq;, quocumq;

L. 6 de gr. & lib. a. in cap. 1.

cumq; etiam loco & tempore, verbum divinum Deo auctori acceptum ferendum esse firmiter persuadeat, non est nisi gratia divina & vis quædam verbo divino indita sive addita, & Spiritus sanctus in auditorum vel lectorum animis internè operans, & certum atq; infallibile verbo suo testimonium perhibens.

1 Thess. 2, 13. XI. Hinc itaque fuit, quòd Thessalonicenses λαβόντες λόγον ἀκοῆς τοῦ Θεοῦ acceptum ab Apostolis verbum de Deo, quod audiebant, *excepere non sicut verbum hominum, sed (ut erat verè) sicut Dei verbum, qui etiam agit*, ait sanctus Paulus eos compellans, *in vobis qui creditis*. Hinc fuit, quòd *populus percelleretur super doctrinâ* Servatoris: *docebat enim eos*, ait Evangelista Matthæus, *ut habens auctoritatem, non autem ut Scribæ*. Nempe quum Scribarum homiliæ frigidæ & elumbes essent, nec auditores afficerent, contrà Christi sermones vividi erant & validi, animosque hominum ad præbendum adsensum potenter commovebant. Hæc est ἀπόδειξις πνεύματος καὶ δυνάμεως, *demonstratio spiritualis & potens sive efficax*, in quâ, *& non in persuasoriis humanæ sapientiæ verbis præconium suum versatum* fuisse docet Apostolus. Hinc Origenes libro adversus Celsum primo rectè affirmat *disciplinam nostram* Christianam *habere quamdam demonstrationem propriam, diviniorem quàm sint Græcorum demonstrationes, quam Apostolus nominat demonstrationem spiritus & virtutis, utpote Spiritu per prophetias fidem adstruente iis, quæ de Christo docentur*. Sanctus Iohannes 1 epist. v, 6: *Spiritus est, qui testificatur spiritum*, id est, doctrinam Spiritus, sive quam ministerium spiritus, (uti vocatur II Cor. III, 8) proponit & tradit, *veritatem esse*. Et paullò inferiùs versu 10: *Qui credit in Filium Dei, habet testimonium* Dei (eam voculam addit Vulgata versio) *in seipso*. Hanc divinam

Margin notes (placed beside lines): "c. 7. v. 28." beside "toris: docebat enim eos…"; "1 Cor. 2, 4." beside "quâ, & non in persuasoriis…".

vinam sancti Spiritus in animis credentium operationem vocat unctionem, cap. 11, 27. *Unctio*, inquit, *docet vos de omnibus*, nempe de omnibus, quæ vobis ad salutem necessaria. Ad hæc verba Augustinus, *Sonus verborum nostrorum aures percutit, magister intus est. — Magisteria forinsecus, adiutoria quædam sunt & admonitiones. Cathedram in cœlo habet, qui corda docet.* Concione de gestis cum Emerito: *Nos aurem forinsecus percutimus, Deus novit intrinsecus loqui.* Hinc Fulco Remensis exhortatione ad Richildim reginam, quæ legitur apud Flodoardum historiæ Remensis libro IV, cap. V: *Qui per me loquitur hæc in auribus vestris, per seipsum loquatur in corde vestro.* Huc etiam faciunt, quæ scribit Gregorius libro XXIX Moralium, cap. XIII. *Quilibet prædicator verba dare auribus potest, corda verò aperire non potest: & nisi per internam gratiam solus omnipotens Deus prædicantium verbis ad corda audientium aditum præstet, incassum prædicatio aure audientis percipitur, quæ pervenire ad intima corde surdo prohibetur.* Et homiliâ xxx in Evangelia: *Nisi spiritus cordi adsit audientis, ociosus est sermo doctoris. — Nisi intus sit qui doceat, doctoris lingua exteriùs in vacuum laborat.*

XII. Quum prophetaret Ieremias, & populo captivitatem, urbi excidium prædiceret, pseudoprophetæ contraria promittebant. Quid ad hæc ipse Dominus? *Propheta penes quem somnium est, enarret somnium; &* Ier. 23, 28.
penes quem est verbum meum, eloquatur verbum meum verè. Quid paleæ cum tritico? ait Dominus. Annon ita verbum meum est ut ignis? dicit Dominus; & sicut malleus conterens petras? Hisce virtus & efficacia divini verbi indicatur & describitur. nam, ut bene loquitur Albertus Magnus, *Verbum exiens ab ore verbi increati cùm virtute sonat.* In Iohan. cap. 4, 42.

XIII. Prisci doctores idem agnoverunt & pas-

ſim inculcarunt. Paucorum teſtimonia apponemus. Origenes quarto περὶ ἀρχῶν: *Si quis cum omni ſtudio & reverentiâ, quâ dignum eſt, prophetica dicta conſideret, eo ipſo dum legit & diligentiùs intuetur, certum eſt quòd aliquo diviniore ſpiramine mentem ſenſúmq; pulſatus agnoſcet non humanitus eſſe prolatos eos, quos legit, ſed Dei eſſe ſermones; & ex ſemetipſo ſentiet non humanâ arte, nec mortali eloquio, ſed divino (ut ita dixerim) cothurno libros eſſe conſcriptos.* Clemens Stromatum ſeptimo κυριακὴν γραφὴν vocat ἀρχὴν ἀναπόδεικτον. Euſebius Demonſtrationis Evangelicæ libro tertio ait divinum verbum adjunctam habere θεοπρεπῆ καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον δύναμιν καὶ συνέργειαν. Chryſoſtomus homiliâ in Natalem Domini: *Præconium verbi univerſum orbem, ubi quidem homines habitant, paucis annis occupavit, etiamſi tabernaculorum opifices, piſcatores, literarum ignari, & idiotæ ubiq; gentium illud divulgent. Nihil autem detrimenti vilitas miniſtrorum attulit, quum prædicati verbi vis omnia præoccupet, & impedimenta amoveat, & proprias vires demonſtret.* Salvianus tertio libro de Providentia: *Alia omnia, id eſt, humana dicta argumentis ac teſtibus egent: Dei autem ſermo ipſe ſibi teſtis eſt.* Nec Nemeſius incommodè libro de naturâ hominis, cap. 11: ἡ τῶν θείων λογίων διδασκαλία τὸ πιστὸν ἀφ' ἑαυτῆς ἔχει, διὰ τὸ θεόπνευστον εἶναι. *Divinorum ſermonum doctrina à ſemetipsâ ſortitur vim faciendæ fidei, inde quòd divinitus eſt inſpirata.* Gregorius Nyſſenus de Gregorio Neocæſarienſi ſive Thaumaturgo diſſerens oſtendit eum repudiatâ Græcorum & Barbarorum theologiâ amplexum fuiſſe τὸν ἑστῶτα λόγον τῆς πίστεως, τὸν οὐδεμιᾷ λογικῇ τινὶ περιεργίᾳ, καὶ τεχνικαῖς πλοκαῖς κρατυνόμενον, ἀλλὰ δι' ἁπλότητος ῥημάτων ὁμοτίμως πᾶσι καταγγελλόμενον, ὃς ἐν αὐτῷ τῷ ὑπὲρ τὴν πίστιν εἶναι, τὸ πιστὸν ἔχει. *ſtabilem & firmum fidei ſermonem, qui non exquiſitâ quadam & redun-*

Tomo 5 Sauil. or. 72.

dante

dante verborum curiositate, & artificiosis nexibus argumentorum confirmatur, sed per simplicitatem verborum omnibus ex æquo annuntiatur; qui in hoc ipso, quòd supra fidem est, vim fidei faciendæ habet.

XIV. Pontificiorum & Iesuitarum, qui vi veritatis adacti idipsum agnovere, dicta & testimonia produximus parte primâ Responsi Moguntinis oppositi, num. CXVII & seq. Adjicimus hîc non nisi unum Iacobi Andradii ex libro tertio Defensionis concilii Tridentini. *Nostri*, inquit, *Theologi minimè quidem arbitrantur, id solum inesse Scripturæ sacræ momenti, quod illi Ecclesiæ suffragiis conceditur, sed totum illius pondus Dei ipsius gravissimæ auctoritati adscribunt. — Quum item mysteria sacris voluminibus comprehensa, humanæ mentis vires mirum in modum excedant, oportere aiunt, quòd postquam ab Ecclesiâ quis didicit Evangelium Matthæi sacrum esse, internâ Spiritus sancti impulsione animus permoveatur, ut fidem Matthæi verbis adiungat. Gratias enim Paulus Deo agit maximas, quòd quum ab eo Thessalonicenses accepissent verbum auditus Dei, hoc est, quum auribus percepissent verba, quibus Dei ipse mysteria enuntiaverat, accepissent illud non sicut verbum hominum, sed, sicut est verè, verbum Dei, qui operabatur in illis qui credebant, hoc est, qui arcanâ quadam vi efficiebat, ut singulari ea fide, mente, & cogitatione prosequerentur, quæ corporis auribus usurpaverant. — Unde est ut non modò omne Scripturæ sacræ pondus & auctoritatem, sed ipsam etiam credendi actionem cœlesti muneri & afflatui adscribant: Ecclesiæ verò sacra tantummodo scripta pura & incorrupta conservandi, atq; omnium mortalium generi illa proponendi munus attribuant.* Hæc satis rectè Andradius.

1 Thess. 2. 13.

XV. Ad eum modum præeunte Scripturâ sacrâ, & consentientibus melioribus prisci ævi, quin ipsis etiam Pontificiis doctoribus, necessitatem specialis di-

vinæ gratiæ divino verbo inditæ & annexæ, intusque & in animo operantis adstruimus: quod dum facimus, Pelagianismum evitamus: dum verò hanc non nisi cum verbo & per verbum extrinsecus acceptum sese exserere & operari adserimus, ἐνθουσιασμοὺς repudiamus. Quum enim Deus in suo verbo inevidenter nobis loquatur, nisi ipse cum suo illo verbo sive per illud verbum se nobis loqui persuaserit, quis alius aut quibus rationibus id efficaciter evincet? Si fiat argumentum: Quidquid Deus dicit & docet, verum est. Quidquid Scripturis continetur, Deus dicit & docet. Ergo. Si hujusmodi, inquam, argumento facto Minor evinci posset vel evidentibus è lumine naturæ ductis rationibus, vel irrefragabilibus testimoniis humanis, tum Conclusio parem participaret certitudinem. Fides igitur indubitata haberi posset absq; peculiari intrinsecâ gratiâ & illuminatione divinâ: quod dudum communi consensu in Pelagianis damnatum est. Ergo reliquum est, ut Deus ipse verbo suo in animis humanis testimonium perhibeat, eosque suâ gratiâ & virtute intrinsecus operante ad fidem perducat. Rectè itaque Franciscus Suarez Tractatu de Fide, disp. III, sectione XII: *In actu exercito dum Deus aliquid dicit, quasi per intrinsecam reflexionem eiusdem actus in seipsum, dicit se dicere.— Hoc ergo modo divinum verbum & rem dictam & seipsum dicit; & hac ratione per fidem infusam creditur, non per resolutionem in aliud verbum, sed per seipsum.*

XVI. Illustrari res potest exemplo principiorum notorum per se, ut loquimur, sive per naturale rationis lumen & habitum, quem νοῦν vel intellectum, vocabulo peculiariter huic rei accommodato, appellavit Aristoteles. Cognoscuntur videlicet per simplicem apprehen-

prehensionem & notitiam terminorũ, citra discursum & aliunde ducta argumenta: ita quoq; fides, quæ verbo divinitus revelato adsentitur, propriè in simplice apprehensione & non in discursu consistit. Quod ibi animo apprehendentis est lumen naturale, id hìc est gratia & illuminatio supernaturalis: & sicut ibi animus naturali facultate intelligendi instructus adsequitur & apprehendit veritatem ejusmodi principiorum; ita hîc idem animus, dum revelationes divinas divino verbo sive Scripturis expositas, non solâ, quam diximus, naturali facultate præditus, sed internâ sancti Spiritus gratiâ verbo junctâ & cum verbo datâ illuminatus considerat, intelligit has ipsas revelationes divinas esse, sive à Deo profectas. Sicut itaque, quod principia per se nota attinet, ratio adsentiendi est, quòd sint per se nota; & ab his ipsis tamen propositionibus sive principiis reapse non distinguitur τὸ *notum esse per se*, sed uno & eodem conceptu concipiuntur tamquam nota per se, & propterea tamquam verissima, quibus adsensum præberi omnino oporteat: ita quoque quod hasce divinas revelationes attinet, ratio adsentiendi est, quòd divinitus sint revelatæ, & sub hac ipsâ ratione tamquã verissimæ & adsensu dignissimæ apprehenduntur & creduntur. Sicut autem nihilominus de principiis per se notis, ubi opus est & res exigit, discursus aliquis potest institui; & habitum, quo id præstatur, Sapientiam appellant Philosophi: ita quoque de fide & revelationibus per fidem creditis, quando, quomodo inter se conveniant & cohæreant, expenditur, discursus datur; quem accuratè instituere, & fidem ab iis, quæ objiciuntur, adsensumque impedire vel turbare possunt, vindicare, habitus est non ipsius fidei secundum se, sed Theologiæ.

 XVII.

XVII. Hactenus itaque demonstravimus & declaravimus adsensum fidei, quem revelationibus divinis præbet homo fidelis, pendere à gratiâ divinâ, & testificatione ac efficaciâ Spiritus sancti, ut à caussâ præcipuâ, insensibili, intrinsecus operante & ad habendam fidem commovente; à verbo autem, ut à caussâ instrumentali, sensibili, extrinsecus agente: priore assertione excludi Pelagianismum, posteriore Enthusiasmum, duos scopulos hîc inprimis cavendos. Nempe Evangelium (ut de eo, utpote remotiore à naturali notitiâ, quasi seorsim & peculiariter loquamur) ab Ecclesiæ capite Iesu Christo & ab auctore suo Spiritu sancto ejusq; inseparabili influxu illam trahit virtutem & efficaciam sibi semper & perpetuò innexam, sive audiat civis, sive peregrinus, vel qui prope, vel qui procul, sive rudis, sive eruditus, ut animum ejus inenarrabili quadam vi subeat, percellat, afficiat, sibique devinciat, atque adeo ut potens sit sibi fidem efficere & credenti salutem. Rom. 1, 16. *Evangelium* enim *est potentia Dei,* id est, potens & efficax organum Dei, *ad salutem omni credenti* per idipsum conficiendam & conferendam. Illam vim, quam aliàs divinam gratiam, Spiritus sancti opem, virtutem, ἐνέργειαν & testimonium, aut etiam supernaturale lumen appellamus, Deus suo verbo adjunxit, & quasi indidit. nam quia cum eo arctè adeo cohæret, ut ab eo numquam penitus absit, imò sine eo numquam, si quidem ordinarium modum attendamus, adsit, ideo ipsius quoque verbi esse, sive ipsi verbo inesse, & per illud fidem & salutem operari dicitur. Inde etiam est, quòd evangelium effectu suo non caret, & in animis auditorum fidem excitare potest, etiamsi ab hominibus vel externâ & in oculos incurrente dignitate sive auctori-

tate

tate destitutis, ut olim ab Apostolis, vel probitate & virtute vacuis, ut sæpe factum & hodie etiam aliquando fit, annuncietur. Esca enim secundum se salubris non desinit talis esse esca, etiamsi à corvo, impurâ ave, ut quondam Eliæ, afferatur. 1 Reg. 17, 6.

XIIX. At dicit Augustinus contra epistolam fundamenti cap. v: *Ego non crederem Evangelio, nisi me ecclesiæ catholicæ auctoritas commoveret.* Ut cuncta rectiùs intelligantur, observandum est auctoritatem ecclesiæ duplicem esse, unam quasi sensibilem & externam, quatenus ipsa videlicet aliquamdiu fuit & hodie est multitudo & congregatio amplissima & nobilissima, complexa florem generis humani. nam quod in eo eruditum est, & animos habet disciplinis imbutos, & proinde de rebus ac religione judicandi & vera à falsis discernendi solertiâ pollentes, id totum intra catholicæ ecclesiæ pomœria continetur: quod extra eam deprehenditur, ferè rude & barbarum est, cujus judicium nemo prudens magni fecerit. Sub initia nascentis ecclesiæ aliter sese res habebat. *Non* erant enim in eâ *multi sapientes, non multi potentes, non multi nobiles,* 1 Cor. 1, 26. Cæterùm auctoritas ista, quam diximus, non nisi humana est, nec fidem parit nisi humanam, magis apta suadere & inducere, quàm convincere. Et quum primæ ecclesiæ deesset, locum ejus supplebant miracula. Deus enim semper præstò esse voluit, quo homines comiter ad agnoscendam & amplectendam veritatem induci possent. Quanta tamen & qualis sit ista auctoritas, non capitur nisi ab hominibus rerum humanarum peritis, & status mundani gnaris, atq; adeo comparationem inter populos, qui intra & extra ecclesiam sunt, instituere doctos.

XIX.

XIX. Alia est auctoritas Ecclesiæ propria, sed nemini infidelium cognita vel credita, quam liceat insensibilem vel internam appellare. Hæc enim ipsa Ecclesiæ competit per peculiarem gratiam, directionem & adsistentiam principis sui capitisque Christi, & Spiritus sancti, per quam fit, ut universa in rebus ad salutem necessariis errare nequeat. Et hactenus catholica sive universalis ecclesia infallibilis, atq; adeo *columna & firmamentum veritatis* est, quod elogium ei tribuit Apostolus 1 Timoth. III, 15. Particulari ecclesiæ idipsum competit, non absolutè & simpliciter, sed quousq; catholicæ vivum & verum membrum esse perseverat. Sicut autem particularis ecclesia potest deficere, ita quoque elogium hoc amittere. Inde dixit Tostatus, (quod obiter annotetur) *soli ecclesiæ universali convenire: quæ numquam*, inquit, *errat, quia numquam tota errat*. Et alibi: *Ecclesia Latinorum non est ecclesia universalis, sed quædam pars eius: ideo etiamsi tota ipsa errasset, non errabat ecclesia universalis, quia manet ecclesia universalis in partibus illis, quæ non errant, sive illæ sint plures numero quàm errantes, sive non.*

Præfat. in Matth. quæst. 13. Ad prol. 2. in Matth. quæst. 4.

XX. Esse verò Ecclesiam hoc, quem diximus, modo ab erroribus immunem, non constat nisi ex prædictionibus, & ex promissionibus, quas utrasque Scriptura proponit. Lucæ 1, 33: *Regnabit in domo Iacobi*, id est ecclesiâ, *in æternum, & regni eius non erit finis*. Iohan. XIV, 16. *Ego rogabo Patrem, & alium paracletum dabit vobis, ut maneat vobiscum in æternum: nempe Spiritum illum veritatis, quem mundus non potest recipere*. Matth. XXIIX, 20. *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usq; ad consummationem seculi*. XVI, 18: *Super hanc petram ædificabo ecclesiam meam: & portæ inferorum non superabunt eam*. Non itaque pessum dabunt persequutiones, non adeo inundabunt

flagitia,

flagitia, non tantopere invalebunt hæreses vel errores fundamentum salutis subruentes, ut nulla umquam vel ullibi superfutura sit Ecclesia.

XXI. Quoniam igitur hæ prædictiones & promissiones, & his innixæ infallibilitas & auctoritas per Scripturam innotescunt, manifestum est infidelem, & qui Scripturam non agnoscat vel admittat, hac ipsâ auctoritate ad Scripturam vel religionem amplectendam commoveri non posse. Res adeo est perspicua, ut coëgerit Melchiorem Canum fateri, *rationem formalem nostræ fidei non esse Ecclesiæ auctoritatem, hoc est, fidei ultimam resolutionem non fieri in Ecclesiæ testimonium. Apostoli,* inquit, *& Prophetæ resolvebant ultimò fidem suam in divinam & auctoritatem & veritatem. Ergò nos in humanam ecclesiæ auctoritatem fidem nostram non resolvimus. Eadem enim fides est, idemq; proinde habet obiectum, rationemq; formalem. Confirmat autem hoc vel maximè, quòd ea, quæ per accidens contingunt obiecto alicuius habitus, non variant illius obiecti formalem rationem: sed articulos credendos proponi per hos aut illos homines, per accidens omnino contingit. Cùm ergo Prophetæ & Apostoli assentirentur articulis fidei, quia Deus revelavit; eandem quoq; nos credendi rationem habebimus.* Addit, *ultimam fidei nostræ resolutionem fieri in caussam interiorem efficientem, hoc est, in Deum moventem ad credendum.* Plura, qui volet, in eamdem sententiam legere ibi poterit. Res sanè, ut dixi, adeo est perspicua, ut etiam coëgerit Franciscum Suarez loco superiùs allegato reprehendere illos, qui docent, *quòd fides nostra resolvatur in auctoritatem ecclesiæ. nam si id intelligant,* inquit, *de illâ auctoritate, ut humana est, omnino falsum dicunt, —quia illa non est fundamentum fidei. Si verò loquantur de auctoritate ecclesiæ, ut regitur à Spiritu sancto, sic non sufficit illam credere vel illi credere fide acquisitâ,*

Lib. 1 Locorum, c. 8.

quisitâ, sed necessarium est credere fide infusâ, quæ resolvenda est in illud principium, Quod DEUS dixit & promisit adsistentiam Spiritus sancti suæ ecclesiæ: & ita necesse est tandem recurrere ad doctrinam traditam, imò ad Scripturam. Auctoritas itaque, quam humaná majorem Ecclesia obtinet, in ordine ad nostram cognitionem ab auctoritate Scripturæ pendet; non hæc ab illâ.

XXII. Interim qui alteram cognoscere & æstimare potuerit, ut sanè potuit Augustinus, ei fuerit non modò occasio credendi, sed etiam motivum, quo ad credendum invitetur & inducatur. E quo tamen proximè & propriè non nisi fides humana & acquisita oritur, ut expositum fuit. Hac itaque se commotum, & ut Scripturam admitteret, inductum fuisse, affirmare Augustinum nihil est mirum.

XXIII. Dum hæc recenseo, incido in commentarium Aegidii Coninck Bellani Iesuitæ & Professoris Lovaniensis de actibus supernaturalibus, propemodum eadem, quæ nos hîc, docentis, & eodem modo Augustini dictum exponentis. Lubet nonnulla apponere. Sic enim loquitur disp. IX, dubio V, concl. III: *Nota Ecclesiam dupliciter posse considerari. Primò, prout est congregatio hominum toto orbe dispersorum, constans pluribus viris summâ doctrinâ ac vitæ sanctimoniâ illustribus. — Et hac ratione Ecclesiæ auctoritas est quidem inter res humanas maxima, quæq; meritò cuivis prudenti persuadeat, ut omnem eius doctrinam tamquam omnino indubitatam amplectatur; est tamen naturalis & humana. Secundò, considerari potest, prout infallibiliter à Spiritu sancto dirigitur. — Quia tamen de hac Spiritus sancti assistentiâ nobis solâ fide ex Scripturæ testimonio constat, auctoritas Ecclesiæ hoc modo considerata solos fideles dirigit, aut eos qui saltem Scripturæ credunt. Priore verò modo consi-*

considerata cùm naturalibus argumentis clarè probari possit; etiam omnino infidelium iudicium dirigere potest. Eorum sanè infidelium judicium dirigere potest, qui dum inter diversas mundi religiones ambigunt, illas inter se comparare possunt, & quanta sit universalis Christianæ ecclesiæ præ cæteris sectis amplitudo, antiquitas, præstantia & dignitas, quod tamen plerorumque captum excedit, adsequuntur & intelligunt. *Hinc patet*, inquit Bellanus, *Augustinum meritò dixisse, Evangelio non crederem, nisi Ecclesiæ catholicæ me commoveret auctoritas.*

XXIII. Non erit nullum operæ precium, si quomodo Augustini dictum Gregorius Ariminensis celebris inter Scholasticos exposuerit, subjiciamus. Verba ejus sunt Prologi quæst. I, art. II: *Non dixit se credere evangelio per adsensum, quem habeat ad aliquod aliud principium, ex quo evangelium demonstretur vel probetur esse verum: sed solùm ex auctoritate ecclesiæ tamquam ex caussâ movente ipsum ad fidem evangelii. Et est quasi simile huic dicto, quod iste vel alius dicere potuisset; Non crederem evangelio, nisi me ecclesiæ sanctitas commoveret. Vel si tempore Christ. dixisset aliquis credentium; Non crederem evangelio, nisi me Christi miracula moverent. Ex quibus dictis etsi fidei evangelicæ aliqua caussa adsignaretur in talibus: non tamen aliquod principium primum, cuius fides caussa esset, ut evangelio crederetur.* Hæc Ariminensis: quæ sequitur & tantùm non describit Cameracensis ad primum Sent. quæst. I, art. III. Iungo verba Thomæ VValdensis è Doctrinalis libro II, cap. XXI. *Non laudo supercilium, quod quidam attollunt, volentes occasione huius dicti decretum Patrum in ecclesiâ maioris esse auctoritatis, culminis & ponderis, quàm sit auctoritas Scripturarum. Quod quidem non tam videtur ineptum, quàm f[illegible]um; nisi quis talis dicat, Philippum fuisse maiorem Christo, q[illegible]n-*

Ioh.1,46. *do induxit Nathanaëlem ad credendum, Christum esse illum, quem scripsit Moses in lege, & Prophetis; sine cuius auctoritate tunc non advertisset. Et si sic; dicat conformiter, parentes nostros carnales aut pædagogos esse altiores & eminentiores Christo: quia eorum auctoritate ab infantiâ didicimus, quid de Christo sit credendum, quid sperandum.* Hæc scriptores sub medio ipso Papatu.

XXV. Durandus quidem Ecclesiæ plus quàm oportebat, tribuit: restringit tamen ad primam & Apostolicam ecclesiam. *Quod dictum est*, inquit, *de approbatione Scripturæ per Ecclesiam, intelligitur solùm de Ecclesiâ, quæ fuit tempore Apostolorum, qui fuerunt repleti Spiritu sancto, & nihilominus viderunt miracula Christi, & audierunt eius doctrinam, & ob hoc fuerunt convenientes testes omnium, quæ Christus fecit aut docuit, ut per eorum testimonium Scriptura continens facta & dicta Christi approbaretur.* Sequitur eum Iohannes Gerson, & quum mentionem ejus fecisset, subjicit, *Hic aperitur modus intelligendi illud Augustini; Evangelio non crederem &c. Ibi enim ecclesiam sumit pro primitivâ congregatione fidelium eorum, qui Christum viderunt, audierunt, & sui testes exstiterunt.* Eodem inclinat Thomas VValdensis, loco paullò antè adducto. *Sufficiat*, inquit, *universali ecclesiæ pro præconio potestatis suæ modernæ, quòd olim hoc fecerit, unde gloria potestatis eius, quasi per cuiusdam maiestatis imperium, valeret ad posteros; ita quòd adhuc sine eius,* primæ scilicet ecclesiæ, *auctoritate scriptura aliqua nec legi poterit nec haberi pro certâ. Et hoc sapuit, cùm diceret Augustinus, Evangelio non crederem &c.* Sequuntur verba superiùs prolata, quibus tamen ipsi priscæ ecclesiæ non tribuit, nisi auctoritatem testificandi; & subjicit: *Longè distat auctoritas Scripturarum, & eminet auctoritati,* sive præ auctoritate *cunctorum doctorum etiam totius ecclesiæ*

In 3. dist. 24. qu. 1.

De vitâ sp. animæ lect. 2. cor. 7.

ecclesiæ catholicæ: quamvis super eius auctoritate catholica attestetur ecclesia.

XXVI. Eodem modo accepit & intellexit Iohannes Driedo, opere de Ecclesiasticis scripturis & dogmatibus ante cx annos, & quod excurrit, scripto. Verba ejus hîc legi digna. *Prior*, inquit, *notior & vetustior est auctoritas Scripturæ, quàm eius ecclesiæ, quæ nunc est. Nam & huiuscemodi ecclesia, quæ nunc est, ex Scripturis sacris quærenda est & cognoscenda. Augustinus autem cùm dicit; Ego evangelio non crederem, nisi me catholicæ ecclesiæ commoneret* (ita sanè videtur Driedo legisse) *auctoritas; intelligit de ecclesiâ catholicâ, quæ fuit ab initio Christianæ fidei secundùm seriem successionis episcoporum crescens ad hæc usq; tempora, quæ sanè ecclesia complectitur collegium Apostolorum, qui Christum & miracula eius videntes, doctrinamq; fidei ex ore eius audientes, scripturas evangelicas tradiderunt, qui & spiritum intelligendi prophetas, salutisq; nostræ mysteria in visibilibus signis cœlitus acceperunt, corroborantes doctrinæ suæ veritatem prodigiis & miraculis. Vnde tantæ auctoritatis est Scriptura semel ab eisdem Apostolis tradita seu approbata, ut etiam ipsi Apostoli fuissent anathema, neq; mansissent ecclesiæ membra, si sententiam fidei ab ipsis prædicatæ mutantes, incepissent doctrinam contrariam evangeliis tradere. Verbum enim semel divino spiritu enunciatum, manet in æternum.—De ecclesiâ autem quæ nunc est, intelligendô eam, ut præcisam seu abstractam seu nudam & absq; cohærentiâ in fide & moribus cum ecclesiis quæ fuerunt in prioribus seculis, diceret Augustinus; Ego huius ecclesiæ homines non agnoscerem esse ecclesiam Christi, nisi doceret me quatuor evangeliorum auctoritas; ego ecclesiæ non crederem si aliud evangelium nobis euangelizaret, si Apostolorum doctrinas non doceret.*

Lib. 4. c. 4.

XXVII. Verius tamen est Augustinum de eccle-

siâ suæ ætatis loquutum esse, quòd videlicet, quum Manichæus adhuc esset, ejus partim auctoritate externâ sibi cognitâ, partim operâ, ut evangelio crederet, commotus & inductus fuerit. *Ipsi*, ait, *evangelio catholicis prædicantibus credidi.* Et alio loco, quo suâ conversionis seriem disertiùs exponit: *Quum essemus infirmi ad inveniendam liquidâ ratione veritatem, & ob hoc nobis opus esset auctoritate sanctarum literarum, iam credere cœperam nullo modo te ô* Deus, *fuisse tributurum tam excellentẽ illi scripturæ per omnes iam terras auctoritatem, nisi & per ipsam tibi credi & per ipsam te quæri voluisses.* Cæterùm Durandus ipse, etiamsi ex dicto Augustini conatus fuerit elicere, *primum inter credibilia, quod sit ratio credendi alia, & ad quod fiat ultima resolutio credibilium, esse, Credere ecclesiam regi à Spiritu sancto*; paullò post, *Si tamen*, inquit, *ratio formalis credibilium complexorum diceretur esse medium, per quod eis adsentitur*, sive quod animum movet, ut adsensum fide immotâ præbeat; *sic dicendum esset, quòd illa esset auctoritas divina regens Ecclesiam, & revelans Scripturam: per hanc enim, tamquam per medium, adsentimus omnibus credibilibus, sicut per demonstrationem adsentimus scitis, & per syllogismum dialecticum opinatis.* Item Driedo: *Animus verè Christianus, credens ex verâ fide, credit propter vocem Dei intus loquentis, accipiens evangelia & verba Dei intus docentis & revelantis.* Quemadmodum autem propterea non excluditur opera, iudicium & testimonium ecclesiæ: sic etiam non efficitur, ut ab hac operâ, indicio sive testimonio, & non ab ipsâ Scripturâ & virtute Spiritus sancti ei conjunctâ, tamquam à caussâ per se, fides verè Christiana, quâ Scripturam Dei verbum esse intelligimus & immoto adsensu credimus, pendeat.

Loco allegato.

XXIIX. Ita si in magnâ & populosâ urbe sapien-

tem

tem virum quærerem, & diu quæsitum Davus tandem commonstraret; commonstratum ego adirem & colloquerer: num eum sapientem virum esse, quia Davus dixisset, crederem, & non potiùs quia ex ipso & sermonibus ipsius, qui vir esset, cognoscerem? Ita ex indicio & testimonio mulieris Christum Samaritani agnoscere cœperunt: & *multi crediderunt in eum propter sermonem mulieris, testantis, Certè dixit mihi omnia, quæ feci. Quum ergo venissent ad eum Samaritani, rogarunt eum, ut apud ipsos maneret: & mansit ibi duos dies. Ac multò plures crediderunt propter sermonem ipsius. Et illi mulieri dicebant, Non amplius propter tuos sermones credimus: ipsi enim audivimus, & scimus hunc esse verè Servatorem illum mundi Christum.* Ioan. 4. 39. Sicut inquam indicium & testimonium mulieris ad Christum adduxit; adductos autem, ut Christum esse indubitatò crederent, ipse Christus ejusque sermo permovit & impulit: ita etiam Ecclesiæ indicium ac testimonium ad Scripturam homines deducit; deductorum autem animos Scriptura ipsa ita percellit, ut eam Dei verbum esse intelligant, & firmiter credant. Et cum Samaritanis tunc oportebit dici: *Non amplius propter tuos sermones sive testimonium credimus: ipsi enim audivimus & scimus.* Excluditur videlicet id ipsum sive indicium sive testimonium, non ut occasio, quin ne quidem ut inducens, sed ut evincens, à quo per se fides pendeat. Quando autem inducens & evincens inter se comparantur, præ hujus efficaciâ quod ab inducente efficiebatur, evanescit quasi & nihili fit. Rectè enim Albertus Magnus in hunc locum: *Iam non propter tuam loquelam, quæ comparatione eius, quod vidimus, nihil est. Non enim iam propter humanam rationem credimus, quamvis per illam inducti simus: sed ipsi veritati propter se & super omnia adsentimur.*

timur. Eumdem locum in eamdem ſententiam accipit Gulielmus Antiſiodorenſis, quando ſub initium ſuæ Summæ in hunc modum ſcribit: *Quum habet quis veram fidem, & rationes, quibus oſtendi poſſit fides; mens non innititur primæ veritati propter illas rationes, ſed acquieſcit potiùs illis rationibus, quia conſentiunt primæ veritati, & ei atteſtantur. Quod ſignificatur per Samaritanos Iohan.* IV; *per quos ſignificantur rectè credentes: qui videntes Ieſum per veram fidem, dicunt Samaritanæ, id eſt, rationi humanæ, iam non propter te credimus, ſed quia ipſi vidimus & audivimus.*

XXIX. Officium eſt Eccleſiæ, ut indicium faciat, teſtimonium perhibeat, codices accuratè ſervet, promtè ſuppeditet, ad legendum & perpendendum incitet, operam in explicando præſtet. Et communiter quidem ſine talibus officiis, quæ per unum vel plures è ſuis Eccleſia obeat, infideles non convertuntur: ut proinde opera hæc, quam eccleſia præſtat, ut plurimùm cauſſa ſit, ſine quâ non converterentur, ſive ad Scripturam agnoſcendam adducerentur infideles. Quæ tamen quando præſtatur, hoc ipſo auctoritas dignitaſque eccleſiæ non ſemper inculcantur: imò plerumque eum, qui convertitur, planè fugiunt, & ignorantur. Quin ſi ſtatus eccleſiæ, qualis eſt hodie, paullò accuratiùs fuerit cognitus, per ingentia, quibus in partes diſcerpitur, ſchiſmata hominem magis deterrere poterit, quàm allicere, & incertum, quò ſe vertat, reddere. Providentia quidem Dei per operam eccleſiæ ſacros libros conſervat, & integros ac incorruptos præſtat. Fieri autem poteſt, ut ſine omni aliâ eccleſiæ operâ fides Scripturæ præbeatur, nempe ſi in ſacrum codicem forte fortunâ ſive quocumque caſu quis incidat, vel in mediâ viâ inveniat, tollat, legat

& evol-

& evolvat. Vt itaque liqueat, adſenſum veræ & indubitatæ fidei, qui Scripturæ à Chriſtianis præbetur, ab ipsâ Scripturâ, quocumque tandem modo homini offeratur, & in notitiam veniat, cum deſiderio & ſtudio cognoſcendæ veritatis ad ſalutem neceſſariæ conſideratâ, atque adeo à virtute & efficaciâ, quam ſibi ſuæque tali conſiderationi adjunctam & à Spiritu ſancto manantem obtinet, minimè verò ab eccleſiæ auctoritate, tamquam à cauſsâ per ſe, pendere; ideo nonnulla ex ethniciſmo & Iudaiſmo converſorum exempla, partim antiqua, partim recentia, in medium proferemus.

XXX. Iuſtinus dialogo cum Tryphone narrat, Sub init.
quomodo de veritate & indipiſcendo fine homini proprio ſollicitus in ſenem οὐκ εὐκαταφρόνητον, πρᾷον καὶ σεμνὸν ἦθος ἐμφαίνοντα, *adſpectu minimè contemnendum, leneſq; & graves mores præ ſe ferentem* inciderit; qui poſt varios ſermones ultrò citroq; habitos tandem in hunc modum diſſeruerit: *Fuerunt aliqui ante multa tempora, omnibus iſtis, qui habiti ſunt philoſophi, longè antiquiores, beati, iuſti, Dei amantes & Deo cari, divino Spiritu afflati, & futura, quæ nunc in rem conferuntur, vaticinati. Prophetas eos appellant. Hi ſoli, quid verum ſit, & viderunt, & hominibus renunciarunt; neq; obſervantes neq; metuentes quemquam, neq; gloriæ cupiditate victi; ſed dumtaxat loquuti quæ audierunt & viderunt, Spiritu ſancto repleti. Libri verò eorum etiam nunc exſtant: in quos ſi quis inciderit, legerit, fidemq; habuerit, plurimùm profecerit quod attinet notitiam principiorum, & finis, & eorum, quæ philoſophum noviſſe oportet. Neutiquam autem illi per demonſtrationes ſcripta ſua compoſuere; ut qui longiſſimè ſupra demonſtrationem omnem, locupletes & idonei fuerint veritatis teſtes. Porro & quæ evenerunt,*

runt, & quæ eveniunt, adigunt assentiri eis quæ ab illis sunt dicta. Quin & propter miracula quæ edidere, ut eis crederetur, digni reperti sunt. Conditorem certè universitatis huius Deum & Patrem glorificaverunt, & eum, qui ab illo missus est, Christum filium eius annunciaverunt: quod qui seductore & impuro spiritu repleti sunt, Pseudoprophetæ neq; fecerunt, neq; faciunt: sed prodigia quædam, ad stuporem hominibus incutiendum, producunt, & impostores spiritus atq; dæmonia magnificè deprædicant. Tu verò votis precibusq;, ut tibi ante omnia portæ lucis aperiantur, insta. Neq; enim ab aliis conspici vel cognosci possunt, præterquam ab iis, quibus Deus & Christus eius concesserint. Hæc & plura alia, quorum commemorandorum nunc tempus non est, quum ille exposuisset, & me sectari iussisset, abiit; nec eum postea ego vidi. Confestim autem animum meum invasit ardor, & occupavit amor Prophetarum, eorumq; virorum, qui Christo cari: & expendens mecum sermonem eius, hanc unicam comperi solidam esse & utilem philosophiam. Atq; ad eum modum & per hæc ipsa philosophus, verus scilicet & qui à vero hominis fine non aberraret, *evasi*. Hæc Iustinus.

XXXI. Post Iustinum audiamus etiam Tatianum de suâ conversione in oratione contra Græcos disserentem. Quum deprehendissem, inquit, absurditatem

Plura med. cultus Deorum *in me descendens, quo modo tandem veritate potirer, inquirebam. Et quum diligenter circumspicerem, in scripturas quasdam barbaras* (non-græcas) *mihi contigit incidere, antiquiores quidem multò, quàm sunt Græcorum dogmata, & diviniores, quàm horum errores. His mihi contigit fidem adhibere, quòd dictio esset minimè phalerata, & quæ dicebantur, non affectata, & quæ de universi creatione proponebantur, perceptu facilia, præterea quòd futura prædicerentur, eximia promitterentur, deniq; unus omnium dominus & monarcha perhiberetur.* Θεοδιδάκτου δέ μου γενομένης τῆς ψυχῆς, *Itaque quum*

quum mens mea divinitus edocta esset, intellexi &c. Per lectionem itaq; Scripturæ facta est mens ejus θεοδίδακτος.

XXXII. Theophilus Antiochenus libro primo ad Autolycum: *Et ego aliquando haut credebam resurrectionem futuram, sed nunc credo postquam ista expendi, simul etiam incidens in sacras scripturas sanctorum prophetarum, qui per spiritum Dei enunciarunt quæ facta fuerunt, quomodo sunt facta; & præsentia, quomodo fiunt; & ventura ita, uti perficientur. Convictus igitur ex iis quæ eveniunt & prædicta fuerunt, non amplius hæsito, sed credo obtemperans Deo.* Græca, si quis fortè desideret, in hunc modum habent: Καὶ γὰρ ἐγὼ ἠπίστουν τοῦτο ἔσεσθαι, ἀλλὰ νῦν κατανοήσας αὐτὰ πιστεύω, ἅμα καὶ ἐπιτυχὼν ἱεραῖς γραφαῖς τῶν ἁγίων προφητῶν, οἳ καὶ προεῖπον διὰ πνεύματος θεοῦ τὰ προγεγονότα ᾧ τρόπῳ γέγονε, καὶ τὰ ἐνεστῶτα τίνι τρόπῳ γίνεται, καὶ τὰ ἐπερχόμενα ποίᾳ τάξει ἀπαρτισθήσεται. ἀπόδειξιν οὖν λαβὼν τῶν γινομένων καὶ προαναπεφωνημένων, οὐκ ἀπιστῶ, ἀλλὰ πιστεύω πειθαρχῶν θεῷ.

XXXIII. Gregorij Thaumaturgi conversionem tangentia nonnulla superiùs è Gregorio Nysseno producta fuerunt. ὁ μέγας οὗτος, ait Nyssenus, τῇ ἔξω φιλοσοφίᾳ δι' ἐπιμελείας καθομιλήσας, δι' ὧν ὁ ἑλληνισμὸς τοῖς πολλοῖς βεβαιοῦται, διὰ τούτων ὡδηγήθη πρὸς τὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ κατανόησιν. *Magnus ille Gregorius in externæ philosophiæ studiis diligenter versatus, per quæ plerisq; errores & superstitiones Græcorum fulciunt, illis ipsis inductus est ad Christianæ religionis cognitionem, & relictâ erroneâ maiorum suorum religione quærebat rerum veritatem,* ἐξ αὐτῶν τῶν πεπονημένων τοῖς ἔξωθεν διδαχθεὶς, τὸ τῶν ἑλληνικῶν δογμάτων ἀσύστατον, *ex ipsis illis, quæ ab externis philosophis elaborata sunt, edoctus, quòd Græcanica dogmata subsistere nequeant. Postquam enim animadvertit tum Græcorum tum barbarorum philosophiam, quod attinet doctrinam de numine in diversas sententias scindi, —hos* Num. 11.

quidem reliquit, & amplexus est stabilem firmumq́; fidei sermonem, — *qui,* uti jam antè producta verba habent, ἐν αὐτῷ τῷ ὑπὲρ τὴν πίστιν εἶναι, τὸ πιστὸν ἔχει.

XXXIV. Simile aliquid de quodam Commodiano memorat Gennadius Massiliensis libro de viris illustribus, cap.xv. *Commodianus dum inter seculares literas etiam nostras legit, occasionem accepit fidei. Factus itaq; Christianus & volens aliquid studiorum suorum munus offerre Christo suæ salutis auctori, scripsit mediocri sermone quasi versu librum adversum Paganos.*

XXXV. Hilarius itidem sub initium luculenti de Trinitate operis commemorat, quomodo consideratâ veritate, quæ ex lumine naturæ cognosci potuerit, & animadversis gentium circa religionem & numinis cultum absurditatibus, tandem ad Scripturas & Christi fidem deductus fuerit. *Quamquam*, ait, *non ineptam hanc eorum* (τῶν ἔξω) *esse sententiam atq; inutilem existimarem, Conscientiam ab omni culpâ liberam conservare, & omnes humanæ vitæ molestias vel prævidere prudenter, vel vitare consultè, vel ferre patienter: tamen hi ipsi non satis mihi idonei ad bene beateq́; vivendum auctores videbantur, communia tantùm & convenientia humano sensui doctrinarum præcepta statuentes.* — *Festinabat autem animus, non hæc tantummodo agere, quæ non egisse & criminum esset plenum, & dolorum: sed hunc tanti muneris Deum parentemq́; cognoscere, cui se totum ipse deberet, cui famulans nobilitandum se existimabat, ad quem omnem spei suæ opinionem referret.* — *Ad hunc igitur vel intelligendum, vel cognoscendum, studio flagrantissimo accendebatur. Namq; plures eorum numerosas incertorum deorum familias introducebant; & virilem ac muliebrem sexum in divinis naturis agere existimantes, ortus ac successiones ex diis deorum asserebant.* — *Dignumq́; iam non erat, auctores eos veritatis*

existi-

existimare, qui ridicula, & fœda, & irreligiosa sectantes, ipsis illis inanissimarum sententiarum suarum opinionibus dissiderent.
——Hæc igitur multaq; alia eiusmodi mecum animo reputans, incidi in eos libros, quos à Moyse atq; à Prophetis scriptos esse Hebræorum religio tradebat: in quibus ipso creatore Deo testante de se, hæc ita continebantur: Ego sum qui sum. Et rursum: Hæc dices filiis Israël, misit me ad vos is qui est. Admiratus sum planè tam absolutam de Deo significationem, quæ naturæ divinæ incomprehensibilem cognitionem aptissimo ad intelligentiam humanam sermone loqueretur. Non enim aliud proprium magis Deo quàm ESSE intelligitur, quia id ipsum quod est, neq; desinentis est aliquando, neq; cœpti. — His igitur religiosissimis de Deo opinionibus veri studio detentus animus delectabatur.—— Fatigabatur autem partim suo, partim corporis metu; qui quum & constantem sententiam suam piâ de Deo professione retineret, & sollicitam de se, atq; hoc occasuro secum, ut putabat, habitaculo suo curam recepisset, post cognitionem legis ac prophetarum, doctrinæ quoq; Evangelicæ atq; Apostolicæ instituta cognoscit.

XXXVI. Quomodo Victorinus, *rhetor urbis Romæ,* converſus fuerit, enarrantem *Simplicianum, patrem in accipiendâ divinâ gratiâ episcopi Ambrosii,* exprimit & ob oculos ponit Auguſtinus libro octavo Confeſſionum, capite ſecundo. Victorinus *ille doctissimus senex, & omnium liberalium doctrinarum peritissimus —statuam in Romano foro meruerat & acceperat, usq; ad illam ætatem venerator idolorum, sacrorumq; sacrilegorum particeps, quibus tunc tota fere Romana nobilitas inflata spirabat, — quæ iste senex Victorinus tot annos ore terricrepo defensitaverat.* Exclamat Auguſtinus, *O Domine, Domine, qui inclinasti cælos & descendisti, tetigisti montes & fumigaverunt, quibus modis te insinuasti illi pectori! Legebat, sicut ait Simplicianus, sanctam Scripturam, omnesq; Christianas literas investigabat studiosissimè &*

perscrutabatur, & dicebat Simpliciano, non palàm sed secretiùs & familiariùs: Noveris me iam esse Christianum. Et respondebat ille: Non credam, nec deputabo te inter Christianos, nisi in ecclesiâ Christi te videro. Ille autem irridebat eum dicens: Ergóne parietes faciunt Christianos? Et hoc sæpe dicebat, iam se esse Christianum; & Simplicianus illud sæpe respondebat, & sæpe ab illo parietum irrisio repetebatur. Amicos enim suos verebatur offendere superbos dæmonicolas, quorum ex culmine Babylonicæ dignitatis, quasi ex cedris Libani, quas nondum contriverat Dominus, graviter ruituras in se inimicitias arbitrabatur. Sed posteaquam legendo & inhiando hausit firmitatem; timuitque negari à Christo coram angelis sanctis, si eum timeret coram hominibus confiteri, —subitò & inopinatus ait Simpliciano, ut ipse narrabat: Eamus in ecclesiam, Christianus volo fieri. At ille non capiens se lætitiâ perrexit cum eo. Ubi autem imbutus est primis instructionum sacramentis, non multò pòst etiam nomen dedit, ut per baptismum regeneraretur, mirante Româ, gaudente ecclesiâ.

XXXVII. Hactenus exempla conversorum ex paganismo: sequuntur aliorum, qui ex Iudaismo ad Christianismum transierunt. Epiphanius refert, famam fuisse de Evangelio Iohannis Hebraicè translato, & Tiberiade in gazophylaciis Iudæorum inter secretiora recondito; *quod mihi,* inquit, *nonnulli, qui se ad Christi fidem è Iudaismo transtulerant, exactè indicarunt. Quin pariter percrebuit, Actus Apostolorum itidem è Græco in Hebræum conversos in iisdem thesauris haberi,* ὡς καὶ ἀπὸ τούτου ἀναγνόντας Ἰουδαίους τοὺς ἡμῖν ὑφηγησαμένους εἰς Χριστὸν πεπιστευκέναι. *sicut etiam inde Iudæi, qui legerunt, & nobis ista recensuerunt, ad Christi fidem adducti fuerant.* Subjungit prolixam narrationem de Iosepho Iudæo, ex hujus ipsius jam tum septuagenario majoris ore exceptam, mirè obstinato, etiamsi mul-

Hær. 10.

tis

tis modis & miraculis & ipsius Christi apparitionibus ad fidem invitaretur: tandem tamen in Ciliciâ, quum *contractâ cum quodam episcopo familiaritate, librum evangeliorum ab eo clam postulasset & legisset*, converso & baptizato, & per Constantinum Imperatorem Comite creato. Qui singula accuratiùs voluerit cognoscere, auctorem adeat.

XXXIIX. Superiore seculo in academiâ Viennensi Hebrææ linguæ professor fuit Paulus VVeidnerus, Medicinæ Doctor, ex Iudaismo ad fidem Christi conversus. Scripsit, & Ferdinando Imperatori inscripsit librum, quo adversus populares suos disputat, & loca Veteris testamenti ad Christianam fidem facientia explicat. Præfatione ad lectorem conversionis suæ occasionem, modum & historiam exponit. Quoniam liber in paucorum est manibus, adjiciemus. *Ab Vtino*, inquit, *quæ civitas est Italiæ, vocatus fui in ducatum Carinthiæ, ibiq; ordinarius eram medicus, & honesta stipendia habebam, ab eius loci provincialibus Dominis, annos circiter sex. Tandem ex benignâ Dei revelatione, & tractu Patris cœlestis, mihi inter cæteras curas animi in mentem venit, ut mecum ipse cogitarem, apud animumq; meum revolverem & perpenderem, quænam esset vera religio in mundo, & quis cultus Deo placens: cœpiq; diligentiùs legere Sacram scripturam, & huc illuc circumspiciens, in novum Testamentum conieci oculos, illudq; contuli cum veteri, ac simul adhibui Chaldæorum, Thalmudistarum & Cabalistarum expositiones, & ita demum Dei beneficio quotidiè fere magis oculi mei aperiebantur, ut cernerem haud obscurè veram religionem Christianam, & quàm indignè, & impiè ac pertinaciter Iudæi contradicant Christo, qui verissimus est Messias, de quo vaticinati sunt Patriarchæ & Prophetæ, & qui in Lege repromissus est populo Israëlitico & cæteris gentibus,*

bus, per figuras, ænigmata, & arcanas revelationes adumbratus. Neq; tamen adhuc mihi ipsi planè satisfeci, quamvis nihil dubitarem de fide Christianâ verissimâ & certissimâ. Ne quid tamen incogitantiùs aut præcipitanter agerem aut imprudentiùs aggrederer, mansi per annum totum considerabundus, ac rem melius expendebam, donec subinde magis magisq; in meâ sententiâ confirmarer, & nullatenus fluctuarem dubitationibus. — Tales enim, quibus salus cordi est, rem seriò agunt, & rectè, justéq; moventur ad credendum: ducuntur enim auctoritate divinæ scripturæ, doctrinâ miraculis confirmatâ, & aguntur instinctu Dei illuminantis, Simul etiam variis exercentur tentationibus, ut fides fiat certior & firmior. — Hac ratione dico me mansisse in annuâ deliberatione, versasseq; libros utriusq; instrumenti nocturnâ manu atq; diurnâ, summo silentio & spe, ut inquit Apostolus. Porrò simul atq; res celari ampliùs non potuit, protinus à meis secundum carnem, non mediocria, propter fidei Christianæ suspicionem, exspectare pericula cogebar, quæ, proh dolor! in hunc usq; diem mihi intentari video & experior. Indignum est, inter Christianos improbitati Iudæorum tantum permitti, ut populares suos ad Christi fidem transeuntes affligant & injuriâ afficiant. E re foret, ejusmodi nequitiam seriò castigari & compesci. Sed pergat Paulus, qui itidem ipse olim Saulus fuerat. *Cæterùm putabam iacturam potiùs rerum omnium & vitæ faciendam esse, quàm de salute animæ volentem scientemq; periclitari. Quare spretis omnibus periculis, & neglectis fratribus & sororibus, imò & parentibus atq; omnibus propinquis & amicis, & posthabitis patriâ & bonis paternis, cum uxore & liberis quatuor Viennam Pannoniæ me contuli, ibiq; Christianam religionem non intra parietes, non paucis adhibitis testibus, sed publicè & palàm professus sum, tinctus sacro baptismate unà cum uxore & quatuor liberis, in æde basilicâ Divo Stephano sacrâ, die Dominicâ*

nicâ undecimâ post festum Trinitatis, quæ fuit XXI dies mensis Augusti, anno M D LIIX. Tandem Iudæos, populares & cognatos suos, compellat verbis dignis notari. *Quilibet vestrûm à viâ suâ malâ recedat, & Deum oret, ut suum illuminet intellectum, ita quòd veritatis viam agnoscere, & agnitam custodire, hypocrysin, perfidiam, avaritiam atq; superbiam fugere, & veras virtutes amplecti & exercere, quæ veræ fidei certissima documenta & testimonia sunt, per omnem vitam possitis. Quod ipsum non aliâ ratione meliùs fiet, quàm si lectioni Prophetarum, etiam Evangeliorum, quæ Prophetis lucem inferunt, diligentem excussionem adiunxeritis. Nam vobis affirmo, quàm cara mihi est propria salus, teste Deo, quòd si Evangelica verba non tantùm primis labiis degustaveritis, sed studio agnoscendæ veritatis, & in ima pectoris transmiseritis, fore ut in lumine ipsorum lumen videatis. In his enim verificationis Prophetiarum de Messia loquentium certitudo invenitur; & ex Christi verbis & vitâ manifestè cognoscitur, quòd ipse verus sit Messias, qui ex immensâ dilectione, quâ complexus est Deus genus humanum, carnem induit, divinitatem indissolubili nexu cum humanâ naturâ mirabiliter copulans.*

XXXIX. Circa eadem tempora contigerunt, quæ de Iohanne Isaac, itidem Hebrææ linguæ professore in academiâ Coloniensi, & Iudæis nonnullis Africanis commemorat Andradius Defensionis concilii Tridentini libro quarto. *Iohannes Isaac,* inquit, *vir nostrâ ætate inter Hebræos doctissimus, ingenuè fatetur, Prophetarum se, ac maximè Esaiæ, quem non nisi Hebraicè legere poterat, continuâ meditatione fuisse pertractum, ut Iudaicâ perfidiâ desertâ Christo Iesu, à quo mirum in modum antea abhorruerat, nomen lubentissimè daret. Aliquos etiam hîc* in Lusitaniâ *agnosco ipse, non vulgaris antea inter Hebræos, qui interiorem Africam incolunt, eruditionis, qui solâ capitis Esaiæ quinquagesimi tertii* Post initium.

 lectio-

lectione inducti fuerunt, ut domo, patriâ, parentibus, amplissimisq; fortunis relictis, Christo se Iesu inflammatis studiis consecrarint.

XL. Christianus Gerson, cujus exstat scriptum Germanicum, quo fabulæ & absurda Talmudis recensentur & refelluntur, nobis in hac academiâ ante annos XL familiariter notus fuit. Christo nomen dedit exeunte superiore seculo, & sacro lavacro tinctus est Halberstadii, anno CIↃ IↃ C, die XIX Octobris. Occasionem & modum conversionis suæ exponit ipse præfatione ad Serenissimum & sapientissimum principem Henricum Iulium, gloriosæ memoriæ. Nos inde excerpta breviter latinis verbis proponemus. *Me,* ait, *in vineam Christianæ ecclesiæ Deus anno ætatis meæ trigesimo primo vocavit per suum verbum, non quidem prædicatum vel auditum, quòd templa propter præsentes in iis imagines intrare non auderem: sed paupercula quædam Christiana fæmina, vicina mea tradebat pignori codicem Novi testamenti Germanici, à Luthero conversi: cui ego mutuos dabam octo solidos, ut usuram meo more lucrarer, & librum interim evolverem, non quidem quòd de veritate Iudaicæ religionis dubitarem, aut ullum Christianæ fidei articulum rectum crederem, sed ut cognoscerem, quisnam ille tantopere efficax error, qui tot animarum myriades seduceret & in exitium præcipites daret. Præsentibus igitur duobus meis affinibus Lazaro & Simeone totum perlegi, non sine blasphemiis. Interim verò cor meum percellebatur, & quũ animadvertissem Evangelistas & Apostolos & Christum ipsum toties ad Vetus testamentum provocare, & subinde loca ex eo alia post alia adducere, illectus fui ut denuò legerem, clanculum quidem, nemine conscio, ne quidem uxore meâ, & ut loca adducta cum ipso Veteris testamenti textu contenderem. Quod ubi feci, tanta lux mihi illuxit, ut eo nomine æternas Deo debeam*

gratias.

gratias. Quum autem cogitationes meas nemini, & ne coniugi quidem, detegere auderem, & praeterea cura uxoris, liberorum reiq́ familiaris & varietas sectarum, quae inter Christianos deprehenditur, animum meum turbarent & distraherent, per integras XIV septimanas adeo angebar, ut nec esca nec potus saperent, nec quietum somnum caperem, donec pro suâ benignitate & clementiâ Deus animo meo indidit, ut relictâ patriâ & cognatione meâ in ditionem Brunsuicensem me conferrem, ibiq́ sacrum baptismum peterem. Hæc ille, vir Hebrææ linguæ peritissimus & in scriptis Rabbinicis & Talmudicis versatissimus: qui deinceps etiam effecit, ut suus frater & filius Iudaismo erepti ad Christum traducerentur. Et hæc quidem exempla sunto conversionis Iudæorum.

XLI. Colophonis loco adjicio, quæ de conversione Iapanensium ad Michaëlem Turrianum Iesuitam scribit ex eadem societate Iohannes Baptista Montius, Bungo, V Id. Octob. anno CIↃ IↃ LXIV. *Quod ad conversionem*, inquit, *harum gentium attinet, evangelium longè lateq́ iam pervagatum est, & sanè probatur in vulgus, & ferè semper ad baptismum Dei beneficio aliqui perducuntur. Ratio autem nostra cum illis agendi est eiusmodi. Quaeritur primùm quam sectam sequantur. Deinde non modò quam ipsi profitentur, sed etiam reliquae omnes Iapanicae sectae multis rationibus ita confutantur, ut earum ope ac praesidio aeternâ salute se nequaquam potiri intelligant. Id ubi perceperunt, docentur esse unum rerum omnium opificem, qui ex nihilo cuncta creaverit, eaque omnia fungi officio praeter Angelos desertores, & hominem, qui è primo illo statu suâ culpâ exciderit, in quo ab Deo parente positus fuerat; idemq́ naturae legibus, rectaeq́ rationi adversetur. Discunt deinceps Deum esse trinum & unum, cuius imperium homo neglexerit. Et quoniam infinitae maiestati ac numini facta iniuria infinitam quoque satis-*

Lib. 4 epistol. Iapanicarum.

tisfactionem exigeret, secundam Trinitatis personam, quam genus humanum, aliave omnino creata natura solvendo non esset, humanitatem nostram ultro adsumsisse & induisse, ut idem homo simul & Deus innocentissimus pœnam nostris sceleribus debitam pretioso sanguine suo acerbaq; morte persolveret, & nos in omnipotentis Dei gratiam restitueret. Hæc illis omnia clarè & copiosè explicantur. Tum ad eorum quæstiones probè respondetur, & omnis ex eorum animis, quoad eius fieri potest, dubitatio tollitur, atque ut illis certæ precandi formulæ & præcepta decalogi tradita sunt, promittunt se barbaros ritus superstitionesq; deposituros. Deniq; sacri baptismi vis, atq; mysteria iisdem explicantur: atq; ita Christo dant nomina ac baptizantur.

XLII. Commemorata hactenus exempla evidenter oculis nostris ingerunt summam Scripturæ auctoritatem sive vim animos percellendi, & ad adsensum præbendum commovendi, quam ab adjunctâ gratiâ divinâ & virtute S. Spiritus auctoris sui sortitur. Et ex hac priùs positâ & creditâ fidelibus innotescunt promissiones divinæ, per quas fit, ut universam ecclesiam in fundamentis ad salutem necessarjis errare, id est penitus interire & exstingui non posse, constet. Quantum externæ dignitatis & eminentiæ hodie in Ecclesiam competit, tantum olim non competebat; atque ita hodie etiam se habet, ut plerisque non sit satis exploratum. Quibus autem innotuit, apud eos vicem inducentis tueri potest, non evincentis. Hinc igitur est, quòd superiora conversionum exempla nusquam auctoritatem ecclesiæ, per quam convertendi ad adsensum Evangelio præbendum commoti fuerint, inducunt. Esto itaque, quòd aliquibus fuerit occasio credendi, & caussa per quam primitus allecti, & sine

quâ

quâ non credidissent, ut sancto Augustino: esto, inquam, intuitu nonnullorum id adseri rectè posse; quod omnes attinet, certè non potest, quemadmodum adducta exempla demonstrant. Minimè igitur est caussa per se adsensus Evangelio à Christianis præbiti. nam si esset, numquam ab ullo præbito adsensu abesset. *Multi,* ait Serarius, *Biblia esse divina credunt, etiamsi nesciant Ecclesiæ de ipsis testificantis testimonium, ut gentilium aliqui, dum fidem amplectuntur, & Christianorum non pauci, vel indocti, vel docti quidem, sed circa hæc nihil ratiocinantes.* At *quando actus aliquis agi potest absq; re aliquâ, non est hæc ad illum necessaria.* Caussa autem per se est divina gratia & virtus Sancti spiritus, cum Evangelio conjuncta, & per illud, tamquam per adæquatum & ordinarium medium, operans. Hinc fidem infusam appellarunt Scholastici. Et vi veritatis adactus rectè admittit & docet Thomas Stapletonus, *impossibile esse sine speciali gratiâ ac dono fidei divinitus infuso actum veræ fidei producere, aut ex veri nominis fide credere:* item *donum fidei infusum tam certam & efficacem esse fidei caussam, ut per id solum veram fidem consequi liceat, absq; voce, testimonio, doctrinâ & magisterio Ecclesiæ.* Et improbat sententiam Bielis, docentis fidem infusam non posse haberi sine præviâ aut comitante acquisitâ. Quò etiam videtur Scotus inclinare. Quin uterque πλυθρυλλήτῳ illo sancti Augustini dicto abutitur. Quod etiam facit Iacobus Almainus, & inde colligit, aut colligere annititur, *Ergo tota ratio, quare tenemur credere Evangelio, epistolis Apostolorum & Prophetarum, est, quia præsentantur ab Ecclesiâ. ergo à fortiori tenemur magis credere veritati Ecclesiæ, quàm Evangelio.*

Proleg. Bibliac. c. 7. qu. 7.

Princip. doct. lib. 8. cap. 2.

Cap. 8.

3. dist. 23.

3. dist. 24.

XLIII. Multi ex iis, qui necessariæ, superiore seculo cœptæ, reformationi sese opposuerunt, ut Eccle-

siæ, & quidem non primæ & priscæ, sed recenti & præsenti; non universali, sed particulari sive Latinæ sive Romanæ, ejúsve Pontifici supereminentem, immensam & illimitatam auctoritatem & potestatem vindicarent, nihilo saniora protulerunt. *Revera*, ait Cardinalis Hosius, *nisi nos Ecclesiæ doceret auctoritas hanc Scripturam esse canonicam, perexiguum apud nos pondus haberet.* Imò, ut loquitur Sixtus Senensis Bibliothecæ suæ libro octavo, hæresi XII, *nec quidquam librorum*, qui in canone ponuntur, *fidei derogatur, etiamsi ab auctore profano scripti sint, quum libri fides non ab auctore, sed ab ecclesiæ catholicæ auctoritate pendeat; & quod illa acceperit, verum & indubitatum esse oportet, à quocumque dictum sit auctore.* Similiter adseverit Thomas Stapletonus Principiorum doctrinalium libro nono, quòd sit *penes ecclesiam huius temporis, librum aliquem in canonem nondum receptum, Apostolorum tamen tempore scriptum (exempli caussâ librum Hermæ, Pastoris nomine inscriptum, vel constitutiones Apostolicas à Clemente editas) in numerum librorum sacrorum, & certò Canonicorum referre posse.* *Quod ut non temerè*, inquit, *unquam faciet Ecclesia; sic si faceret, auctoritatem divinam apud nos illi libri haberent, non secus quàm alii, sive sub ipsis Apostolis, sive post illorum tempora in Canonem relati.* Iacobus Gretserus Defensionis Bellarmini tomo I, lib. III, cap. IX: *Adeo ab Ecclesiâ fides infusâ & est & pendet, ut remotâ Ecclesiæ auctoritate nullo modo subsistere valeat.* Sub initium ejus operis, nempe libro primo, capite primo, *Id*, inquit, *solum pro verbo Dei veneramur ac suscipimus, quod nobis Pontifex ex cathedrâ Petri, tamquam supremus Christianorum magister, omniumque controversiarum iudex definiendo proponit.* Ita ad unum Pontificem tandem itur, & revocantur omnia. Silvester Prierias, qui primus calamum contra Luthe-

L. 1 advers. prolegom. Brentii.

In fine.

rum

rum ſtrinxit, ſub initium Dialogi, quem ei oppoſuit: *Quicumq; non innititur doctrinæ Romanæ eccleſiæ, ac Romani pontificis, tamquam regulæ fidei infallibili, à quâ etiam Sacra ſcriptura robur trahit & auctoritatem, hæreticus eſt.* Et progreſſus ultra medium, *Indulgentiæ*, ait, *auctoritate Scripturæ nobis non innotuerunt, ſed auctoritate eccleſiæ Romanæ, Romanorumq; pontificum, quæ maior eſt.* Ab eorum videlicet *arbitrio pendet*, ut loquitur Baronius, *quid velint eſſe in universâ eccleſiâ ſacroſanctum.* Et hoc eſt, quod fundamenta immanis & antichriſtiani dominatus jaciens Hildebrandus ſive Gregorius VII ante quinque ſecula primus dictavit, *nullum capitulum nullumq; librum canonicum haberi abſq; Romani pontificis auctoritate.*

Fundam. 8.

An. 553. num. 226.

XLIV. Ne quid tamen diſſimulemus, Gretſerus, quem paullò antè admodum dura loquentem audivimus, alibi ad ſaniorem ſententiam propiùs accedere videtur. Nempe Appendice ſecundâ ad librum tertium Bellarmini, Pontificii, inquit, *principaliter Scripturis fidem habent, eaſq; ut divinas venerantur ac ſuſpiciant, propter divinam revelationem: at ob Eccleſiæ auctoritatem non aliter, quàm ut ob conditionem ſine qua non; ut in ſcholis appellamus. Niſi enim hæc teſtificatio accederet, ipſa divina revelatio de libris canonicis, atq; adeo ipſa etiam maieſtas & auctoritas, quâ Canonici libri in ſe ſunt præditi, nunquam nobis innoteſceret.* Hæc poſtrema, uti ad hunc modum ſimpliciter proferuntur, falſa eſſe ex iis, quæ ſuperiùs dicta & producta ſunt, conſtat. Interim Eccleſiæ auctoritatem apud nonnullos, qui eam penetrare potuerint; operam verò aliquam apud pleroſque *conditionem ſine quâ non* fuiſſe vel eſſe, ultrò conceditur. Ex operâ autem adhibitâ adhibentium hominum magnam vel ad commovendum idoneam auctoritatem fuiſſe, rectè non colligitur.

Alius

Alius magni nominis Iesuita, Martinus videlicet Becanus, in hunc modum loquitur Tractatu de Fide, cap. I, quæst. 11: *Tripliciter credi potest Deum aliquid revelasse. Primò propter se; & tunc est assensus fidei Theologicæ. Secundò propter auctoritatem Ecclesiæ dicentis; & tunc non est assensus fidei Theologicæ, sed alterius inferioris ordinis. Tertiò, propter auctoritatem hominis; & tunc est assensus fidei humanæ. Primus assensus sic explicatur: Credo Deum hoc revelasse, non propter aliud, sed immediatè propter se. Secundus sic: Credo Deum hoc revelasse, quia Ecclesia dicit. Tertius sic: Credo Deum hoc revelasse, quia homo dicit. Itaq; primus assensus non resolvitur ulterius, sed sistit in ipsâ revelatione divinâ, quæ creditur propter seipsam. Secundus resolvitur in auctoritatem Ecclesiæ. Tertius in auctoritatem hominis.* Quod secundo adsensui à cæteris distincto peculiare genus tribuit, non potest probari. Aut enim nititur testimonio Ecclesiæ, de quâ ex Scripturis constet, eam fundamenta salutis non ignorare vel depravare, id est, universalis ecclesiæ; & sic in solos, qui fideles jam sunt, competit, & est adsensus fidei Theologicæ: aut Ecclesiæ, prout ea hodie præ cæteris mortalium congregationibus vel superstitionum sectis antiquitate, amplitudine, eruditione & virtute eminet; & sic in paucos cadit, neque transcendit adsensum fidei humanæ. Priore itaque modo cum primo; posteriore cum tertio coincidit; nec peculiare genus constituit.

XLV. Notandum autem, etiamsi adsensus fidei Christianæ, qui Scripturis præbetur, sive donum fidei infusæ haberi queat absq; cognitâ auctoritate, imò absque adhibito aliquo sive magisterio, sive ministerio Ecclesiæ; haberi tamen non posse absq; ipso verbo divinitus revelato, undecumq; tandem in notitiam deducatur,

tur,

tur. Hîc operæ est observari, verbum Dei juxta triplicem differentiam considerari, sive etiam triplici modo proponi posse: uno, ut sit verbum Dei saltem secundum rem & sententiam; altero, secundum rem & voces; tertio, secundum rem, voces & idioma. Primo modo fuerit verbum Dei, si dixero; Corpora nostra eadem numero per omnipotentiam divinam supremo seculi die resuscitabuntur, & animabus nostris denuò unientur, ut simus iidem homines, qui pridem eramus. Hoc est doctrina divina & Dei verbum, saltem quod rem & sententiam attinet. Totidem enim verbis nullibi Scriptura utitur, sed rem ipsam satis dilucidè proponit. Eodem modo verbum Dei est, quod Symbolo Apostolico continetur. Neq; enim illud eâ serie & contextu verborum ullibi in Scripturâ exstat, & ne quidem omnia Symboli verba, Scripturæ sunt verba. Dicitur Apostolicum, quòd summam contineat doctrinæ Apostolicæ. Ab ipsis enim Apostolis αὐτολεξεὶ confectum fuisse nec probari potest; nec verosimile est. Nam si ab ipsis Apostolis totidem verbis confectum esset, caussa reddi non posset, quare tamquam pars Scripturæ non habenda. Dicit quidem Hieronymus *symbolum fidei & spei nostræ ab Apostolis traditum non scribi in chartâ & atramento, sed in tabulis cordis carnalibus*; quòd scilicet Christiani omnes id memoriter tenerent, atq; illi etiam, qui literas nescirent, nihilominus recitarent: non verò quòd scribi prorsus aut non soleret aut non deberet. Quin non ita verbis discreparent symbola antiquarum ecclesiarum Romanæ, Aquileiensis, Orientalis, ut apud Rufinum, & Ierosolymitanæ, ut apud Cyrillum videre est, si symbolum aliquod ipsi Apostoli conceptis verbis edidissent. Rem verò unam &

Epist. 61. cap. 9.

F can-

eamdem in alio libro canonico diffusiùs, in alio contractiùs memorari, ad præsens negocium nihil facit, quum diversi illi sint libri, verbi gratiâ, alius est liber evangelicus Matthæi, alius Marci: hîc autem unum & idem Apostolicum symbolum. Pari ratione verbum Dei quoad rem dici meretur, quidquid habetur in symbolis & confessionibus primarum quatuor œcumenicarum synodorum: quidquid etiam rectè traditur & exponitur sive à priscis sive à recentioribus ecclesiasticis scriptoribus & doctoribus. Secundo modo quoad rem & voces verbum Dei est, quod ex origine sive Hebræâ Veteris sive Græcâ Novi fœderis in alias linguas probè est translatum. Ad eum itaque modum comparatæ sunt versiones Scripturarum. Tertio modo se habent, atque adeo in summo gradu Verbum Dei sunt libri, quales immediatè & proximè ab ipsis sanctis auctoribus Mose, Prophetis & Apostolis profecti & conscripti sunt, nempe Hebraici Veteris & Græci Novi fœderis.

XLVI. Iam dico, quocumque horum trium modorum verbum Dei proponatur, omnino verbum Dei est, & additam sive innexam habet divinam gratiam & vim subeundi & percellendi animos, & ad præbendum indubitatâ fide adsensum commovendi. Absque hac enim si esset, sive hanc si verbo suo Deus non adjungeret, frustra ipsum faceret proponi & prædicari, quum non servet hominem, nisi certâ & immotâ fide creditum: tali verò credi non possit, nisi per virtutem adjunctæ divinæ gratiæ, ut sæpiùs jam fuit dictum; quòd videlicet argumenta, quæ infallibiliter persuadeant & evincant, nulla dentur. Sed, ut jam dixi, Dei verbum quando proponitur, est Dei verbum, sive primo, sive

secun-

secundo, sive tertio modo proponatur; & juncta est ubique gratia & ἐνέργεια Spiritus sancti, per quam qui audiunt, nisi negligentiam vel contumaciam objiciant, ad præbendum adsensum inducantur. Et quum fides secundum se non sit discursiva, sed simpliciter apprehensiva, fieri bene potest, ut evangelium primo modo propositum homini, præsertim rudiori, satisfaciat. Hinc igitur est, quòd nonnulla superius producta exempla non præcisè & directè Scripturam memorant, sed Christianam doctrinam. Hæc enim ipsa si sincerè proponatur, quocumq; aliàs modo, sive disertè sive indisertè proponatur, Dei verbum est, & divinâ virtute pollet. Hinc etiam, quòd attestante Irenæo *multæ gentes barbarorum in Christum crediderunt, sine charactere vel atramento scriptam habentes per Spiritum in cordibus suis salutem, & veterem traditionem diligenter custodientes, in unum Deum credentes fabricatorem cœli & terræ, & omnium quæ in eis sunt, per Christum Iesum Dei filium. Qui propter eminentissimam ergà figmentum suum dilectionem, eam quæ esset ex Virgine, generationem sustinuit, ipse per se hominem adunans Deo, & passus sub Pontio Pilato, & resurgens, & in claritate receptus in gloriâ, venturus salvator eorum qui salvantur, & iudex eorum qui iudicantur, & mittens in ignem æternum transfiguratores veritatis, & contemtores Patris sui & adventus eius. Hanc fidem qui sine literis* (non tamen sine doctrinâ è sacris literis depromtâ) *crediderunt, quantum ad sermonem nostrum, barbari sunt: quantum autem ad sententiam, & consuetudinem, & conversationem, propter fidem, per quam sapientissimi sunt, & placent Deo, conversantes in omni iustitiâ & castitate & sapientiâ.* Hæc de barbaris Christianis Irenæus. De aliis nonullis Augustinus libro primo de doctrinâ Christianâ, cap. XXXIX. *Homo*, inquit, *fide, spe & caritate*

Num. 11 & 40.

Lib. 3, c. 4.

subnixus, eaq; inconcusse retinens, non indiget Scripturis nisi ad alios instruendos. Itaq; multi per hæc tria in solitudine sine codicibus vivunt.

Num. 16. XLVII. Quamvis enim, ut pridem dictum fuit, fides secundum se in simplice apprehensione sit posita, & non in discursu, ad eum fere modum, uti principia per se nota ex apprehensis terminis præeunte naturali lumine sive intelligendi facultate vera esse cognoscuntur; nihilominus sicut aliquando de hisce principijs, ita quoque de dogmatibus & articulis Christianæ fidei instituitur discursus, imò institui plerumque oportet. Potest fieri, ut summam Christianæ religionis breviter & simpliciter propositam nonnulli amplectantur, & sine ambagibus ac curioso scrutinio adsensum præbeant: sed si aliter fuerint animati, si fortè ingeniis aut tardioribus aut acrioribus, si oboriantur scrupuli, si ingruat desiderium cognoscendorum principiorum sive fundamentorum, quibus tota res innitatur; tum omnino discursum institui, & ad Scripturam eos deduci oportet. In eâ videlicet omnia Christianæ fidei dogmata continentur, & ex eâ deduci & demonstrari possunt ac debent. Etiamsi autem legatur, sicut in aliam linguam per interpretem conversa fuit, est nihilominus Dei verbum: non tamen ita propè à Deo profectum vel ortum, quemadmodum se habet, quando linguâ primævâ, quâ scriptores ipsi θεόπνευστοι usi sunt, legitur. Plusculum etiam hîc accessit humanæ operæ, & quidem talis, quæ non fuerit gubernata per peculiarem Spiritus sancti adsistentiam, quâ ab omni errore immunis præstaretur. Si itaque, cum quo agitur, non adquiescat, adscendendum erit ad Scripturam, uti à primis suis scriptoribus idiomate, quo ipsi usi

usi fuerunt, consignata est. Atq; hoc est verbum Dei, quod quidem hodie exstet, in summo gradu, sive puritate maximâ; quo, quod proximiorem à Deo trahat originem, nullum in toto terrarum orbe reperitur. Et etiamsi accesserit aliqua hominum opera, totam tamen divinitus gubernatam, & ab omni errandi periculo defensam fuisse agnoscunt & fatentur Pontificii. Adscribam modò in hanc rem verba Francisci Suarez è Tractatu de Fide, disp. V, sectione III; satis, ut apparet, considerate loquuti. *Adverto*, inquit, *duobus modis posse intelligi singula verba Scripturae esse ab Spiritu sancto, scilicet per specialem motionem antecedentem, vel tantùm per assistentiam, & quasi custodiam. Prior modus erit, quando Spiritus sanctus, vel imprimit conceptum verbi per species infusas; vel peculiariter movet, & excitat species praeexistentes. Et hic modus est maximè proprius & perfectus: & verisimilius est observari ab Spiritu sancto, quoties mysteria, quae scribuntur, supernaturalia sunt, & captum humanum excedunt. Non videtur autem necessarium, etsi eruditi quidam recentiores id contendant, ut semper dictentur verba hoc peculiari modo: quando enim auctor canonicus scribit aliquid, quod secundum se humanum est, & subiacet sensibus, satis videtur, quòd Spiritus illi specialiter assistat, & custodiat illum ab omni errore, & falsitate, & ab omnibus verbis, quae non expediunt, vel decent talem scripturam; avertendo scilicet speciali providentiâ omnia obiecta, quae conceptus talium verborum excitare possunt; & in reliquis permittendo, ut scriptor suâ memoriâ, & suis speciebus, ac suâ diligentiâ utatur in scribendo.* Posterius deinceps repetit, nempe *licet in Scripturâ omnia sint scripta Spiritu divino, nihilominus eundem Spiritum relinquere scriptorem, ut modo sibi accommodato, & secundum suum ingenium, eruditionem, & linguam singula scribat, & ita etiam permittit, ut aliqua familiari*

Paragr. 5.

Parag. 15.

 & hu-

& humano modo scribat, quamvis sub directione suâ. Et hinc etiam sine dubio diversitas dictionis, quâ inter se sacri libri differunt. Directio autem illa omnibus & singulis infallibilitatem impertit.

XLIIX. In discursu itaq; circa res credendas & sub lumine fidei ad alios sive informandos sive convincendos instituto primum principium complexũ, ad quod resolvendo tandem devenitur, & ultra quod inter ea, quæ creduntur, progredi non datur, hoc ipsum est, Quidquid sacra canonica Scriptura dicit, divinitus est scriptum, & indubitatò sive infallibiliter verum. Vt autem hoc axioma exquisitè sibi constet, *sacram canonicam scripturam* intelligi oportet eam, quæ à canonicis scriptoribus idiomate ab ipsis usurpato confecta & edita fuit. Vltra hanc in serie revelatorum, respectu cognitionis nostræ aliquem sanè inter se ordinem, nexum & dependentiam habentium, progredi non licet. Hîc opera humana aliter non accessit, quàm superiùs fuit expositum, & Pontificios agnoscere demonstratum est. Operæ humanæ interpretum præter revelationem (quâ hîc novâ vel iteratâ opus non est, quum ante oculos in fontibus præstò sit prisca & prima) abest illa peculiaris divina directio, per quam omne errandi periculum amovetur. Quamque igitur versionem cum fonte contendere, & ad eum examinare fas est; inprimis si urgeat, cum quo fuerit negocium. Interim quod versione exprimitur, præsertim si à fonte quoad sententiam non discrepet, nihilominus Dei verbum est; imò etiamsi quod Scriptura proponit, verbis prorsus aliis, sensu tamen illibato & integro exponatur: idque etiam ipsum virtute divi-

divinâ divino verbo propriâ ad animos commovendos & ad adsensum pertrahendos pollet.

XLIX. Hoc itaque, quod diximus, axiomate vel principio posito demonstrari & ex eo evidenter (etiamsi ipsum in se non sit evidens) deduci possunt omnia credenda, & omnia agenda sive quod sacramenta attinet, sive quod vitam & mores. Lubet adjicere verba Iohannis Gersonis, quæ habentur Tractatu, *Quæ veritates sint de necessitate salutis credendæ. Credulitas*, inquit, *omnium traditorum in Sacrâ scripturâ innititur huic principio solùm credito, & naturaliter inevidenti, QVOD TOTA SCRIPTVRA A DEO REVELATA EST.* Addit eodem Tractatu: *Vna est omnium credibilium credendi ratio, scilicet auctoritas primæ veritatis revelantis, quæ nunc videtur in ænigmate.* Sacræ verò canonicæ Scripturæ auctoritatem esse tantam, ut omnem aliam cujusvis sive scripti, sive testimonii, sive decreti, quod quidem hodie exstet, aut exstare possit, excedat, ex dictis est manifestum; & ex his potissimùm rationibus, quòd immediatiùs sive proximiùs à Deo profecta, quàm ulla alia scriptura; & quòd ejus scriptores gubernati fuerint divinâ adsistentiâ & directione, quali post confectam & completam Scripturam nullus alius vel scriptor, vel testis, vel judex.

L. De Iohanne Baptistâ Dominus ipse; *Amen dico vobis, non surrexit inter eos, qui nascuntur è mulieribus, quisquam maior Iohanne baptistâ:* & tamen idem Dominus; *Ego testimonium habeo maius testimonio Iohannis. Opera enim, quæ dedit mihi Pater, ut ea perficiam, testantur de me, quòd Pater miserit me. Et qui misit me Pater, ipse testatus est de me. Et Scripturæ sunt, quæ testantur de me.* Scripturarum itaque testimonium testimonio Iohannis, tamquam maius,

Matt. 11, 11.

Ioh. 5, v. 36 & seqq.

jus, præfert. Evangelium, quod prædicavit Apostolus Paulus, non est aliud, quàm quod hodie Scripturis, & disertè quidem Scripturis Novi testamenti continetur. Huic autem tum suam ipsius, tum cœlestium Angelorum auctoritatem subjicit, & cedere jubet sanctissimus

Galat. 1. 8. Apostolus. *Etiamsi nos*, ait, *aut Angelus è cælo evangelizet vobis præter id, quod vobis evangelizavimus, anathema esto.* Quod Angelus evangelizaverit, ut intelligatur vel idem vel diversum esse ab eo, quod evangelizavit Paulus, oportebit conferri cum evangelio, quod prædicavit Paulus, & hodie canonica Novi testamenti scripta exhibent; & si deprehendatur diversum esse, non obstante auctoritate Angeli è cœlo, irrogato anathemate repudiandum & damnandum erit. Sic etiam de hodiernâ ecclesiâ ex collatione doctrinæ ejus cum libris Evangelicis judicandum esse docuit Driedo superiùs num. XXVI. At presbyteri Congregationis Oratorii, & inter eos Thomas Bozius Eugubinus, dum Romanæ curiæ ejusque Pontifici adulatur, eò usque provehitur, ut af-

De signis eccl. l. 16, c. 10. firmet, *quòd sit falsò & impudenter dictum, Divinam scripturam esse maioris auctoritatis, quàm sit Ecclesia.* Imò juxta

Cap. 9. ipsum *doctrina Ecclesiæ est divina propter Ordinis sacramentum, quo qui consecrantur, hauriunt hanc à Christo divinitatem, ut ipsorum decreta pro ratione muneris commissi divina sint ac dicantur.* Iohannes Morinus præfatione in versionem LXX interpretum, præmissâ splendidis & operosis Bibliis πολυγλώττοις, Lutetiæ nuper editis, asseverat *Scripturæ auctoritatem, quantum ad nos attinet, in Ecclesiæ testimonio & auctoritate totam residere.*

LI. Verum quidem est, Ecclesiam inter homines in mundo constitutam & collectam fuisse annis propemodum bis mille & quingentis, priusquam ministerio

Mosis

Mosis condi cœperit Scriptura. Et potuit aliquamdiu sine adminiculo Scripturarum haut incommodè consistere Ecclesia, quòd nondum tanta esset hominum multitudo per universum orbē dispersa, ut postea fuit; quòd præstò essent Patriarchæ maximè longævi, singuli erudiendis familiis sive populis ex se ortis intenti; denique quòd his ipsis Deus sæpe sese manifestaret, & peculiaribus alloquiis sive revelationibus voluntatem suam patefaceret. Observandum hîc est, tum conditi orbis historiam, tum veri Dei notitiam & cultum usq; ad ætatem Iacobi Patriarchæ per annos plures quàm bis mille, propter longævam vitam ejus ævi mortalium propagari potuisse per solos tres homines, Adamum videlicet, Methusalemum & Semum. Potuit Adamum audire Methusalem; Methusalemum Semus; Semum autem Iacobus. Potuit igitur audire Iacobus ab eo, qui testaretur se audivisse ex auditore Adami. Cæterùm ubi dispersum fuit genus humanum per plurimos & disjunctissimos terrarum tractus; ubi contrahi cœpit ætas humana, & à multis annis ad paucos redigi, atque adeo desierunt populis adesse μακρόβιοι Patriarchæ, & qui adessent, officio negligentiùs fungi; denique ubi Deo visum fuit suarum apparitionū & alloquutionum frequentiam minuere, minúsq; crebras hominibus impertire: ibi placuit medium, quod suâ naturâ ad conservandam rerum gestarum memoriam & doctrinæ veritatem idoneum, nempe Scripturam, adhibere. Non quidem absolutè necessarium fuit Scripturis uti: potuisset enim Deus pro immensâ suâ sapientiâ & potentiâ alias rationes inire, aliosq; conservandæ & propagandæ veritatis modos invenire. Interim ubi suppetunt ordinaria media, ad finem ex se idonea, non con-

suevit

suevit illis rejectis ad extraordinaria & supernaturalia
Lib. 6 init. progredi. Ex re autem & vero *literas* appellat Livius *unam custodiam fidelem memoriæ rerum gestarum.* nam quod relationes ore tenus factas attinet, οἱ ἄνθρωποι τὰς ἀκοὰς τῶν προγεγενημένων, καὶ ἢν ἐπιχώρια σφίσιν ᾖ, ὁμοίως ἀβασανίστως παρ' ἀλλήλων δέχονται, ut observat Thucydides. *Ho-*
Libro 1. *mines quæ de rebus præteritis audierunt, etiamsi propriè ad eos pertineant, temerè & sine examine alii ab aliis accipiunt.* Et probat experientia, de rebus majorum nostrorum, recepto ab iis literarum usu antiquioribus, nihil aut parum certi ad posteritatem derivatum esse. Traditio itaque sine Scripturâ non est propagandæ veritati aptum medium: aptissimum autem & huic fini natum factum Scriptura; cui aliàs innituntur res publicæ & privatæ. Quo proinde uti Deus voluit; præsertim ex quo hominum multitudo in immensum excrevit, ætas decrevit, & revelationes complementum & finem sortitæ sunt.

LII. Hinc igitur Novi testamenti doctrina, per universas gentes brevi spargenda, non ita ut Veteris, citra Scripturam diu fuit relicta, sed intra annos non adeo multos, quum adhuc Apostoli, omnium rerum testes, in vivis essent, literis commendata. *Non per alios,*
Lib. 3. c. 1. ait Irenæus, *dispositionem salutis nostræ cognovimus, quàm per eos, per quos Evangelium pervenit ad nos, quod quidem tunc præconiaverunt, postea verò per Dei voluntatem in scripturis nobis tradiderunt, fundamentum & columnam fidei nostræ futurum.* Neq; quidquam dignitati vel certitudini Scripturarũ detrahit, quòd auctores earum tum Prophetæ tum Apostoli non videntur corpus Scripturæ, quale & quantum hodie exstat, intendisse, sed singuli seorsim suos libros pro conditione sui temporis & oblatâ occasione scripsisse: supremus enim architectus fuit Spiritus

sanctus;

ſanctus; ſcriptores, tamquam operarij; ſinguli ſuas partes exſequuti opus, quod privatim obtigerat, peregerunt: qualis futura ex junctis omnium laboribus integri & completi operis ſtructura, menti & diſpoſitioni ἀρχιτεκτονικῇ committi oportuit. Neque parcâ manu theſaurum hunc ſuum mortalium generi admenſa eſt benignitas divina, ſed ut potiùs ſuperſit, quàm deſit. Neque enim negari poteſt, etiamſi abeſſent quidam libri, nihilominus conſultum fore humanæ ſaluti. Nihil tamen eſt, quod non ſit *utile ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad diſciplinam in iuſtitiâ: ut perfectus ſit homo Dei, ad omne opus bonum perfectè inſtructus.* Ex abundante itaque copiâ, Dei erga homines provida & larga benignitas innoteſcit, ſuoq; merito humanos animos ad amorem & laudem provocat. 2 Tim. 3,16

DE NVMERO LIBRORVM CANONICORVM VETERIS TESTAMENTI.

SAcra canonica Scriptura eſt verbum Dei ab ipſo Deo hominibus patefactum, Sanctoque Spiritu ſuggerente & dirigente à Moſe, Prophetis, Apoſtolis viriſque Apoſtolicis in literas & libros relatum, & divinâ providentiâ Eccleſiæq; operâ ad nos derivatum, cujus infallibili ductu de omnibus creditu & factu ad ſalutem neceſſariis erudimur, ut per veram & vivam fidem in Ieſum Chriſtum vitam æternam habeamus. Nec altiùs, quàm ad hoc ipſum, adſcendere poſſumus, quando de patefactis à Deo, & creditis, præeunte fide, inquiſitio & diſcurſus inſtituitur; ſicut ex iis, quæ hactenus dicta fuerunt, ſatis conſtat. Luk. 1. 2. Apoc. 22, 18.

 II. Ad-

II. Adventus Servatoris Iesu Christi in mundum omne mundi ævum dispescit in partes duas, unam videlicet, quæ adventum præcessit, & alteram, quæ subsequuta est: prior Veteri testamento tribuitur, posterior Novo. Quamdiu Vetus obtinuit, exspectabatur adhuc Christus, & venturus credebatur; quando venit & reapse exhibitus est, incipit Novum. Libri itaq; sub Vetere scripti venturum promittunt, & typis ac figuris adumbrant: libri sub Novo confecti præsentem & exhibitum sistunt, & quomodo propter salutem nostram natus, passus, mortuusque fuerit, resurrexerit, & in cœlos, quum in nomine suo Apostolos suos pœnitentiam ac remissionem peccatorum apud omnes gentes, initio ab urbe Ierusalem facto, prædicare jussisset, adscenderit, dilucidè explicant; atque adeo quod sub Vetere prænunciabatur, obscuriùs proponebatur & umbris involvebatur, utpote jam perfectum & completum, clarè ob oculos ponunt. Hujusmodi θεόπνευστα scripta sub Vetere confieri desierunt post annos mille centum circiter à Mose primo scriptore usque ad ultimum, seculo ante natum Servatorem quarto; sub Novo intra ætatem Apostolorum constiterunt. Malachias Prophetarum ultimus desinit in prænunciatione Angeli ante Christi faciem mittendi, viamque paraturi, nempe Iohannis baptistæ sub Eliæ titulo & typo adumbrati: ab hoc autem ipso incipit Novum, ut inprimis videre est sub initium Evangelistæ Marci. Atque hoc pacto Vetus Novumque combinantur. Apocalypsis, quâ σύστημα Novi clauditur, *non ante multum temporis*, ait de suâ ætate Irenæus, *visa est, sed penè sub nostro seculo, ad finem Domitiani imperii.* Finiens hanc adhibet contestationem: *Si quis apposuerit ad hæc,*

Mal. 3, 1; & 4, 5.

Lib. 5. c. 25.

Apoc. 22, 18.

ad hæc, apponet ei Deus plagas ſcriptas in libro iſto; & ſi quis abſtulerit aliquid, auferet Deus partem eius è libro vitæ, & ex urbe ſanctâ, & ex iis quæ ſcripta ſunt in libro iſto. Digna eſt annotari obſervatio Toſtati, quam quæſtioni primæ ad quartum caput Deuteronomii immiſcuit. *Perfecto,* inquit, *nec addi poteſt, nec auferri debet. — Sic Apocalypſeos capite ultimo quia tota revelationum ſeries claudebatur, dicitur; Si quis appoſuerit ad hæc, apponet Deus ſuper illum plagas &c.*

III. Diximus, demonſtrationum & deductionum prælucente revelationis & fidei lumine factarum primum principium complexum eſſe, QVIDQVID CANONICA SCRIPTVRA DICIT, DIVINITVS EST INSPIRATVM: primum, inquam, in componendo, ſive à quo initium deducendi fiat vel actu, vel virtute; & ultimum in reſolvendo, ad quod tandem iri & in quo ſiſti neceſſe ſit. Vt autem hujus ipſius principii rectus & legitimus queat eſſe uſus, ante omnia terminos intelligi oportet. Quid per prædicatum intelligatur, & quomodo cuncta in Scripturis θεόπνευστα, & propterea etiam infallibilia ſint, ipſis Pontificiorum verbis fuit expoſitum. Canonici tituli rationem reddat itidem Pontificius Andradius. Sacræ ſcripturæ libri *ideo,* inquit, *Canonici appellantur, quia pietatis, fidei, & religionis canonem, hoc eſt, regulam, atq; normam è cœlis ſummo Dei beneficio ad nos delatam continent ampliſſimam. Nam quum omnipotentis Dei incorruptiſſima & integerrima voluntas humanarum eſſe debeat actionum & voluntatum norma, meritò ſanè à canone & regulâ nomen accipere ii codices debuere, quibus divina ſunt myſteria atq; voluntas comprehenſa. — meritò Canonici, id eſt, humanæ vitæ directores atq; moderatores dicti ſunt. Quorum dignitati nulla par oratio poteſt reperiri.* Ex veteribus Chryſoſtomus vocat ἁπάντων ἀκριβῆ ζυγὸν καὶ γνώμονα καὶ κανόνα, *accuratam omnium*

Defenſ. conc. Trid. l. 3 initio.

Hom. 13 in 2 Corinth.

trutinam & indicem & normam: Augustinus stateram divinam. *Afferamus*, inquit, *divinam stateram de Scripturis sanctis, tamquam de thesauris Dominicis, & in illâ, quid sit gravius, appendamus: imò non appendamus, sed à Domino appensa recognoscamus.*

ꝺ de bapt. cont. Donatistas c. 6.

IV. Vt autem rectè & exactè intelligatur, quid vocabulum *Sacra canonicæ scripturæ* sibi velit, & quid hoc ipso significetur, cognosci oportet, quinam libri ad Sacram canonicam scripturam pertineant, vel compagem, structuram & corpus ejus conficiant: & primùm equidem, qui Veteris testamenti σύστημα, deinde qui Novi constituant & absolvant. Primâ quidem ætate mundi Deum sese suamque voluntatem protoplastis & subsequutis Patriarchis manifestasse, nondum tamen, quæ revelaverat, in literas & libros referri voluisse, dictum est superiùs: neque verò opus fuisse, quum alloquia divina frequentia tunc essent, & cum Patriarchis quasi familiariter Deus conversaretur: ipsi verò Patriarchæ longævitate suâ multa complecterentur secula, ut à quibusvis, posterorumque posteris adiri & audiri possent. nam nec hi in eam multitudinem excreverant, ut universam terræ superficiem occuparent, quum adhuc pauci præ pòst-exortis essent, & in meridie atque oriente orbis partem non adeo magnam habitarent. Cæterùm ubi alloquia divina infrequentiora esse, homines ut ætate minui, ita numero in immensum augeri, simulq; dispergi cœperunt; placuit Deo revelationes hactenus factas, potissimùm, quæ ad hominum salutem facerent, & porrò necessariæ futuræ essent, scribi sive literarum monumentis committi.

V. Ad hanc rem delectus à Deo fuit Moses, scriptorum omnium, quotquot exstant, antiquissimus, &

major

major bello Trojano, quod Homerus Græcorum συγγραφέων vetustissimus descripsit, trecentis minimum annis. Israëlitis quidem potissimum scripsit: non tamen mansit ignotus Græcis, quorum aliquos ejus mentionem facientes, nostræ notitiæ per ævi longinquitatem subtractos, memorat Eusebius περὶ προπαρασκευῆς εὐαγγελικῆς libro nono. Ex iis, qui hodie supersunt, Mosis meminerunt Diodorus Siculus libro primo; & Strabo Geographiæ libro XVI; & Dionysius Longinus libello περὶ ὕψους. Inter Latinos Trogus Pompejus, & ex eo Iustinus libro XXXVI; Tacitus etiam Historiæ quincto meminerunt, sed addunt planè absurda, & à vero aliena. Rectiùs Strabo, Moses, inquit, *docebat, Aegyptios non rectè sentire, qui bestiarum ac pecorum imagines Deo tribuerent, itemq; Afros; & Graecos, qui diis hominum figuram affingerent.* Errat autem, quum addit, juxta Mosis doctrinam, *id solum esse Deum, quod nos & terram ac mare continet, quod cælum & mundum & rerum omnium naturam appellamus.* Vero propiora, quæ subjicit: *Loco armorum sacra & Deum prætendebat, cui se dicebat sedem quærere, & eiusmodi cultum & sacrificia traditurum pollicebatur, quæ nec impensâ nec furoribus, neque re ullâ absurdâ cultores perturbarent. — Successores aliquamdiu in iisdem institutis permansere, δικαιοπραγοῦντες, καὶ θεοσεβεῖς ὡς ἀληθῶς ὄντες, iusti & verè religiosi.* Hoc elogium doctrinæ Mosaicæ sectatoribus tribuit homo ethnicus. Rectissimè autem iudicat Dionysius Longinus, Homerum, qui tamen à Græcis non modò antiquissimus, sed sapientissimus, imò sapientiæ quidam sive fons sive oceanus habitus semper fuit, de numine perperam & abjectè commentari. *Videtur mihi*, ait, *quum tradit vulnera deorum, factiones, vindictas, lacrymas, vincula, varias & multas clades; homines qui in bello apud Ilium gesto in-*

ſto interfuere, pro virili deos facere, & econtra deos homines voluiſſe. In eandem ſententiam diſertiſſimus Romuli nepotum: *Fingebat Homerus, & humana ad deos transferebat: divina mallem ad nos.* Sicut autem Homerum de divinis ineptè, ita è contrario Moſen aptè & ex dignitate ſcripſiſſe agnoſcit Dionyſius. Ταύτῃ καὶ ὁ τῶν Ἰουδαίων θεσμοθέτης, οὐχ ὁ τυχὼν ἀνὴρ, ἐπειδὴ τὴν τοῦ θείου δύναμιν κατὰ τὴν ἀξίαν ἐγνώρισε, κἀξέφηνεν, εὐθὺς ἐν τῇ εἰσβολῇ γράψας τῶν νόμων, Εἶπεν ὁ θεὸς, φησὶ, τί; γενέσθω φῶς, καὶ ἐγένετο. γενέσθω γῆ, καὶ ἐγένετο. *Sic & Iudaeorum legislator, vir non vulgaris, quandoquidem Numinis potentiam pro dignitate notam fecit declaravitq́, ſtatim initio proœmii legum ſuarum ſcribens;* DIXIT DEVS, *inquit; quid?* FIAT LVX, ET FACTA EST; FIAT TERRA, ET FACTA EST. Hactenus itaq; dignitatem & τὸ εὐπρεπὲς ſcripturæ Moſaicæ intelligere & adſequi potuit homo gentilis.

i Tuſcul.

VI. Non autem ex ſolâ ſuâ ſtructurâ, ſive ex concinnitate verborum quibus utitur, & dignitate rerum quas tractat, & ſanctitate doctrinæ & præceptorum quæ proponit, animadverti poteſt, Scripturam eſſe opus eximium, & neutiquam vulgare: ſed divina gratia, quam verbo ſuo Deum jungere diximus, animum deſiderio cognoſcendæ veritatis & curâ ſalutis ſuæ accenſum, elevat & illuminat, ut quum legit, audit, perpendit, intelligat hujuſmodi Scripturam à meris hominibus non profectam, ſed θεόπνευστον, Deoque tamquam primario auctori imputandam eſſe. Hæc autem interna divina illuminatio & teſtificatio etiamſi, ut Scriptura Dei verbum eſſe fide Chriſtianâ, certâ & immotâ credatur, omnino ſit neceſſaria: non tamen eſt idonea, ut per eam, quatenus in me eſt & operatur, alter, qui fortè adhuc ignorat vel dubitat, convincatur. Nemini enim,

enim, præter ipsum habentem, nota est; atquè adeo alteri ob oculos poni non potest. Sive itaque de veritate religionis Christianæ, sive de dignitate & auctoritate Scripturæ agatur, nempe ubi divinam vel à Deo profectam esse probari oportet; utendum erit argumentis inducentibus, vel quæ vocari solent, motivis externis, alibi expositis. His ubi effectum fuerit, ut ad fidei doctrinam, vel Scripturam, quâ hæc nititur, cognoscendam & considerandam animum is, cum quo agitur, adjiciat, ipsa porrò illuminatione & gratiâ Sancti spiritus, quam conjunctam secum adfert, fidem & quidem talem, qualis à Christianis habetur, nisi præfractè homo obnitatur, sibi faciet. Doctrina quidem ipsa vel Scriptura est objectum, quod cognoscitur: sed ut cognosci rectè possit, voluit Deus cum eâ conjungi & exhiberi gratiam, quâ facultas cognoscens sive intellectus illuminetur, & per quam eousque, quò aliàs pertingere non posset, elevetur. Sed hæc, ut diximus, intrinsecus in habente operatur; extrinsecus alterum non movet aut convincit. Ita in iis, quæ per lumen naturæ cognoscuntur, ubi de conclusione aliàs certâ, sed homini incognitâ vel dubiâ agitur, monstramus principia à quibus pendet, & in quibus virtute continetur; & ascendimus eousque, donec quæ in eo genere haberi possunt maximè evidentia ob oculos ponantur. Quòd si ne hæc quidem, fortè ob defectum sive impedimentum luminis naturæ & connatum stuporem, capiat; nos sanè lumen nostrum, quo res illas penetramus & intelligimus, communicare ei non possumus.

VII. Pari ratione, quum de numero librorum divinæ Scripturæ agitur, vel num hic aut iste liber canonicus sit, quæritur, ex interno meo testimonio veri-

tas alteri, qui dubius fuerit, ostendi non potest, nec qui veritatem impugnaverit, convinci: sed utendum erit testimonio externo illorum, quos rem compertam habuisse constat: inter quos extra controversiam eminent, qui scriptioni peractæ propiores fuerunt, sive tempus spectetur, sive locus; & quorum illa scripta fuerunt quasi propria, ut sunt singulis ferè gentibus suæ leges, suæ historiæ: quarum αὐθεντίαι ex harum ipsarum gentium, quarum sunt aut fuerunt propriæ, testimonio & monumentis innotescere nullum est dubium.

IIX. Potest quidem fieri, ut ad eos etiam, qui extra cœtum Deo peculiariter dicatum vixerunt, de libris sacris fama pervenerit, atque adeo ignari non fuerint, quos vel olim Iudæi, vel deinceps Christiani tamquam divinos venerarentur. Cæterùm quoniam rem ad se parum pertinere arbitrati curæ non habuerunt, testimonium quoque illorum de hac ipsâ temerè inveniri vel magni esse ponderis non potest. Testimonio igitur eorum, quibus rem & certò cognitam & magnæ curæ fuisse in confesso est, utendum erit. De libris videlicet veteris testamenti testimonio tum Iudæorum sive synagogæ, tum Christianorum sive ecclesiæ, quæ quos ab illâ accepit, sedulò conservavit & ad posteritatem transmisit.

IX. *Primarium* ἀξίωμα Iudæorum est, *quòd eis credita sunt eloquia Dei*, ut loquitur Sanctus Paulus Roman. III,2. Et *quid est aliud hodieq́ue*, ait Augustinus, *gens ipsa, nisi quædam scriniaria Christianorum, baiulans Legem & Prophetas ad testimonium assertionis Ecclesiæ?* Lubet ex eodem adhuc nonnulla subjungere. Enarratione in psalmum XL: *Iudæi tamquam capsarii nostri sunt: studentibus nobis codices portant. — Apud illos sunt Prophetæ & Lex, in quâ Lege & in qui-*

12 contra Faust. c.23.

in quibus Prophetis Christus prædicatus est. — Si aliquis perstrepit inimicus, & dicit, Vos vobis prophetias finxistis; proferantur codices Iudæorum. Rursus in psalmum LVI: *Propterea adhuc Iudæi sunt, ut libros nostros portent ad confusionem suam. Quando enim volumus ostendere paganis prophetatum Christum, proferimus paganis istas literas: — quia omnes ipsæ literæ, quibus Christus prophetatus est, apud Iudæos sunt; omnes ipsas literas habent Iudæi. Proferimus codices ab inimicis, ut confundamus alios inimicos. Codicem portat Iudæus, unde credat Christianus. Librarii nostri facti sunt, quomodo solent servi post dominos codices ferre.* Libri itaq;, quos Iudæi non habent, ad literas, quibus prophetatus est Christus, sive ad sacrum canonicum volumen Veteris testamenti non pertinent. Fieri enim nullâ ratione potest, ut sit canonicus liber Veteris testamenti, quem numquam habuerint, numquam talem agnoverint Iudæi. Nec fieri potest, ut testetur primitiva ecclesia de libris à synagogâ per manum traditis & acceptis, quos tamen nec hæc umquam tradiderit nec illa acceperit. Falsum enim testaretur. Et falsum quoq; diceret, si diceret fuisse sub Vetere testamento canonicos illos libros, qui tamen in canonem eo tempore numquam admissi.

X. De libris autem sub Vetere testamento canonicis luculentius aliud perhiberi non potest testimonium, quàm perhibet ipse ille sacer codex, uti Hebræis in usu fuit hodieque est, & ab illis ad ecclesiam & Christianos transiit. Quem certum est alios, quàm Hebraicè scriptos, vel alios, quàm quos hodie complectitur, numquam continuisse: & proinde libros Tobiæ, Iudith, Baruch, Sapientiæ, Siracidæ, Maccabæorum & græcas ad Estherem & Danielem additiones abfuisse, nec parem cum Mose, Prophetis & Psalmis locum vel

auctoritatem obtinuisse. Ita Homeri, Herodoti, Thucydidis libros Græcis græcè scriptos, quos sub horum auctorum elogio à Græcis ad nos pervenisse constat, genuinos agnoscimus: si sub iisdem nominibus venditarentur, nec græcè scripti, nec à Græcis umquam auctoribus istis tributi, à nobis omnino repudiarentur. Et sicut posterius seculum non potest efficere, ut seculi prioris, quod dudum præteriit, leges fuerint, quæ durante illo seculo vim legum non obtinuerunt: ita quoque posterior ecclesia, Novi videlicet testamenti, non potest efficere vel statuere, ut fuerint libri pertinentes ad sacrum canonem prioris ecclesiæ, nempe Veteris testamenti, quos hæc ipsa ecclesia in suum canonem numquam recepit vel admisit.

XI. Codex autem Hebræus sacros Veteris ecclesiæ & testamenti libros complexus tres eorum statuit classes. Prima continet libros Mosis & legis, numero quinque: unde Iudæis תּוֹרָה & חוּמָּשׁ Græcis πεντάτευχος dicitur. Moses propheta quidem fuit; imò maximus propheta, ut etiam summi θεανθρώπου prophetæ Christi Domini typus peculiaris fuerit, Deut. XIIX, 18. Act. III, 22: VII, 37. Sed quia maximus & cæteris divinitus prælatus, cui internuncii sive mediatoris inter Deum & populum Israëliticum, legisq; promulgandæ munus commissum fuit; ideò à cæteris secernitur. De eo videlicet ipse Dominus Num. XII, 6: *Si est propheta ex vobis, per visionem me notum facio ei, aut per somnium alloquor eum: non sic servus meus Moseh, qui est in totâ domo meâ fidelis: ore ad os* sive coràm *alloquor eum, ut speciem similitudinemq; Domini intueatur, ac non per ænigmata.* Et Deuter. XXXIV, 10: *Non surrexit ulteriùs propheta in Israële par Mosi, quem nosset Dominus facie ad faciem*, id est, qui adeo frequente

quente Domini consuetudine uteretur, & cũ Deo quasi familiariter conversaretur & colloqueretur. Secunda classis complectitur Prophetas priores & posteriores, נְבִיאִים רִאשׁוֹנִים & אַחֲרוֹנִים. Tertia כְּתוּבִים, subintellige בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ libros scriptos per Spiritum sanctum: quo intuitu ἁγιόγραφα Græcis dicuntur. Discernuntur autem à Prophetis ideo, quia quamvis spiritu & instinctu prophetico (inde Davidem prophetam vocat sanctus Petrus) sint scripti, ab aliis tamen, quàm qui officio prophetę essent & munere publico docendi ac prophetico fungerentur, editi fuerunt: quales David & Salomo reges; Daniel è proceribus aulæ Babylonicæ unus: Iobus, auctor ut creditur sui libri, toparcha in terrá Huz; Mardochæus, auctor, ut itidem creditur, libri Estheræ, magnatum in regiâ Assueri unus, imò præcipuus; Hezra & Nehemia, alter sacerdos & legis interpres, alter pincerna regis Artaxerxis, uterque dux populi Ierosolymam instaurantis. Act. 2, 30.

XII. Hanc partitionem sacrorum canonicorum librorum, quum Servator in terris ageret, receptam, imò ab ipso Servatore probatam fuisse, docemur ejus verbis apud Lucam XXIV, 44: *Oportet impleri omnia, quæ scripta sunt in lege Mosis, & Prophetis, & Psalmis de me.* Psalmos ponit pro Hagiographis, quòd inter ea emineant, & primo loco compareant. Per compendium autẽ Hagiographa sub Prophetis comprehendit (nam hęc quoque, ut diximus, prophetico spiritu scripta) quando ait Lucæ XVI, 29; *Habent Mosen & Prophetas.* Sic etiam dicitur sanctus Paulus suasisse Romæ Iudæis, *quæ de Iesu Christo sunt, ex lege Mosis & Prophetis,* Act. XXIIX, 23: Psalmorum enim testimonia ab eo negligi vel omitti non potuerunt. Ad eamdẽ partitionem respicit sine dubio

Siracides, prologo sui libri, ubi memorat avuum suum deditum fuisse lectioni *tam Legis Prophetarumq́, quàm aliorum librorum patriorum*, sive à patribus acceptorum, per quos Hagiographa intelligere videtur. Auctores Masoræ sæpe his literis תנכ utuntur, indicium illis facientes, vocabulum in Lege, Prophetis & Hagiographis occurrere. nam ת Thorah, נ Nebiim, כ Cethubim designat.

XIII. Celebris est sententia, & ut videtur satis probabilis, post reditum è captivitate Babylonicâ libros sacros ab Hezra fuisse recensitos, & in hunc ordinem hasque classes digestos. Fabula verò est, quod memoratur libro apocrypho, qui dicitur Quartus Hezræ, Cap. 14, v. 21 & seqq. *legem totam exustam fuisse, neminemq́ scivisse, quæ à Deo facta essent, vel prædicta ut fierent*: Hezram autem à Deo jussum & inspiratũ XL dierum spacio CCIV libros dictasse. Videtur sanè fabula nonnullos in fraudẽ induxisse, ut existimarent sacros libros per excidium urbis & templi, & captivitatem populi deperditos ab Hezra (vel Esdra) ad istum modum restauratos fuisse. Cæterùm non est quare planè deperditos dicamus. Quin redin-
Nehem. 8, 1 tegratâ urbe postulavit populus ab Hezra, *ut afferret librum legis Mosis, quem præceperat Dominus Israëli. Afferens itaq́ legit in illo à manè usq́ ad meridiem coram viris & mulie-*
Vers. 9. *ribus. Similiter Levitæ legerunt in libro legis Dei explanatè.* Opera igitur Hezræ in eo posita fuit, ut Legem populo prælegeret & exponeret; non ut deperditam dictando restauraret, & quasi redivivam reduceret. Tertullianus
Cap. 3. tamen libro de habitu muliebri, Noë, inquit, librum Enoch *abolefactum violentiâ cataclysmi, in spiritu rursus reformare potuit, quemadmodum & Hierosolymis Babylonicâ expugnatione deletis, omne instrumentum Iudaicæ literaturæ*

per

per Esdram restauratum. Irenæus libro III, cap. XXV: *In eâ captivitate populi, quæ facta est à Nabuchodonosor, corruptis Scripturis, & post septuaginta annos Iudæis descendentibus in regionem suam, & pòst deinde temporibus Artaxerxis Persarum regis inspiravit Hesdræ sacerdoti tribus Levi, prophetarum omnes rememorare sermones, & restituere populo eam legem, quæ data esset per Mosysem.* Imitatus est & propemodum descripsit Clemens primo Stromatum. Verba Irenæi Ante fin.
ipsa exhibet Eusebius historiâ quinctâ. ὁ θεὸς ἐν τῇ ἐπὶ cap.8.
Ναβουχοδονόσορ αἰχμαλωσίᾳ τοῦ λαοῦ, διαφθαρεισῶν τῶν γραφῶν, καὶ μετὰ ἑβδομήκοντα ἔτη τῶν ἰουδαίων ἀνελθόντων εἰς τὴν χώραν αὐτῶν, ἔπειτα ἐν τοῖς χρόνοις ἀρταξέρξου τοῦ περσῶν βασιλέως, ἐνέπνευσεν ἔσδρᾳ τῷ ἱερεῖ ἐκ τῆς φυλῆς λευὶ, τοὺς τῶν προγεγονότων προφητῶν πάντας ἀνατάξασθαι λόγους, καὶ ἀποκαταστῆσαι τῷ λαῷ τὴν διὰ μωσέως νομοθεσίαν. Hieronymus libro adversus Helvidium Esdram vocat *instauratorem Pentateuchi.* Cap. 5.
Basilius epistolâ ad Chilonem: Prope Carmelum *est campus, in quem quum Esdras secessisset, libros Scripturæ divinitus inspiratæ divino iussu eructavit.* πεδίον ἐν ᾧ ἀναχωρήσας Εσδρας, πάσας τὰς θεοπνεύστους βίβλους προστάγματι Θεοῦ ἐξηρεύξατο. Circa finē.
Id sanè conforme prorsus narrationi apocryphæ in quarto Esdræ. Chrysostomus homiliâ IIX in epistolam ad Hebræos: *Incensi sunt libri: inspiravit DEUS iterum alium virum, ut mirabiles illas scripturas repararet, Esdram dico; & ex reliquiis illarum componere fecit.* Theodoretus præfatione in Psalmos. Θείας ἀναπλησθεὶς χάριτος ὁ θαυμάσιος Εσδρας τὰς ἱερὰς ἀνέγραψε βίβλους, ὑπὸ τῆς τῶν Ιουδαίων ἀμελείας, καὶ τῆς τῶν Βαβυλωνίων δυσσεβείας, πάλαι διαφθαρείσας. *Mirabilis Esdras divinæ gratiæ plenus sacros libros descripsit, partim per Iudæorum incuriam, partim per Babyloniorum impietatem pridem depravatos.* Repetit proœmio in Cantica, omnesque veteris Scripturæ libros restau-

rationi

rationi per Esdram factæ imputat. οὐκ ἐξ ἀντιγράφου δὲ ἔγραψεν, inquit, ἀλλὰ τοῦ θείου πνεύματος πλήρης γενόμενος. *Scripsit nullo adiutus exemplari, sed divino spiritu afflatus.* Auctor de mirabilibus Scripturæ inter opera Augusti-
Lib.2. c.33. ni: *Tempore captivitatis completo Esdras Dei sacerdos combustam à Chaldæis in archivis templi restituit legem: nempe qui eodem spiritu, quo antea scripta fuerat, plenus fuit.* Plerique ab apocrypho auctore, ut appáret, seducti Esdræ plus, quàm par esset, tribuunt. Propius & similius vero, quod de Psalmis affirmavit Esdræque tribuit Hilarius, idem de cæteris quoque antiqui fœderis libris conce-
Prologo in Psalm. dere. *Incompositos eos,* inquit, *& pro auctorum ac temporum diversitate dispersos, in volumen unum collegit & retulit.* Eo-
Orig. l.6. cap.1. dem sensu accipi possunt illa Isidori: *Hebræi Vetus testamentum, Esdra auctore, iuxta numerum literarum suarum viginti duobus libris accipiunt, dividentes eos in tres ordines, Legis scilicet, & Prophetarum, & Hagiographorum,* Et hæc Ra-
Instit. clericis.l.2,c.54 bani Mauri: *Omnes hos* Hebraicos *libros Esdra post incensam legem à Chaldæis, divino afflatus spiritu reparavit; cunctaq; prophetarum volumina, quæ fuerant à gentibus corrupta, correxit, totumq; testamentum in viginti duos libros constituit, ut tot libri essent in lege, quot habentur & literæ.* Neque magistri Hebræorum Esdræ ejusque sociis, ultimis videlicet prophetis & senioribus (quos vocant אַנְשֵׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה *viros concilii magni*; cui nempe caput & præsidem Esdrã tribuunt) aliam quàm colligendi, recensendi & digerendi operam adsignant.

XIV. Codex itaque sacrorum voluminum Veteris testamenti, qualis & quantus fuit mox post captivitatem Babylonicam & seculo Esdræ, talis & tantus à Iudæis accuratè conservatus ad tempora versati in terrâ Servatoris transiit; & inde ad Ecclesiam venit, sine

sine ullâ additione, imminutione vel immutatione; & in hunc usque diem à Iudæis, ut integer & inviolatus permaneat, summâ curâ non saltem religiosè, sed etiam superstitiosè, custoditur. Observandum autem in quibusdam editionibus primæ classi sive Pentateucho subjungi quinque libellos festivitatum, uti vocant. Quandoquidem enim vertente quolibet anno totam legem in synagogis suis prælegunt, hos autem certis nonnullis temporibus & festis, quæ celebrant, ideo è classibus, ad quas aliàs pertinent, amotos Legi subjungunt. *Moses*, ait Apostolus Iacobus, *ab ætatibus antiquis oppidatim habet, qui ipsum prædicent, quum in synagogis per singula sabbata legatur.* Quod inde à tot seculis in hunc usque diem obtinet eum in modum, ut quotannis totus absolvatur. Singulis enim sabbatis singulæ adsignatæ sunt פָּרָשׁוֹת sive *sectiones*: quibus subjunguntur lectiones è Prophetis tum prioribus tum posterioribus, è nullo autem sæpius quàm ex Iesaia, respondentes & congruæ lectionibus Mosaicis. הַפְטָרוֹת vocant sive *dimissiones*, quòd iis lectis populus dimittatur. Ad hanc voculam annotat Elias, quem Levitam & Germanum vocant, in suo Tischbi, temporibus Antiochi Epiphanis Iudæorum hostis factum esse, ut quum ab eo prohiberentur legem more consueto sabbatis populo proponere (*apud quemcunq; enim inveniebatur liber fæderis, & quicumq; observabat legem, edicto regis afficiebatur morte.*) in vicem lectionum Mosaicarum substituerint Propheticas, quantum fieri posset, cognatas. *Quamvis inhibitio illa cessavit*, ait Elias, *ritus tamen iste non cessavit, sed usq; in hunc diem legunt sectiones Propheticas post lectionis Legis.* Innuit videlicet, cessante tyrannide Antiochi & recuperatâ facultate legendi Mosen, mansisse nihilo-

Act. 15, 21.

1 Macc. 1, 60.

nihilominus morem legendi Prophetas, & ex eis desumtas Haphtaras Mosaicis Paraschis subjungendi. Sanè *lectionem Legis & Prophetarum* sabbatis frequentari solitam constat ex Act. XIII,15: & ibidem sanctus
vers. 27. Paulus affirmat, *voces Prophetarum per omne sabbatum legi.* Quænam autem Haphtaræ Propheticæ respondeant Paraschis Mosaicis, ostendit לוּחַ sive tabula Bibliis Hebræis subjungi solita. Tota quidem lex lectionibus, quæ sabbatis destinatæ, absolvitur: festis nihilominus magnis, quæ eò faciant, ex illâ prælegunt; & tum his ipsis tum aliis insignibus præter sabbata diebus suas partim ex Mose partim ex Prophetis lectiones tribuunt. Celebrant enim juxta legem Mosaicam tria magna festa, quæ appellant שָׁלֹשׁ רְגָלִים vocabu-
Cap. 23, 24. lis ab Exodo desumtis; Paschæ videlicet, Septimanarum sive Pentecostes, & Tabernaculorum. Festo Paschæ legunt Canticum canticorum; festo Septimanarum libellum Ruth; festo Tabernaculorum Ecclesiasten. Die autem nono mensis quincti sive Iulii, quo templum à Nebucadnezare exustum, legunt Threnos Ieremiæ; diebus Purim, qui in Adar vel Februarium incidunt, librum Esther, in memoriam liberationis à crudelibus molitionibus Hamanis. Et hi sunt libri, quos חָמֵשׁ מְגִלּוֹת appellant, & loco suo motos Pentateucho subjungunt.

XV. Secunda classis continet priore loco Prophetas priores, nempe librum Iosuæ; librum Iudicum, cujus aliàs appendix libellus Ruth, partem genealogiæ Davidis, & proinde Christi, complexus; duos libros Samuelis, qui tamen antiquis Hebræis unicus; & totidem Regum, itidem Hebræis unus: posteriore exhibet Prophetas tum majores tres, Iesaiam, Ieremiam unà cum

cum suis Threnis sive lamentationibus, & Iezechielem; tum minores duodecim, quos memoriæ suggerere poterunt qualescumque hi versiculi:

Præcedunt Hosea, Ioël, Hamos, Hobadiah:
Ionas, Micha, Nahum, Chabacuc, Zephania sequuntur.
Postremi Haggæus, Zacharias & Malachias.

Iudæi vocant תְּרֵי עָשָׂר *Duodecim*, Chaldaicè per syncopen תְּרֵיסַר & pro uno libro habent. Hinc protomartyr Stephanus quum ex Hamos quædam proferret, ea scripta dicit *in libro Prophetarum*, Actor. VII, 42. Hieronymus epistolâ ad Paulinum: *Duodecim Prophetæ in unius voluminis angustias coarctati.* R. David Kimhi in Hoseam præfatus orditur in hunc modum: *Hic liber coagmentatus est ex XII Prophetis. Dixerunt doctores nostri, quorum memoria sit in benedictione, coniunctos esse ne quis ex illis liber periret propter brevitatem suam, si unusquisq; secundum se seorsim haberetur.* Hinc itaque Iudæi octo numerant libros propheticos, nempe quatuor priorum Prophetarum, Iosuæ, Iudicum, Samuelis, Regum; & quatuor posteriorum Iesaiæ, Ieremiæ, Iezechielis & duodecim conjunctorum. Hieronymus Prologo galeato: *Fiunt pariter Veteris legis libri viginti duo, id est, Mosis quinq;, & Prophetarum octo, Hagiographorum novem.* Bava bathra; *Habuit octo Prophetas unà colligatos.* היו לו שמונה נביאים מרבקים כאחר Servator ex Iesaia, Marcus ex Malachia, Paulus ex Habacuc nonnulla proferentes, dicunt illa scripta esse *in Prophetis*, id est, in eo volumine sive parte Scripturæ, quæ Prophetis tribuitur. Fol. 13. b. Ioh. 6, 45. Marci 1, 2. Act. 13, 40.

XVI. Tertia classis Hagiographa novem libris uti modò diximus, complectitur; & primo quidem loco exhibet scripta duorum Regum, Psalmos videlicet Davidis, quos Hebræi instar Mosaici voluminis in

quinque libros, qui numerum tamen Canonicorum
Prol. gal. non augent, (*incisiones* appellat Hieronymus) partiuntur; & tres libros Salomonis, Parabolas, Ecclesiasten & Canticum canticorum: deinde Iobum; postea Danielem; Hezram vel Esdram unà cum Nehemia, qui juncti apud Hebræos unum conficiunt librum; historiam Estheræ; denique דִּבְרֵי הַיָּמִים Verba dierum; Annales sive Chronicon, quod continet breviarium propagati ab orbe condito generis humani, posterorumque Abrahami usque ad Saulem & Davidem; & inde compendium rerum à Davide Regibusque successoribus gestarum usque ad solutam captivitatem Babylonicam. Exhibet igitur hoc ipsum Chronicon summam temporis & historiæ, quæ in ævum, quo Patriarchæ, Moses & auctores canonicorum antiqui fœderis librorum vixerunt, incidit; quin ob hanc ratio-
Epistolâ ad Paulinum. nem utpote *instrumenti veteris epitome*, quemadmodum loquitur Hieronymus, ultimo loco collocatum seriem librorum, quos diximus, claudere videtur. Hi itaque sunt libri, præter quos Ecclesia veteris testamenti alios ullos, tamquam canonicos & propheticos, numquam habuit, aut in consortium sacri codicis admisit.

XVII. Rei sive firmandæ sive illustrandæ faciunt verba Iosephi, scriptoris rerum Iudaicarum antiqui & accurati, libro primo contra Apionem; quæ proinde hîc legi operæ fuerit precium. *οὐ μυριάδες βιβλίων εἰσὶ παρ' ἡμῖν ἀσυμφώνων καὶ μαχομένων. δύο δὲ μόνα πρὸς τοῖς εἴκοσι βιβλία, τοῦ παντὸς ἔχοντα χρόνου τὴν ἀναγραφήν, τὰ δικαίως πεπιστευμένα. Non sunt nobis innumeri libri discordes inter se, ac pugnantes, sed duo tantùm & viginti, totius temporis descriptionem continentes, quibus meritò fides habetur.*

Horum

Horum quinq; Mosis sunt, qui & leges continent, (ἅ τούς τε νόμους περιέχει: ita apud Eusebium, qui hæc ipsa producit, legitur rectiùs, quàm γενομένους, uti est in hodiernis Iosephi codicibus) *& humani generis propagationem, & ad mortem usq; illius extenduntur. Tempus hoc tribus annorum millibus paullò minus est. A morte verò Mosis usq; ad regnum Artaxerxis, qui post Xerxen Persarum rex fuit, Prophetæ Mose posteriores suorum temporum res gestas tredecim libris complexi sunt.* Hi sunt libri Iosuæ, Iudicum, Samuelis, Regum; Iesaiæ, Ieremiæ, Iezechielis, XII Prophetarum; Danielis, Iobi, Esdræ, Estheræ, Chronicorum. *Reliqui quatuor* (Psalterium, Proverbia, Ecclesiastes, Cantica) *hymnos ad Deum, & admonitiones ad corrigendam hominum vitam continent. Ab Artaxerxe autem ad nostra usq; tempora sunt quidem singula scripta, non tamen ita fide digna, sicut præcedentia*, διὰ τὸ μὴ γενέσθαι τὴν τῶν προφητῶν ἀκριβῆ διαδοχήν, *quòd non fuerit certa Prophetarum successio. Res ipsa verò ostendit, quantam nos scripturis nostris fidem habeamus.* τοσούτου γὰρ αἰῶνος ἤδη παρῳχηκότος, οὔτε προσθεῖναί τις οὐδὲν, οὔτε ἀφελεῖν αὐτῶν, οὔτε μεταθεῖναι τετόλμηκε. πᾶσι γὰρ σύμφυτόν ἐστιν εὐθὺς ἐκ τῆς πρώτης γενέσεως Ἰουδαίοις ὀνομάζειν (τὸ νομίζειν apud Eusebium rectiùs) αὐτὰ θεοῦ δόγματα, καὶ τούτοις ἐμμένειν, καὶ ὑπὲρ αὐτῶν, εἰ δέοι, θνήσκειν ἡδέως. *Quum enim tantum interea ævi sit elapsum, nemo tamen illis vel adiicere quidquam, vel adimere, vel mutare ausus fuit. Nempe omnibus Iudæis ab ineunte ætate insitum & quasi innatum est, hæc Dei dogmata existimare, inq; illis permanere, & pro illis cupidè, si necesse sit, mori.* Ad eumdem modum Philo apud Eusebium προπαρασκευῆς libro octavo testatur Iudæos annis pluribus quàm bis mille μὴ ῥῆμα γοῦν μόνον τῶν ὑπὸ Μωσέως γεγραμμένων κινῆσαι, ἀλλὰ κἂν μυριάκις αὐτοὺς ἀποθανεῖν ὑπομεῖναι θᾶττον, ἢ τοῖς ἐκείνου νόμοις καὶ ἔθεσιν ἐναν-

Hist. l. 3. cap. 9.

τὰ πειθῆναι. *Ne unicam quidem in iis, quæ à Mose scripta sunt, voculam immutarunt; quin imò malint millies mori, quàm eius legibus & statutis derogare.*

XIIX. Observari potest Iosephum sacros libros numero viginti & duorum includere, uti etiam facit Hieronymus Prologo galeato. Recentiores itaq; sunt illi *nonnulli*, qui, ut ibidem memorat, *Ruth & Cinoth inter Hagiographa scriptitant, & hos in suo numero putant supputandos, ac per hoc esse priscæ Legis libros viginti quatuor:*
Apoc. 4.4. *quos sub numero viginti quatuor seniorum Apocalypsis Iohannis inducit adorantes Agnum.* Et hos tamen nonnullos sequitur, quum scribit præfatione in Danielem: *In tres partes omnis à Iudæis Scriptura dividitur, in Legem, in Prophetas, & in Hagiographa, id est, in quinq;, & in octo, & in undecim libros.* Item præfatione in Esdram & Nehemiam: *Quæ non habentur apud Hebræos, nec de XXIV senibus sunt, procul abiicienda.* Hinc etiam vocant עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע *Viginti qua-*
Cap. 5. 10. *tuor.* Targum in Cantica: *Illi Deo, ait synagoga Israëlitica, cupio servire, qui interdiu amictus est stolâ candidâ instar nivis,* וְעָסַק בְּעֶשְׂרִין וְאַרְבְּעָה סִפְרִין *& occupatus est in viginti quatuor libris* Biblicis, nempe *Legis, & verborum Propheticorum, & Hagiographorum; & noctu occupatus est* sive studet *in sex ordinibus Mischnæ* Talmudicæ. Vel hinc patet paraphrasten hunc non esse admodum antiquum, & Onkeloso atque Ionathane longè inferiorem & recentiorem. Quòd autem ista absurditatem manifestam imò impietatem contineant, ideo in posterioribus editionibus omissa sunt. Et rectius igitur est & antiquius Ruth cum Iudicibus, quorum *diebus facta eius narra-*
Prol. gal. *tur historia, in eundem librum compingere*, ut loquitur Hieronymus; & à Ieremia suos Threnos non divellere. Sed hæc obiter & in transcursu.

XIX. E

XIX. E Iosephi autem & Philonis verbis id etiam rectè colligitur, frustra fore, si qui dicere ausint, libros, de quibus controvertitur, olim in canone fuisse, sed à Iudæis rejectos esse. Majore enim reverentiâ & religione sacros libros & hodie prosequuntur, & semper prosequuti sunt Iudæi, quàm ut minimum tanti facinoris in animum admitterent. Et quando rejecerunt? Num ante exhibitum Messiam? At liber Siracidæ sub Ptolomæo Euergete scriptus est: libri Maccabæorum altero ante natum Servatorem seculo. Num simul ac in lucem prodierunt, rejecti sunt? Et qui propter Scripturas perperam expositas & traditionum additamentis oblæsas acriter à Servatore objurgantur, quomodo, si tot tantosque sacros libros rejecissent, & canonem Scripturarum quartâ sui parte mutilassent, eo nomine reprehensi numquam essent? Nec prisci Christiani criminis hujus meminerunt, aut Iudæos accusant. Quod factum omnino fuisset, si vel ante vel post exhibitum Servatorem id commisissent.

XX. Porrò quo suo bono, quo fine rejecerunt? Loca quidem, quæ Messiam pridem venisse docent, quòd abolita velint, suspicio est. At talia in istis libris nulla occurrunt. Si Iudæis mutilandi vel animus vel facultas, mutilassent potiùs Iesaiam & Danielem.

XXI. Denique quâ linguâ exstabant, quando à Iudæis ut Canonici habebantur & legebantur? Num aliâ, quàm quâ hactenus usi scriptores θεόπνευστοι, & quâ intelligerent, qui Ierosolymis & in Palæstinâ degebant? Si hac ipsâ, qui fit, quòd interciderint? quòd Ecclesia, quemadmodum acceperat, non servaverit? præsertim quum primi Christiani à Iudæis essent, & quemadmodum cæteros, ita quoque hosce libros, si Hebraicè tunc

exsti-

exstitissent, tales secum in Ecclesiam transtulissent. Hieronymus quidem affirmat se *Maccabæorum primum librum Hebraicum reperisse*; item Tobiæ & Iudithæ libros *Chaldæo sermone conscriptos*. Præfatus in libros Salomonis itidem testatur se Siracidæ librum *Hebraicum reperisse*. Versiones hæ posterioribus temporibus confectæ, & ipso Hieronymi ævo, ut apparet, raræ paucorumq; manibus tritæ. De cæteris, quamquam satis grandibus libris, nullum vel Hebræo vel Chaldæo sermone redditum reperire potuit. Quin secundum Maccabæorum *Græcum esse* affirmat, *quod ex ipsâ quoq; phrasi probari posit*. Et de libro, qui Sapientia Salomonis inscribitur; *Apud Hebræos nusquam est: quin & ipse stylus græcam eloquentiam redolet*. Sed hic etiam postea conversus fuit, quod ex auctiore Rabbinicâ Buxdorfii Bibliothecâ discimus. *Rabbi Moses bar Nachman in præfatione Commentarii sui in legem testatur se eum vidisse in linguam Chaldaicam sive Syriacam translatum; & adducit illic aliquot versus, qui exstant in libro græco Sapientiæ. Dialectus autem in illis est plurè Syriaca, unde recentior videtur esse illa translatio.* Hæc ibi. Tobiæ itidem liber hodie exstat Hebraicè, editus & latinè conversus à Sebastiano Munstero. Tales translationes omnes, & quas Hieronymus memorat, & quæ accesserunt postea, à recentioribus Iudæis confectæ, nec umquam tamen in Canonem, ut pari cum cæteris loco vel auctoritate essent, receptæ fuerunt.

Prol. gal.

Præf. in Tob. & Iud.

Prol. gal.

Præfat. in libros Sal.

XXII. Vt igitur dictum est pridem, quos synagoga in canone numquam habuit, hos etiam Ecclesia tamquam canonicos Veteris testamenti agnoscere non potuit. Implicat enim, librum esse canonicum Veteris testamenti, & tamen sub ipso illo vetere testamento nec canoni adscriptum, nec canonicum habitum fuisse.

isse. Quare, si de libris Veteris testamenti loquamur, & vocem *canonici* propriè & strictè accipiamus, non potest alius dari canon Christianorum, quàm Iudæorum, sed unum & eumdem oportet esse. Sicut, inquam, non sunt alii libri Mosaici Christianorum, quàm Iudæorum, ita in universum de Canonicis antiqui fœderis statuendum erit, ut non possint esse alii Ecclesiæ post Christum, quàm fuerunt synagogæ sive Ecclesiæ ante Christum.

XXIII. Neque verò Ecclesia Christiana alios canonicos libros vel alium canonem admisit aut habuit. Quod attinet ipsam Novi testamenti scripturam, in eâ per Servatorem partitio in Legem, Prophetas & Hagiographa, ut monuimus, approbatur; & proinde separantur libri, qui ad unam ex his classibus referri nequeunt; uti non possunt controversi. Nec ullibi in toto Novo testamento ullum ex tot & tantis libris profertur dictum aut testimonium aut exemplum.

XXIV. Quod attinet ecclesiasticos scriptores, exhibito Christo posteriores (ut nunc etiam, quos canonicos habuerint, sive quibus, quòd in canone essent, testimonium illi, & per illos ipsa Ecclesia perhibuerit, videamus,) sunt scriptores, quos diximus, & Patres appellare consuevimus, vel Græci vel Latini, sicut ecclesia quoque, quà maximas & potissimas suas partes, in Græcam & Latinam, sive Orientalem & Occidentalem dispesci solet; instar veteris imperii vel orbis Romani, de quo Claudianus: *Conspirant gemini frenis communibus orbes.* Bello Gildonico. Græci alios, præter Hebræos & tribus istis classibus comprehensos, nullos umquam admiserunt, & ne hodie quidem admittunt. Quod ut reddatur manifestum, Græcos, quos catalogum te-

K xuisse,

xuisse, sive libros canonicos Veteris testamenti recensuisse constat, juxta ætatum seriem producemus & lustrabimus.

XXV. Melito Sardium in Asiâ episcopus secundo Ecclesiæ seculo floruit, & M. Aurelio Antonino Imperatori pro Christianis apologiam obtulit, ut est apud Eusebium historiæ libro IV, cap XXV. Onesimo autem cupidè poscenti è Scripturis excerpta de Christo & fide Christianâ testimonia mittit, & κατὰ τὸ προοίμιον ἀρξάμενος τῶν ὁμολογουμένων τῆς παλαιᾶς διαθήκης γραφῶν ποιεῖται κατάλογον, *Exorsus in proœmio, librorum Veteris testamenti communi consensu receptorum catalogum texit.* Subjicit Eusebius ipsa ad Onesimum verba. *Quoniam*, inquit, *cupis scire accuratam veterum librorum seriem, quo sint numero & ordine*, τὴν τῶν παλαιῶν βιβλίων ἀκρίβειαν, πόσα τὸν ἀριθμὸν, καὶ ὁποῖα τὴν τάξιν εἶεν, — *suscepto in Orientem itinere ad loca profectus, in quibus ista & prædicata sunt & acta, accuratè qui Veteris testamenti sint libri, inquisivi, & subscriptos tibi transmisi, quorum hæc sunt nomina: Mosis quinque, Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomion, Iesus Nave, Iudices, Ruth, Regum quatuor, Paralipomenon duo, Psalmi Davidis, Salomonis parabolæ sive sapientia* (παροιμίαι, ἡ σοφία, *legendum* ἣ, atque inde vertit Rufinus, *Salomonis proverbia, quæ & Sapientia*) *Ecclesiastes, Canticum canticorum, Iob; Prophetæ Iesaias, Ieremias, Duodecim uno libro comprehensi, Daniel, Iezechiel, Esdras.* Subjungi debebat *Esther*: sed affinitas nominum fecit, ut librarius omiserit sive quòd festinaret, sive quòd utrumque pro eodem haberet, & alterutrum redundare existimaret. Ex ipsis autem Melitonis verbis liquet, catalogum hunc consensu orientalium Ecclesiarum receptum & approbatum fuisse.

XXVI.

XXVI. In tertium seculum incidit ætas Origenis, viri, si quisquam alius, rerum, de quibus hîc controvertitur, periti, & quos libros Ecclesia Veteris testamenti canonicos habuerit, indicare idonei. Procemio igitur in Psalmos, quod nobis itidem servavit opera & industria Eusebii, ἔκθεσιν πεποίηται τοῦ τῶν ἱερῶν γραφῶν τῆς παλαιᾶς διαθήκης καταλόγου, ubi huiusmodi utitur verbis: οὐκ ἀγνοητέον εἶναι τὰς ἐνδιαθήκους βίβλους, ὡς Ἑβραῖοι παραδιδόασιν, δύο καὶ εἴκοσι, ὅσος ὁ ἀριθμὸς τῶν παρ' αὐτοῖς στοιχείων ἐστί. *Non oportet ignorare, canonicos libros, quemadmodum Hebræi tradunt, duos esse & viginti, quot etiam literarum apud ipsos sunt elementa.* Mox eos enumerat, totidem videlicet, quot sunt in codice Hebræo. Quum autem singulis sua indat nomina non saltem Græca, sed etiam Hebræa, non est mirum hæc à librariis perperam descripta. Quorum culpâ in Eusebiano codice excidit liber duodecim Prophetarum, sine quo sibi non constat numerus duorum & viginti. Nicephorus Eusebium descripsit, & librarios paullò accuratiores nactus, *Duodecim Prophetarum librum Thereasar* exhibet: uti etiam versio à Rufino profecta. Conjungit autem Origenes Rutham cum Iudicibus: de Ieremia in hunc modum loquitur: Ἱερεμίας σὺν θρήνοις καὶ τῇ ἐπιστολῇ ἐν ἑνί, Ἱερεμιά. *Ieremias cum Threnis & epistolâ unum est.* Repetito nomine Ieremiæ Hebræum vocabulum exprimere voluit. Epistola à Ieremia Ierosolymis Babylonem ad deportatos missa habetur capitulo XXIX.

Hist l 6, cap. 19.

Lib. 5. c. 14.

XXVII. Eusebio, cujus ætas in seculum quartum competit, servata Melitonis & Origenis testimonia debemus. Et quoniam ita recitat, ut probet, ipsum quoque cæteris testibus meritò accensemus. Paria verò cum Melitone & Origene cum facere hinc

etiam liquet, quòd scribit posteriore libro Chronicorum, numero CIↃ IↃ XXCIV: Ἕως μὲν οὖν Ἔσδρα καὶ Νεεμίου αἱ ἐνδιάθετοι Ἑβραϊκαὶ γραφαί. *Ad Esdram & Nehemiam usque hactenus canonica Hebraica scriptura.* Et ad annum primum Seleuci juxta versionem Hieronymi: *Maccabæorum historia Græcorum hinc supputat regnum: verùm hi libri*
Sub init. *inter divinas Scripturas non computantur.* Idem libro octavo ἀποδείξεως εὐαγγελικῆς negat se duces, qui post Zorobabelem populo præfuerint, exactè & distinctè posse enumerare, τῷ μηδὲ φέρεσθαι θείαν βίβλον ἐξ ἐκείνου μέχρι τῶν τοῦ σωτῆρος καιρῶν, *quòd ab illo tempore usque ad tempora Servatoris nullum exstet sacrum volumen.* Quotquot autem Esdram, Nehemiam, Malachiam prophetarum ultimos, & unà cum eis prophetiam cessasse & exspirasse statuunt; iidem quoque aliud statuere nequeunt, quàm libros post illa tempora scriptos nec propheticos esse, nec ad consortium sacri canonis admitti posse. De Iudæis res nota est & manifesta ex iis, quæ è Iosepho adducta. Ad eumdem modum Seder olam zuta, interprete Genebrardo: *Anno quinquagesimo secundo Medorum & Persarum mortui sunt Haggæus, Zacharias, Malachias. Quo tempore cessavit prophetia de Israële.* Vnde etiam ipse Genebrardus secundo suæ Chronographiæ libro affirmat *Prophetas in Malachia cessasse.* Aben Ezra initio sui in Malachiam commentarii: הוא סוף הנביאים *Is finis est Prophetarũ,* כי במותו נפסקת הנבואה מישראל *quoniam in eius morte destitit* sive recessit *prophetia ab Israële.* E Christianis audivimus Eusebium: audiamus etiam plures. Theodoretus procemio in Malachiam: Μωσῆς μὲν ὁ μέγας ὁ νομοθέτης πρῶτος ἡμῖν ἀνάγραπτα τὰ θεῖα καταλέλοιπε λόγια· ὁ δὲ θεσπέσιος Μαλαχίας μετὰ πάντας τοὺς προφητείαν συγγεγραφότας τὰ θεῖα θεσπίσματα

συγγρα-

συγγραφῇ παραδέδωκε. *Moses quidem, magnus ille legislator, primus nobis divina eloquia scripta consignata reliquit: admirandus verò Malachias post omnes, qui prophetiam conscripserunt, divina oracula literis mandavit.* Hinc Cornelius Iansenius in Ecclesiastici XLIIX, II: *Malachias de Iohanne baptista apertè vaticinatus est. Observandum* itaque, *quòd novissima omnium prophetiarum, quæ in canone apud Hebræos habentur, verba sunt de Iohanne baptista; post quem promissum nulla exstat prophetia scripta ab aliquo propheta, qui canonicus habeatur, quousque ille promissus veniret; à quo incipit scriptura Novi testamenti: ut hinc intelligere liceat mirabilem connexionem scripturæ Novi testamenti cum Prophetis.* Augustinus libro XVII de civitate Dei, cap. ultimo: *Toto illo tempore, quo redierunt de Babylonia, post Malachiam, Aggæum & Zachariam, qui tunc prophetaverunt, & Esdram, non habuerunt prophetas usque ad Salvatoris adventum, nisi alium Zachariam patrem Iohannis, & Elisabet eius uxorem, Christi nativitate iam proximâ; & eo iam nato, Simeonem senem & Annam viduam &c. Sed hanc istorum prophetiam Iudæi reprobi non accipiunt: acceperunt autem, qui ex eis innumerabiles Evangelio crediderunt. — Malachiam verò, Aggæum, Zachariam, & Esdram etiam Iudæi reprobi in auctoritatem canonicam receptos novissimos habent.* Quin ipse primus Maccabæorum de statu rerum post cæsum Iudam Maccabæum: *Facta est tribulatio magna in Israël,* cap. 9, v. 27. *qualis non fuit ex die, quâ non est visus propheta in Israël.* Ex quo autem non visus est aliquis propheta, aut prophetico spiritu præditus, ex eo nullus canonicus liber scribi vel edi potuit.

XXIIX. Sed nos ad Græcos redeamus; quorum è quarto seculo tot exstant insignia monumenta, quot ex alio nullo. Eminet inter cæteros Athanasius, cujus

operibus inserta legitur Synopsis sacræ scripturæ, quâ primùm libri enumerantur; deinde singulorum summa & περιοχὴ exponitur. Sub initium eos à Christianis canonicos haberi, qui Hebræis tales sint, agnoscit & supponit. Πᾶσα γραφὴ ἡμῶν Χριστιανῶν θεόπνευστός ἐστιν. οὐκ ἀόριστα δὲ, ἀλλὰ μᾶλλον ὡρισμένα καὶ κεκανονισμένα ἔχει τὰ βιβλία, καὶ ἔστι τῆς μὲν παλαιᾶς διαθήκης ταῦτα. *Omnis nostra, qui Christiani sumus, Scriptura divinitus est inspirata, Libros autem habet non indefinitos, sed omnino definitos, & certo canone comprehensos. Et Veteris quidem testamenti sunt isti:* ac incipit enumerare. Quum enumerasset, subjicit, Ὁμοῦ τὰ κανονιζόμενα τῆς παλαιᾶς διαθήκης βιβλία εἴκοσι δύο, ἰσάριθμα τοῖς γράμμασι τῶν ἑβραίων. *Sunt in universum veteris testamenti libri canonici viginti duo, pares numero literis Hebræorum.* Hisce tamen Estheræ librum non annumerat: nihilominus ex testimonio veterum ab Hebræis canonicum haberi annotat. *Sunt*, ait, *præter istos alii nonnulli Veteris testamenti libri, non quidem in canonem recepti, sed qui tantùm catechumenis prælegantur:* & recenset libros Sapientiæ, Siracidæ, Estheræ, Iudithæ, Tobiæ. Maccabæorum non meminit, neque quando enumerat, neque quum summas & argumenta singulorum recitat. De Estheræ verò, ut diximus, refert κανονίζεσθαι παρ' ἑβραίοις. Initium ejus hoc dicit esse: *Anno secundo, regnante Artaxerxe magno, primâ die mensis Nisan somnium vidit Mardochæus filius Iairi, qui filius Semei, & hic Kisai, è tribu Beniamin.* Hæc autem verba sunt non Hebræi libri, sed Græci qui adsutus est, & legitur hodie subjunctus textui Hebræo. Vbi in vulgatâ Latinâ adjecit & annotavit Hieronymus: *Quæ habentur in Hebræo, plenâ fide expressi. Hæc autem quæ sequuntur, scripta reperi in editione vulgatâ, quæ Græcorum linguâ & literis continentur:*

Cap. 10 & seqq.

& in-

& interim post finem libri hoc capitulum ferebatur, quod juxta consuetudinem nostram obelo, id est, veru prænotavimus. Et proximè ante verba ab Athanasio producta: *Hoc quoq; principium erat in editione vulgatâ, quod nec in Hebræo, nec apud ullum fertur interpretum.* Non est igitur improbabilis conjectura Sixti Senensis, Bibliothecæ suæ libro primo in hunc scribentis modum. *Accidit, ut propter has appendicum lacinias, hinc inde quorundam scriptorum temeritate insertas, liber hic, quamvis Hebraïcus, & Hebræis receptus, serò admodum apud Christianos Canonicam auctoritatem receperit. unde nec ipsum Melito Sardensis episcopus, nec Gregorius Nazianzenus inter sacros libros enumerarunt: & Athanasius de catalogo canonicorum voluminum tanquam nothum nominatim abiecit, quem deniq; concilium Carthaginiense tertium inter sacra volumina computavit.* Fallitur hic Sixtus; diu enim ante tertium Carthaginiense concilium canonicis libris anumeravit Origenes, quem paullò antè produximus; annumerarunt plures, quorum testimonia deinceps proferemus. Athanasius ita abjecit, ut nihilominus testetur κανονίζεσθαι παρ' ἑβραίοις. Et quum canonem Hebræum fundamentum ponat canonis Christiani, quid revera senserit aut sentire eum oportuerit, hinc est manifestum; undecumque tandem factum, ut in fraudem inductus in enumerando omiserit. Apud Melitonem παρόραμα librarij esse existimo: qualia nonnulla in priscos libros à primis aut proximis exscriptoribus invecta posterioribus multis imposuisse eruditi fatentur. Et hinc fortè, quòd Nazianzenus antiquum ejusmodi Melitonis exemplar præ oculis habens omisit.

XXIX. Gregorius enim hic Nazianzenus itidem canoni Christiano tamquam fundamentum aut normam

mam apponit numerum Hebræorum, carmine περὶ τῶν γνησίων βιβλίων τῆς θεοπνεύστου γραφῆς, ubi hæc habet:

Ἀρχαίας μὲν ἔθηκα δύω καὶ εἴκοσι βίβλους,
Τοῖς τῶν Ἑβραίων γράμμασιν ἀντιθέτους.
Fæderis antiqui viginti sunt duo libri:
Et sunt Hebrais literulæ totidem.

Hos versiculos enumerationi subjecit: præmisit autem istos:

Ὄφρα δὲ μὴ ξείνοισι νόον κλέπτοιο βίβλοισι,
(Πολλαὶ γὰρ τελέθουσι παρέγγραπτοι κακότητες)
Δέχνυσο τοῦτον ἐμεῖο τὸν ἔγκριτον ὦ φίλ' ἀριθμόν.
Ne tua codicibus fallatur mens alienis,
(Namq; adscriptitii multi falsiq; vagantur)
Legitimum hunc habeas numerum à me Lector amice.

Mox numerum sive catalogum subijcit, Hebræo prorsus consentaneum, nisi quòd, nescio quo casu vel occasione, Estheram omisit. Et hæc quidem ex Nazianzeno. De Athanasio monemus, fragmento epistolæ ἑορταστικῆς, quam ut episcopus Alexandrinus de festo Paschæ, quemadmodum etiam fecit Cyrillus, ad alias scripsit ecclesias, catalogum ei, qui in Synopsi habetur, planè consonum texere. Exorsus ait se enumeraturum τὰ κανονιζόμενα καὶ παραδοθέντα πιστευθέντα τε θεῖα εἶναι βιβλία.

Tomo 1 Commel. pag. 44. Quum enumerasset, ista subjungit: ἐν τούτοις μόνοις τὸ τῆς εὐσεβείας διδασκαλεῖον εὐαγγελίζεται. μηδεὶς τούτοις ἐπιβαλλέτω· μὴ δὲ τούτων ἀφαιρείσθω τι. περὶ δὲ τούτων ὁ κύριος σαδδουκαίους μὲν ἐδυσώπει λέγων· πλανᾶσθε μὴ εἰδότες τὰς γραφάς· τοῖς δὲ ἰουδαίοις παρῄνει· ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς. *In his solis pietatis schola rectè annunciatur. nemo hisce addat, nemo hinc auferat quidquam. De hisce Dominus, quum Sadducæos confunderet, ait; Erratis nescientes Scripturas: Iudæos autem exhortatus; Scrutamini Scripturas.*

XXX. A-

XXX. Athanasio & Nazianzeno adjungamus Cyrillum Ierosolymitanum, qui itidem, sicut illi faciunt, ad numerum viginti & duorum Hebræis sacrum provocat; & librum Estheræ, quod illi non faciunt, disertè annumerat. Locus est sub finem catecheseos τῶν φωτιζομένων quartæ: ex quo catalogum ipsum, qui jam satis notus est, non describimus, sed hæc tantùm, quæ ei præmittit. φιλομαθῶς ἐπίγνωθι παρὰ τῆς ἐκκλησίας, ποῖαι μέν εἰσιν αἱ τῆς παλαιᾶς διαθήκης βίβλοι, ποῖαι δὲ τῆς καινῆς· καί μοι μηδὲν τῶν ἀποκρύφων ἀναγίνωσκε· *Disce studiosè ab Ecclesiâ, quinam sint Veteris testamenti libri, qui verò Novi; & nihil ex apocryphis legas.* Intelligit autem apocrypha sequiora & reijcula, non Tobiæ, Iudithæ & cæteros hisce iungi solitos libros, quos etiam interdum apocryphos dicimus, quamvis rectiùs Ecclesiastici appellentur. De quibus Athanasius epistolâ paullò antè laudatâ: βιβλία οὐ κανονιζόμενα μὲν, τετυπωμένα δὲ παρὰ τῶν πατέρων ἀναγινώσκεσθαι τοῖς ἄρτι προσερχομένοις καὶ βουλομένοις κατηχεῖσθαι τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον. *Libri non quidem in canonem relati, sed à patribus sive maioribus nostris propositi, ut prælegantur iis, qui primùm accedunt, & simplicem pietatis rationem cupiunt edoceri.* Sed pergat Cyrillus: *Divinas*, inquit, *lege Scripturas, nempe Veteris testamenti libros viginti duos, quos septuaginta duo interpretes transtulerunt.* Vbi observandum, etiamsi Cyrillus hic, Athanasius aliique usi fuerint non quidem ipso Hebræo codice, sed editione & versione Græcâ, cui plerumque adjuncti erant operâ, ut videtur, Iudæorum Alexandrinorum libri isti ecclesiastici, ut ita junctim haberentur præcipua scripta, quæ ante Christum natum de pietate exarata græco sermone exstarent; nihilominus illos Hebræo canoni & numero viginti duorum tenaciter inhærere,

hærere, & ab hisce in divinæ auctoritatis arce collocatis reliquos accuratè secernere. Sed pergamus audire Cyrillum. *Lege*, inquit, *viginti duos libros* a septuaginta duobus interpretibus translatos; *& nihil cum apocryphis habeto commune. Hos solos studiosè meditare, quos etiam in ecclesiâ μετὰ παῤῥησίας cum certâ & securâ fiduciâ*, quòd videlicet θεόπνευστοι sint, *recitamus*. πολὺ σοῦ φρονιμώτεροι ἦσαν οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἐπίσκοποι, οἱ τῆς ἐκκλησίας προστάται, οἱ ταύτας παραδόντες· σὺ οὖν τέκνον τῆς ἐκκλησίας ὢν, μὴ παραχάραττε τοὺς θεσμούς. *Multò prudentiores te erant apostoli, veteresque illi episcopi, ecclesiæ antistites qui hos tradiderunt. Tu ergo filius ecclesiæ quum sis, ne leges institutaque patrum evertas corrumpasve.*

XXXI. Cyrillo proximus esto Epiphanius, Salaminis sive Constantiæ in Cypro episcopus, qui pariter, quemadmodum priores, Hebræis & numero viginti duorum acquiescit. Verba ejus sunt libro de ponderi-

Num. 4. bus & mensuris: *Habent Hebræi viginti duas literas, è quibus quinque duplicantur Caph, Mem, Nun, Phi, & Aleph. Quâ ratione quum XXII libri numerentur, septem ac viginti reperiuntur, quòd ex illis quinque geminentur: puta liber Ruth cum Judicum libro coniungitur, & unus ab Hebræis censetur; primus Paralipomenon liber cum posteriore coniungitur, & unum librum efficit. Item primus Regnorum* (aliàs Samuelis) *liber cum secundo; tertius cum quarto singulos libros constituunt.* Peractâ enumeratione concludit: ἐπληρώθησαν οὖν αἱ εἰκοσιδύο βίβλοι κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν εἰκοσιδύο στοιχείων παρ' Ἑβραίοις. *Completi itaque sunt viginti duo libri iuxta numerum viginti duorum apud Hebræos elementorum.* Conformia legere est apud eumdem Epiphanium Hæresibus V & LXXVI.

XXXII. Epiphanio σύγχρονος Iohannes Chrysostomus,

Τοῦ καὶ

Τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή.

Cuius ab ore soni dulces præ melle fluebant.

Ille homiliâ quartâ in Genesin: πᾶσαι αἱ θεῖαι βίβλοι τῆς παλαιᾶς διαθήκης τῇ ἑβραίων γλώττῃ ἐξ ἀρχῆς ἦσαν συντεθειμέναι, καὶ τοῦτο πάντες ἂν ἡμῖν συνομολογήσαιεν. *Omnes divini libri veteris fœderis primitus Hebræâ linguâ scripti fuerunt; & hoc omnes nobiscum fatentur.* Qui fatentur omnes divinos & genuinos Veteris testamenti libros primitus & ab ipsis suis auctoribus scriptos fuisse Hebræâ linguâ; illi etiam fatentur eos, qui Græcâ primùm prodierunt, non esse authenticos & legitimos antiqui fœderis libros.

XXXIII. Basilium Magnum, Gregorium Nazianzenum & Amphilochium Iconii episcopum, utpote coætaneos & populares è Cappadociâ ortos jungit Hieronymus epistolâ ad Magnum; aitque *nescire, quid in illis primùm admirari debeas, eruditionem seculi an scientiam Scripturarum.* Amphilochii exstat epistola Iambico versu ad Seleucum scripta, quâ eum hortatur & instruit ad rectè capessenda studia pietatis, virtutis & literarum tum exoticarum, tum sacrarum. Ad has ubi venit, monet sub titulò sacrorum librorum nonnullos spurios circumferri, à quibus cavere oporteat. Sed malumus ipsa auctoris verba apponere. Epist. 84.

Πλὴν ἀλλ' ἐκεῖνο προσμαθεῖν μάλιστά σοι
Προσῆκον· οὐχ ἅπασα βίβλος ἀσφαλής,
Ἡ σεμνὸν ὄνομα τῆς γραφῆς κεκτημένη.
Εἰσὶν γάρ, εἰσὶν ἔσθ' ὅτε ψευδώνυμοι
Βίβλοι· τινὲς μὲν ἔμμεσοι, καὶ γείτονες
(ὡς ἂν τις εἴποι) τῶν ἀληθείας λόγων·
Αἱ δ' αὖ νόθοι τε καὶ λίαν ἐπισφαλεῖς,
Ὡς παράσημα καὶ νόθα νομίσματα,

Ἂν βασιλέως μὲν τὴν ἐπιγραφὴν φέρει,
Κίβδηλα δ' ἐστὶ, ταῖς ὕλαις δολούμενα.
Τούτων χάριν σοι τῶν θεοπνεύστων ἐρῶ
Βίβλων ἑκάστην, ὡς δ' ἂν εὐκρινῶς μάθῃς.
Τὰς τῆς παλαιᾶς πρῶτα διαθήκης ἐρῶ.

Ioachimus Zehnerus latinè transtulit, ut sequitur:

Quin maximè hoc quoque convenit te discere,
Non tatò cuivis esse credendum libro,
Qui Biblici prænomen augustum ferat.
Quandoque falsò nominati sunt libri:
Quidam intermedij, vel propinqui terminis
(Vt sic loquar) sunt veritatis dogmati.

Intelligit sine dubiò Tobiæ, Iudithæ & similes, quos Ecclesiasticos appellamus.

Quidam spurij, periculosiq́ admodum,
Tamquam notha, sive adulterina nomismata,
Inscriptionem regis equidem habentia,
Sed materiæ ratione vitiosissima.
Vt ergo liquidò hos noris, tibi singulos
Divinitus inspiratos numerabo libros,
Primumq́ prisci fœderis scripta eloquar.

Enumerat autem omnes, qui exstant Hebræâ linguâ, & ab Hebræis sive Iudæis recipiuntur; alios verò nullos. Quum subjunxisset recensionem librorum Novi testamenti, tandem concludit:

— — οὗτος ἀψευδέστατος
Κανὼν ἂν εἴη τῶν θεοπνεύστων γραφῶν.

— — hic est voluminis
Divinitus dati canon certissimus.

Non desunt, qui epistolam illam Nazianzeno tribuant: sed Amphilochij esse vero est similius.

XXXIV. In hoc ipsum quartum seculum incidit

dit synodus habita Laodiceæ, urbe Phrygiæ Pacatianæ, *συγκροτηθεῖσα ἐκ διαφόρων ἐπαρχιῶν τῆς Ἀσιανῆς, congregata ex diversis provinciis Asiæ.* Tanti priscis illis seculis facta est, ut canones ejus recepti fuerint in Codicem canonum Ecclesiæ universæ: ubi annus, quo habita, CCCLXIV annotatur. Baronius de eâ agit Appendice ad quartum tomum Annalium, & contendit habitam fuisse ante œcumenicam primam Nicænam, sed argumentis infirmis. Agnoscit autem esse *concilium antiquâ nobilitate percelebre, Græcorum ac Latinorum scriptis memoriæ commendatum.* Baronium sequitur & exscribit, ut solet, in Notis suis Severinus Binius. Hoc autem ipsum concilium canone suo ultimo, qui est in Codice canonum Ecclesiæ universæ centesimus sexagesimus tertius, constituit ὅτι οὐ δεῖ ἰδιωτικοὺς ψαλμοὺς λέγεσθαι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, οὐδὲ ἀκανόνιστα βιβλία ἀλλὰ μόνα τὰ κανονικὰ τῆς παλαιᾶς καὶ καινῆς διαθήκης. *quòd non oportet in ecclesiâ legi psalmos à privatis compositos, aut libros non-canonicos, sed solos Veteris Noviq; testamenti canonicos.*

XXXV. Nempe usu aliquamdiu receptum fuerat, ut populo Christiano in Ecclesiâ prælegerentur libri non tantùm illi, qui propriè & strictè canonici erant, sed etiam alii nonnulli, ab antiquitate suâ & utilitate precium sortiti, facientes videlicet ad exercitium pietatis & ædificationem morum tum monitis & præceptis, tum exemplis. De qualibus Rufinus Expositi- Num. 16.
one symboli: *Sciendum est, quòd & alii libri sunt qui non Canonici, sed Ecclesiastici à maioribus appellati sunt; ut est Sapientia Salomonis, & alia Sapientia quæ dicitur filii Sirach, qui liber apud latinos hoc ipso generali vocabulo Ecclesiasticus appellatur, quo vocabulo non auctor libelli, sed scripturæ qualitas* (nempe quòd ἐκκλησιάζεται) *cognominata est. Eiusdem or-*

dinis est libellus Tobiæ, & Iudith, & Maccabæorum libri. In novo verò testamento libellus, qui dicitur Pastoralis sive Hermatis, (*Hermæ* potiùs) *qui appellatur Duæ viæ, vel Iudicium Petri, quæ omnia legi quidem in ecclesiis voluerunt, non tamen proferri ad auctoritatem ex his fidei confirmandam. Cæteras verò scripturas apocryphas nominarunt, quas in ecclesiis legi noluerunt.* Hieronymus præfatione in libros Salomonis: *Sicut Iudith & Tobiæ & Maccabæorum libros legit quidem Ecclesia, sed eos in Canonicas scripturas non recipit, sic & hæc duo volumina (Panareton Iesu filii Sirach librum, & pseudepigraphum, qui Sapientia Salomonis inscribitur) legat ad ædificationem plebis, non ad auctoritatem ecclesiasticorum dogmatum confirmandam.* Discimus hinc, quarto & quincto post natum Servatorem seculis libros, quos Ecclesia ad se non modò à Synagogâ sed ab Apostolicâ etiam ætate delatos sive derivatos habuerit, in triplici fuisse differentiâ: primo videlicet loco Canonicos & θεοπνεύστους, è quibus primariò & directè dogmata fidei confirmarentur; secundo Ecclesiasticos, qui facerent ad ædificationem plebis, & ei proinde prælegerentur; tertio Apocryphos, propter immixta falsa & erronea periculosos aut perniciosos, atque ideo improbari & rejici dignos. Qui secundo vel intermedio sunt loco, apud nonnullos interdum tertii ordinis nomenclaturam, rarò primi per abusum tamen, vel certè latum & improprium usum, participant. Ecclesiasticos autem hosce diversimodè recensent. Neque enim ubique eadem consuetudo; neque soli Tobiæ, Iudithæ & similes ante natum Christum scripti libri in ecclesijs legebantur, sed alii etiam recentiores, ut ex Rufino constat. De
Hist. l. 3. cap. 12. Clementis Romani epistolâ scribit Eusebius: ταύτην ἐν πλείσταις ἐκκλησίαις ἐπὶ τοῦ κοινοῦ δεδημοσιευμένην πάλαι τε

καὶ καθ'

κ̀ καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς ἔγνωμεν. *Novimus hanc & olim & nostrâ ætate in plurimis ecclesiis communiter legi solere.* Apud eumdem de eadem Clementis epistola testatur Dionysius Corinthiorum episcopus, in suâ ecclesiâ & hanc & alteram antiquo more *admonitionis gratiâ* legi. Sic etiam Athanasius epistolâ ἑορταστικῇ nonnullos libros prælegi scribit, ut superius ostensum est; interque eos διδαχὴν καλουμένην τῶν ἀποστόλων (nescio an Canones Apostolicos dictos intelligat) καὶ τὸν Ποιμένα. Addit: Καὶ ὅμως, ἀγαπητοὶ κἀκείνων κανονιζομένων κ̀ τούτων ἀναγινωσκομένων οὐδαμοῦ τῶν ἀποκρύφων μνήμη. *Neque inter Canonicos, neque inter Ecclesiasticos ullo modo memorantur Apocryphi;* quos hæreticis auctoribus imputat, conficientibus eos pro lubitu, & tempora præterita apponentibus, ut sub antiquorum titulo venditent, & hoc prætextu simplices decipiant: ἵν' ὡς παλαιὰ προσφέροντες πρόφασιν ἔχωσιν ἀπατᾷν ἐκ τούτου τοὺς ἀκεραίους. Sic igitur etiam ex Athanasio discrimen librorum Canonicorum, Ecclesiasticorum & Apocryphorum patescit. Lib.4,c.23 Num.10

XXXVI. Quum autem inter eos, qui prælegerentur, sive Ecclesiasticos subinde complures irreperent (diversi enim apud diversas ecclesias in usu esse cœperant) & nonnulli quoque parum probi; ea res occasionem dedit canoni huic Laodiceno (ut ad eum redeat oratio) qui libros Veteris testamenti recensens numero viginti & duorum inhæret, nec à superioribus hac in parte discrepat. Ieremiam autem quum memorat, ita habet: Ἱερεμίας καὶ Βαροὺχ, θρῆνοι καὶ ἐπιστολαί. Origenes, ut antea patuit, in hunc modum: *Ieremias cum threnis & epistolâ unum est.* Quum dicat unum esse, nullum est dubium, quin epistolam libro Ieremiæ insertam, quæ capite XXIX occurrit, intelligat. Athanasius autem frag- Num.26

mento

mento epistolæ pridem productæ Baruch adjungit: Ἱερεμίας καὶ σὺν αὐτῷ Βαροὺχ, θρῆνοι καὶ ἐπιστολή. Sic etiam Cyrillus Ierosolymitanus. Nempe Baruch apud Ieremiam celebris, suasque agit partes satis præclaras. Fuit videlicet discipulus & scriba Ieremiæ, laborumque & persequutionum socius. Quin ejus manu Ieremias scribi, & ore populo solenni die prælegi & annunciari suas prophetias voluit, cap. XXXVI: ut proinde non tantùm Ieremiæ, sed etiam Baruchi possint haberi, & suo quodam modo utriq; tribui. Abductus autem est unà cum Ieremiâ in Aegyptum, cap. XLIII, 6. Frater ejus videtur fuisse Seraia, munere in regiâ aliquo, quocumque tandem, functus, per quem à Sedechiâ rege Babylonem missum Ieremias suam de hac ipsâ urbe evertendâ prophetiam eò transmisit, ibique legi fecit. Compone cap. LI, 59, cum cap. XXXII, 12. Hinc igitur existimavero factū, ut nonnulli Origenem imitati Ieremiæ jungerent non tantùm Threnos & Epistolam, sed etiam Baruch: aliud tamen nihil intelligerent, aut certè intelligere non deberent (potest enim fieri, ut aliqui parum rectè acceperint) quàm quod haberetur in ipso Ieremiæ libro. Nec aliter intellexisse potuit Bellarminus, quum scripsit *nec Concilia antiqua, neq; Pontifices, neque Patres, qui catalogum librorum sacrorum texunt, huius prophetæ disertis verbis meminisse*. Falsum enim id esset, si concilium Laodicenum, Athanasius & Cyrillus Ierosolymitanus per Baruchum, quem memorant, non intellexissent aliquid Ieremiæ libro inditum, sed librum alterum planè distinctum, qui hodie exstat græcè, & ab eo, qui ex antiquâ quadam versione latinâ superest, plurimùm discrepat. De quo Hieronymus præfatione in suos, quibus Ieremiam exponit, commentarios:

De verbo Dei l. 1, c. 8.

Libel-

Libellum Baruch, qui vulgò editioni LXX copulatur, nec habetur apud Hebraos, & ψευδόγραφον epistolam Ieremia nequaquam censui differendam. E Pontificijs Iohannes Driedo disertè negat *haberi in canone.* Caput certè primum hujus libelli ita est comparatum, ut à nemine possit capi. Dicitur à Barucho scriptus, & Iechoniæ populoq; *habitanti in Babyloniâ ad flumen Sodi* prælectus esse *in anno quinto, in septimo die mensis, in tempore quo cœperunt Chaldai Ierusalem, & succenderunt eam igni.* Postquam autem capta fuit Ierusalem & exusta, Baruch unà cum Ieremia in Aegyptum fuit abreptus, Babylonem non est ductus, Ier. XLIII, 6. Quomodo itaque Babylone librum scribit & legit? Deinde post exustum templum non erat altare, non offerebantur sacrificia: & hîc nihilominus Iudæi Babylonem abducti *miserunt in Ierusalem ad Ioakim filium Helcia sacerdotem, & ad sacerdotes, & ad omnem populum, qui inventi sunt cum eo in Ierusalem, — & dixerunt; Ecce misimus ad vos pecunias, de quibus emite holocautomata, & tus, & facite manna, & offerte pro peccato ad aram Domini Dei nostri.* Inde ad hunc locum Iohannes Maldonatus: *Hoc ante urbis vastationem accidisse manifestum est, quia adhuc templum & altare stabat; adhuc erant sacerdotes in Ierusalem; adhuc erant vasa, qua fecerat Sedecias, quum priora à Nabuchodonosore ablata fuissent. Adde quòd si post urbis excidium hoc accidisset, non legisset Baruch librum in auribus Iechonia, sed Sedecia, quum & Sedecias post excidium urbis Babylone esset, illiq; potiùs liber esset legendus, quàm Iechonia.* Hæc Maldonatus. Quod igitur paullò antè & in ipso initio libelli habetur, cum Babylone à Barucho scriptum & lectum esse *in tempore, quo ceperunt Chaldai Ierusalem, & succenderunt igne*; id ita interpretatur Maldonatus, ut velit idem esse, ac si haberetur, *Sex annis antequam*

De ecclef. fcript. l.1. cap.1.

Verf. 7.

Verf. 10.

M

tequam urbs & templum everterentur. Quæ est violenta & literæ textus repugnans contorsio. Porrò de eo, quod
Vers. 8. his ipsis immixtum legitur, *Quum Ioakim sacerdos acciperet vasa templi Domini, quæ ablata fuerant de templo, revocare in terram Iuda, vasa argentea, quæ fecit Sedecias filius Iosiæ rex Iuda*; de hoc, inquam, loco Maldonatus: *Locus est admodum difficilis, quòd nullo modo cum historiâ convenire posse videatur.* Nihil verò est adeo pugnans & absurdum, ad quod conciliandum vel emolliendum non possit aliquid fingi, vel aliqua verba fundi. Quod tamen totum, si ad rigidam veri trutinam exigatur, examini succumbit. Sed nos istis discutiendis hic immorari non possumus. Satis est ostendisse, quid sibi voluerit Origenes, cum Ieremia Threnos & Epistolam conjungens; quid etiam post Origenem alii, Baruchum addentes: & quòd Baruchi libellus, eique sub finem innexa episto-
Cap. 6. la, quæ apud Hebræos non habentur, ψευδόγραφα sint, ut loquitur Hieronymus, & minimè canonica. Epistola ista sub initium suum hæc habet: *Ingressi in Babylonem eritis ibi annis plurimis, & temporibus longis usq; ad generationes septem*; quæ subsistere nullâ ratione posse, quocumque tamdem modo numerentur aut supputentur, manifestum est. Sed nos istis, ut dixi, immorari noluimus.

XXXVII. Vidimus hactenus scriptores ecclesiasticos Græcos, qui ab initio ecclesiæ usq; in quinctum seculum libros canonicos Veteris testamenti, de quibus nunc tantùm agimus, enumerarunt, eorum catalogum texuerunt, aut de iis testimonium perhibuerunt. Patuit autem Canoni Hebræorum omnes inhærere, & non alios genuinos, quàm eo comprehensos, agnoscere. Non est operæ precium constitutiones κλ-

διάλες,

-λης, quæ Apostolicæ dicuntur, & sub nomine Clementis Romani exstant, adducere. Libro quidem secundo, cap. LVII de more & modo in ecclesiâ legendi nonnihil habetur: sed libri nulli, nisi canonici, memorantur. Nec juvat canonibus, qui Apostolorum nomen præferunt, inhærere. Existimo autem sicut sub ipsa Ecclesiæ Christianæ initia Apostolorum doctrina ad salutem necessaria brevi symbolo, Apostolico appellato, fuit comprehensa, & passim inculcata; ita quæ disciplinam Apostolorum temporibus usitatam concernerent, canonibus nonnullis fuisse inclusa, quibus lapsu temporum alia atque alia accesserint, pristino quidem titulo retento, sed non puritate. Vltimus eorum recenset βιβλία, quæ debeant esse πᾶσι κληρικοῖς καὶ λαϊκοῖς σεβάσμια καὶ ἅγια. Veteri autem testamento immiscet tres libros Maccabæorum; & enumeratis omnibus subjungit, *Insuper & extra hos addiscenda tradatur adolescentibus vestris Sapientia eruditissimi Sirach.* Novi testamenti libris jungit *epistolas duas Clementis*: quas olim in ecclesiis prælectas fuisse suprà est ostensum. Nam si de lectione, quæ ad ædificationem populi in ecclesiâ fiat, agatur, certum est admissa fuisse alia quoque scripta præter verè canonica; & non minùs in occidentali, quàm in orientali ecclesiâ; neque minùs in Pontificiâ, quàm in sincerioribus aliis. Non lubet idipsum modò confirmare alio testimonio, quàm Benedicti Pererii, è commentariis in Danielem depromto. *Non sum nescius*, inquit, *multa recitari publicè in ecclesiasticis precationibus, aliisq. ceremoniis, quin etiam in ipso Missæ sacrificio peragendo, quæ ut vera esse existimare convenit, ita liquet ea ex sacris canonicis scripturis non esse depromta.* Lib. 16 sub initium.

XXXIIX. Quin librum à veteribus, vel sub Scri-

pturæ titulo, citari, id eum non facit ilicò censeri canonicum. Irenæus apud Eusebium historiæ libro v, cap. IIX: Καλῶς οὖν εἶπεν ἡ γραφὴ ἡ λέγουσα, Πρῶτον πάντων πίστευσον ὅτι εἷς ἐστὶν ὁ θεός, ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ καταρτίσας, καὶ τὰ ἑξῆς. Leguntur ista in Irenæi libro IV, cap. XXXVII; & reddidit Vetus Irenæi interpres hisce verbis: *Bene pronunciavit Scriptura quæ dicit, Primò omnium crede quoniam unus est Deus, qui omnia constituit & consummavit, & fecit ex eo quod non erat, ut essent omnia, omnium capax, & qui à nemine capiatur.* Hæc ipsa profert Athanasius epistolâ pro decretis Nicænæ synodi apologeticâ; & præmittit: Ἐν

Tom 1 Commel. pag. 414. τῷ Ποιμένι γέγραπται· ἐπειδὴ καὶ τοῦτο καίτοι μὴ ὂν ἐκ τοῦ κανόνος, προφέρουσι. *In Pastore scriptum est: nam ex hoc etiam, quamvis liber non sit in canone, allegationes faciunt.* Origenes in

Cap. 16, 14. epistolam ad Romanos, ubi Apostolus Hermam quendam salutari jubet, *Puto,* inquit, *quòd Hermas iste sit scriptor libelli illius, qui Pastor appellatur, quæ scriptura mihi valde utilis videtur, & ut puto divinitus inspirata.* Quæ ad eundem Apostoli locum descripsit Sedulius. Dicitur autem hic liber, ut interdũ etiam alii, divinus aut divini-

Iac. 1, 17. tus inspiratus eâ ratione, quâ *omnis donatio bona, & omne integrum donum est supernè, descendens à Patre luminum.* Hieronymus libro de scriptoribus ecclesiasticis: Her-

Cap. 10. mam, *cujus Apostolus Paulus ad Romanos scribens meminit, asserunt auctorem libri, qui appellatur Pastor, quiq; apud quasdam Græciæ ecclesias etiam publicè legitur. Revera utilis liber; multiq; de eo scriptorum veterum usurpaverunt testimonia: sed apud Latinos penè ignotus est.* Hæc de Pastore Hermæ. In synodo Nicænâ, sicut de eâ commentatus Gelasius

Lib. 2, c. 18. Cyzicenus memoriæ mandavit, disputarunt Episcopi catholici contra philosophum Arianum, & inter cætera sic loquuntur: Τὰ ἐκ τῆς γραφῆς λέξωμεν. μέλλων ὁ

προφή-

προφήτης Μωσῆς ἐξιέναι τὸν βίον, ὡς γέγραπται ἐν βίβλῳ ἀναλήψεως Μωσέως, προσκαλεσάμενος Ἰησοῦν υἱὸν Ναυῆ. *Quæ in Scripturâ sunt proferamus. Exiturus è vitâ propheta Moses, sicut scriptum est in libro Adsumtionis Mosis, quum vocasset ad se Iosuam filium Nave, dixit &c.* Ex quibus omnibus manifestum evadit, librum propterea non haberi posse canonicum, quia à veteribus, vel cum elogio Scripturæ, citetur; aut etiam ipse sive ex ipso aliquid in nonnullis ecclesiis publicè legatur. Vtrumque testimonio Benedicti Pererii è xv in Danielem commentario iterum confirmabimus. Ne miretur lector, ait, *me usum esse sententiis libri quarti Esdræ, qui non modò non est canonicus, verùm etiam ut apocryphus à Patribus reiectus est. Equidem sequutus in hoc sum divum Ambrosium, qui in libro de bono mortis, eum ipsum locum Esdræ, quem nunc memoravi, sub nomine Esdræ, & cum magnâ laude sententiæ, ad confirmandam fidei nostræ doctrinam, quæ est de resurrectione mortuorum, adhibuit. Quin idem in Epistolâ vigesimâ primâ, quam scripsit ad Horontianum, suadet, librum quartum Esdræ legendum esse, quòd in ipso anima cælestis esse naturæ demonstretur, & philosophorum nugæ de ipsius substantiâ confutentur. Sed quid ego eius libri Ambrosium, Cyprianum, aliósve Patres probatores & laudatores memorem, quum eius libri sententias aliquot etiam Catholica ecclesia in sacrosanctæ Missæ mysterio, & in publicis suis precationibus usurpet? Siquidem per singulos annos in feriâ tertiâ Pentecostes Missam orditur ab eâ sententiâ, quæ in II capite libri quarti Esdræ legitur: Accipite iucunditatem gloriæ vestræ, gratias agentes Deo, qui vos ad cælestia regna vocavit. Et ex eodem capite in solennitatibus martyrum decantat illud: Modò coronantur, & accipiunt palmam.* Et hæc in occasione hîc interserere libuit.

XXXIX. Sicut autem antea diximus, Græcos

ſcriptores, qui primis eccleſiæ ſeculis uſque in quinctum de Veteris teſtamenti libris canonicis teſtimonium perhibuerunt, hactenus produximus, Melitonem videlicet, Origenem, Euſebium, Athanaſium, Cyrillum Ieroſolymitanum, Gregorium Nazianzenum, Epiphanium, Chryſoſtomum, Amphilochium Iconienſem, & denique magnæ ut antiquitatis, ita quoque auctoritatis, ſynodum Laodicenam. Omnes intra numerum XXII conſiſtunt, atque adeo Hebræorum canoni acquieſcunt, & libros qui poſt ætatem ultimorum Prophetarum editi fuerunt, aut etiam Hebræâ linguâ ſcripti non ſunt, unanimiter excludunt & rejiciunt. E ſubſequentibus ſeculis non exſtant totidem, qui catalogum texuerint: eos tamen, quorum copia eſt, ſubjiciemus. Leontius, Scholaſticus vel orator ſive advocatus Byzantinus, ſeculo ſexto vixit, & tandem in laurâ ſive cœnobio ſancti Sabæ prope Ieroſolymam monachum egit. Scribens de ſectis, actione ſecundâ, *Priùs*, inquit, *quàm eas attingamus, libros ab eccleſiâ receptos recenſeamus. Eorum igitur alii ſcripturæ veteris ſunt, alii novæ. Veterem vocamus eam, quæ ante Chriſti adventum edita fuit; novam, quæ poſt adventum. Veteris libri ſunt XXII, partim hiſtorici, partim prophetici, partim parænetici, partim ad pſallendum facti.* Quum & hos, & qui ad Novum teſtamentum pertinent, recenſuiſſet, ſubjicit, Ταῦτά ἐστι τὰ κανονιζόμενα βιβλία ἐν ἐκκλησίᾳ καὶ παλαιᾷ καὶ νέᾳ· ὧν τὰ παλαιὰ πάντα δέχονται οἱ Ἑβραῖοι. *Hi ſunt libri in canonem recepti in eccleſiâ tum vetere, tum novâ: è quibus omnes illos priſcos Hebræi recipiunt.*

XL. Iohannis Damaſceni ætas incidit in ſeculum octavum. Inter ejus ſcripta eminent libri quatuor de fide orthodoxâ, *in quibus ipſe primus univerſam Theolo-*

Theologiam recto ordine comprehendit, ut asserit Bellarminus. Ante eum idipsum asseruerat Iacobus Billius Prunæus, qui libros illos novâ versione dignatus est. Sic enim loquitur præfatione toti operi præfixâ: *Illud quidem negari non potest; eum primum exstitisse, qui ea, quæ priùs fusè ac liberè disputari solebant, in unum corpus coëgerit, remq; Theologicam viâ & ratione, longeq; commodiori ordine tradiderit. Hoc enim ipse apud Græcos primus præstitit, quod multò pòst apud Latinos Petrus Lombardus.* De numero librorum canonicorum agit libro IV, cap. XIIX; & vestigia majorum suorum premit, & canoni prisco Hebræo inhæret. Ἰστέον, ὡς εἴκοσι καὶ δύο βίβλοι εἰσὶ τῆς παλαιᾶς διαθήκης κατὰ τὰ στοιχεῖα τῆς ἑβραΐδος φωνῆς. Apponemus versionem Billii: *Sciendum est duos & viginti libros esse Veteris testamenti, totidem nempe quot Hebraica linguæ elementa. Hebræis enim duo & viginti elementa sunt: ex quibus quinq; duplicantur, atq; ita septem & viginti fiunt. Duplex enim est littera Caph, & Mem, & Nun, & Phe, & Sade. Quo fit, ut libri quoque eodem modo duo quidem & viginti numerentur, cæterùm septem & viginti reperiantur, quinq; videlicet ex ipsis duplicatis. Siquidem liber Ruth unà cum Iudicum libro copulatur, atq; apud Hebræos pro uno libro recensetur.* Cætera nihil opus est adscribi. Tandem subjungit: Πανάρετος *autem (quasi dicas, omni virtutis genere refertus) hoc est Sapientia Salomonis, & Sapientia Iesu (quam à Sirachi patre Hebraicâ linguâ editam ipsius nepos ac Sirachi filius postea in Græcam convertit) tametsi alioqui præclari & elegantes libri sint, non tamen aliis adnumerantur, neq; in arcâ siti erant.* ἐνάρετοι μὲν καὶ καλαί, ἀλλ' οὐκ ἀριθμοῦνται, οὐδὲ ἔκειντο ἐν τῇ κιβωτῷ. Qui hæc comparaverit cum iis, quæ docet eadem de re Epiphanius libro περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν, facilè animadvertet illum præ oculis hunc habuisse. Ductu itaque Damasceni

Libro de scriptos.

ſceni tolli poteſt mendum, quod eſt apud Epiphanium. Καὶ αὗται (Sapientia Salomonis & Sapientia Siracidæ) χρήσιμαι μέν εἰσι, καὶ ὠφέλιμοι, ἀλλ' εἰς ἀριθμὸν ῥητῶν οὐκ ἀναφέρονται. διὸ δὲ ἐν τῷ ἀαρὼν ἀνετέθησαν, ου τι ἐν τῇ τῆς διαθήκης κιβωτῷ. Excidit negatio, & ſcribi oportet: διὸ οὐδὲ ἐν τῷ ἀρὼν ἀνετέθησαν, τουτέστι ἐν τῇ τῆς διαθήκης κιβωτῷ. *Ideo nec in aron, hoc eſt, in arcâ fœderis, ponebantur.* In quo etiam ipſo hallucinatus eſt Epiphanius. Neque enim in arcâ fœderis quidquam poſitum erat præter tabulas fœderis, ſive *duas illas tabulas lapideas, quas collocâverat ibi Moſes in Horebo*, Exodi XL, 20; I. Reg. IIX, 9; II Chron. V, 10: neque exuſto templo priore ſupererat in poſteriore arca fœderis. Scribit tamen & Auguſtinus, *canonem Scripturarum ſervatum eſſe in templo Hebræi populi ſuccedentium diligentiâ ſacerdotum.* Quod de tempore poſt digeſtum ab Eſdra & ultimis prophetis canonem vero eſt ſimilimum. *Armarium Iudaicum* videtur appellare Tertullianus libro de habitu muliebri, cap. III. Sed hoc aliud ab arcâ fœderis.

Lib. 15, de C.D, c.23.

XLI. Legit Photius, ut ſub initium ſuæ Bibliothecæ, codice ſtatim ſecundo, indicium facit, *Inſtructionem in Sacram ſcripturam*, à quodam Adriano ſcriptum. Ἀνεγνώσθη Ἀδριανοῦ εἰσαγωγὴ τῆς γραφῆς, χρήσιμος τοῖς εἰσαγομένοις ἡ βίβλος. *Vtilis eſt liber Scripturæ ſtudia primùm aggreſſis.* Eum poſt initium hujus ſeculi edidit David Hœſchelius Auguſtæ Vindelicorum. Quis fuerit Adrianus iſte, non conſtat: nec alicubi ordine canonicos libros recenſet. Sed quum in rem ſuam plurima, imò propè innumera Scripturæ dicta & teſtimonia adferat, nullum tamen è libris illis controverſis ſive eccleſiaſticis producit: unde conſtat ab eo non habitos tamquam partem Canonicæ ſcripturæ. Quum autem à

An.1602.

tem à Photio lecta fuerit hæc Isagoge, septimo, vel octavo seculo non poterit esse inferior.

XLII. Nicephori Patriarchæ Constantinopolitani ætas in nonum seculum incidit. Ejus Chronographiam olim latinè vertit Anastasius Bibliothecarius, superiore autem seculo Ioachimus Camerarius, edidítq; unà cum luculentis appendicibus sive commentariis; post eum Antonius Contius in capita distinxit & additis Notis illustravit, insertam Bibliothecæ Patrum Parisiensi: Græcam Iosephus Scaliger Chronico Eusebii subjunxit; cujus in fine appáret catalogus librorum primò canonicorum, deinde ἀντιλεγομένων, tandem apocryphorum. Καὶ ὅσαι, inquit, εἰσὶ θεῖαι γραφαὶ ἐκκλησιαζόμεναι καὶ κεκανονισμέναι. Quum enumerasset, subdit, Ὁμοῦ τῆς παλαιᾶς διαθήκης βιβλία κβʹ. Videtur præ oculis habuisse Athanasium: Estheram enim inter ἀντιλεγόμενα ponit; & Baruchum à Ieremia separat. Idem accidit Nicephoro Callisto Xanthopulo, historico ecclesiastico sequioris & declinantis ævi, satis noto, sed parum commendato. Nam hic quoque Estheram Iudithæ & Tobiæ jungit. Exstant videlicet ejus de numero sacrorum librorum versus jambici, quorum hi sunt primi:

Θείας γραφῆς μάνθανε νῦν τὰ βιβλία,
Τῆς μὲν παλαιᾶς εἰσὶν εἴκοσι δύο.
Nunc disce Scripturæ libri qui sint sacræ,
Antiqua viginti & duos sibi vindicat.

Nempe quemadmodum prisci, ita quoque hi recentiores numero XXII inhærent, & canonem Ecclesiæ Christianæ non alium, quàm qui veteris Iudaicæ fuit, agnoscunt. Majores itaque suos, quorum aliàs reverentes admodum sunt, sequuntur, atq; adeo eumdem, quem

N illi,

illi, canonem in hunc usque diem servant & amplectuntur, sicut vivâ voce etiam confirmant, qui ab illis ad nos interdum veniunt.

XLIII. Expensis Græcæ ecclesiæ testimoniis, quotquot haberi potuerunt, subdamus suffragia Latinæ ecclesiæ. Et quidem à Græcâ quomodo dissentiat Latina, quum Ecclesia, quanta per orbem terrarum diffusa est, una sit catholica & Apostolica ecclesia? Omnium autem maximè una fuit, priusquam perniciosa schismata eam invaderent, & orientem ab occidente avellerent. Primus testis esto Tertullianus, qui

Cap. 7. libro carminum contra Marcionem quarto viginti quatuor libros numerat. Quomodo autem viginti

Num. 18. duo à nonnullis extendantur, ut sint XXIV, superiùs est ostensum. Alludit videlicet Tertullianus ad XXIV seniores, & ad quatuor animalia, quæ *singula habebant senas alas in circuitu*, sancto Iohanni visa Apocal. IV, 8. Hinc ille:

Ast quater alæ sex, veteris præconia verbi,
Testificantis ea, quæ postea facta docemur:
His alis volitant cœlestia verba per orbem;
His etiam Christi sanguis contectus habetur,
Obscurè vatum præsago dictus ab ore.
Alarum numerus antiqua volumina signat,
Esse satis certa viginti quatuor ista,
Quæ Domini cecinêre vias, & tempora pacis.

XLIV. E quarto seculo habemus Hilarium, qui Prologo explanationum in psalmos in hunc scribit modum: *In viginti duos libros lex testamenti veteris deputatur; ut cum literarum Hebraei sermonis numero convenirent. Qui ita secundum traditiones veterum deputantur, ut Mosi sint libri quinque; Iesu Nave sextus; Iudicum & Ruth, septimus; primus &*

nius & secundus Regnorum, in octavum; tertius & quartus in nonum; Paralipomenon duo, in decimum sint; sermones dierum Esdræ, in undecimum; liber psalmorum, in duodecimum; Salomonis proverbia, Ecclesiastes, Canticum canticorum, in tertium decimum, & quartum decimum, & quintumdecimum; duodecim autem prophetæ, in sextum decimum; Esaias deinde & Hieremias cum lamentatione & epistolâ, sed & Daniel, & Ezechiel, & Iob, & Hester, viginti & duûm librorum numerum consumment.

XLV. Confinia utriusque seculi quarti & quincti occupant Hieronymus & Rufinus, aliquando malè concordes, sed in re, de quâ modò agimus, planè ὁμόψηφοι. Hieronymi præfatio in libros Regum vocari solet *Prologus galeatus*; & in frontispicio Bibliorum Latinorum poni. Sic enim Hieronymus ipse: *Hic prologus, Scripturarum quasi galeatum principium, omnibus libris, quos de Hebræo vertimus in Latinum, convenire potest, ut scire valeamus, quidquid extra hos est inter apocrypha esse ponendum.* Ad quæ verba scholiastes: *Hic prologus defendit Sacram scripturã contra illos, qui inducunt apocrypha pro hagiographis.* Notum autem est cum Hebræo canone & numero viginti duorum prorsus convenire, & quidquid extra eum est inter apocrypha, ut modò audivimus, ponere. Et quia, ut diximus, editionibus Bibliorum latinis præmitti solet, nihil opus est hìc illum describere. Adjungitur epistola ad Paulinum, cujus initium, *Frater Ambrosius*; paria faciens cum prologo galeato. Hic itaque prologus & hæc epistola quoniam ab aliquot jam seculis cum Latinis Bibliis tum calamo, tum typo descriptis conjunguntur, & à Latinis commentatoribus approbantur, de Latinæ ecclesiæ in Hieronymi sententiam consensu luculentum testimonium perhibent.

 XLVI.

XLVI. Objicies fortè, Hieronymum ipsum aliis præfationibus, itidem jungi solitis, aliter sentire. Nempe in Tobiam ad Chromatium & Heliodorum præfatus hæc habet: *Hebræi librum Tobiæ de catalogo divinarum scripturarum secantes iis, quæ Hagiographa memorant, mancipa-runt.* Et præfatione in librum Iudith: *Apud Hebræos inter Hagiographa legitur; cuius auctoritas ad roboranda illa, quæ in contentionem veniunt, minùs idonea iudicatur. — Sed quia hunc librum synodus Nicæna in numero Sanctarum scripturarum legitur computasse, — huic unam lucubratiunculam dedi, magis sensum è sensu, quàm ex verbo verbum transferens.* Haut itaque dignatus fuit versione multùm operosâ vel admodùm accuratâ. Nicæna verò synodus in numero sanctarum scripturarum computavit, non quòd catalogum illarum texuerit, eique inseruerit, (nihil enim tale factum satis constat) sed quòd ex eâ aliquid sub elogio Scripturæ produxerit. Quâ de re diximus numero xxxiix. Ad cætera respondebimus verbis non nostris, sed ejus, qui præfatus est in Biblia unà cum Glossis Interlineari & Ordinariâ, Commentario Lirani, & Additionibus Pauli Burgensis, Replicisque Matthiæ Doringi, Basileæ post initium superioris seculi edita. Sic autem ille: *Neminem moveat quod in Iudith & Tobiæ prologis dicitur, quòd apud Hebræos inter Hagiographa leguntur, quia manifestus error est; & Apocrypha non Hagiographa est legendum. Qui error in omnibus quos viderim codicibus invenitur: & inolevit (ut puto) ex pietate & devotione exscribentium, qui devotissimas historias horrebant annumerare inter Apocrypha. Nam quòd hic error multis retrò annis codices occupaverit, ostendit Magister* historiæ scholasticæ Petrus Comestor *in historiâ Iudith, ubi dicit: Hic liber apud Chaldæos inter historias computatur; & apud Hebræos*

An. 1506. & seqq.

braeos inter Apocrypha: quod dicit Hieronymus in prologo, qui sic incipit, Viginti & duas literas. Si ergo alicubi in prologo super Iudith legitur inter Hagiographa, vitium scriptoris est. — Nam quum Hieronymus in prologo galeato post enumerationem canonicorum librorum dicat; Hic prologus scripturarum quasi galeatum principium omnibus libris, quos de hebraeo vertimus in latinum, convenire potest, ut scire valeamus quicquid extra hos est, inter apocrypha esse ponendum. Igitur Sapientia quae vulgo Salomonis inscribitur, & Iesu filii Sirach liber, & Iudith, & Tobias, & Pastor non sunt in canone; quomodo credendum est illum postea in illis prologis scripsisse INTER HAGIOGRAPHA, *& sibiipsi contradicere? Si quis praeterea libratiori examine Hieronymi verba in dictis prologis perpenderit, animadvertet illum scripsisse* APOCRYPHA, *non* HAGIOGRAPHA. *Dicit enim in prologo Tobiae: Exigitis ut librum Chaldaeo sermone conscriptum ad latinum stilum traham, librum utiq; Tobiae, quem Hebraei de catalogo divinarum scripturarum secantes his, quae Apocrypha memorant, manciparunt. In Iudith autem ait: Apud Hebraeos liber Iudith inter Apocrypha legitur; cuius auctoritas ad roboranda illa quae in contentionem veniunt minus idonea iudicatur. Cum itaq; dicat Hebraeos secare Tobiam de catalogo divinarum scripturarum, & Iudith auctoritatem minus idoneam iudicari; si inter Hagiographa numeraret, & non inter Apocrypha, contraria videretur in eodem loco scripsisse. Sed, ut dixi, scriptores hoc nomen* APOCRYPHA *horrentes devotione ac pietate quadam reiecto* APOCRYPHA, HAGIOGRAPHA *scripserunt.* Quis praefationis hujus sit auctor, mihi non constat. Certè Liranus non est, ut quidam existimant: meminit enim *Bibliorum impressorum*, quae tempore Lirani nulla erant.

XLVII. Vnum adhuc addimus. Scripserat Caesar Baronius Annalium tomo tertio, in anno CCCXXV,

numero CLVII, quæ hic apponimus. *Cæterùm Nicænos canones aliquod passos esse naufragium, tabulæ quæ hinc inde dispersæ reperiuntur, manifestè significant. Quis neget, imò quis auctoritate S.Hieronymi non affirmet, atq; tutò confirmet, in eadem magnâ synodo de divinis scripturis authenticis editum esse canonem? Ipse enim sic præfatur in Iudith: Apud Hebræos liber Iudith inter Hagiographa legitur &c. Nemo igitur inficias ire poterit, eiusmodi canonem, quo libri canonici numerati erant (nescio quo casu) penitus excidisse.* Hæc tum Baronius. At postea re rectiùs expensâ in appendice tomo decimo adjectâ (habetur in Coloniensi editione anni CIↃ IↃ CIII: video enim editiones variare) sententiam mutat & emendat; & prioribus, quæ recitata sunt, subjicit: *Hæc quantumlibet iure dici posse videantur, tamen considerando, quòd qui post Nicænum concilium scripti reperiuntur canones sacrorum librorum catalogum continentes, ut à concilio Laodiceno, sive à Patribus, ut Athanasio, Gregorio Nazianzeno, Amphilochio, vel aliis, in illis liber Iudith inter Hagiographa non numeretur; haud affirmandum omnino existimarem, canonem de libris sacris statutum esse à Nicæno concilio, à quo neminem ausum fuisse recedere iure debeat existimari: sed non ex canone de sacris libris confecto id asseruisse S. Hieronymum, verùm potius ex Actis eius, in quibus obiter citatus idem liber inventus fuerit.* Hactenus rectè; quæ sequuntur subsistere nequeunt. *Nisi dixerimus, librum, quem apud Occidentales in Canone sacrorum librorum invenerit cum aliis Hagiographis annumeratum, existimaverit ex Nicæni Concilii fonte manasse.* Quis enim in occidentali ecclesiâ canon Hieronymo antiquior, in quo Hagiographis annumeratum invenerit librum Iudith? Sanctus igitur Hieronymus sibi constat; & ex eo liquet testimonium & sententia Ecclesiæ occidentalis, nempe quemadmo-

admodum ipse loquitur præfatione in Esdram & Nehemiam, *quæ non habentur apud Hebræos, nec de XXII scribus sunt*, à numero librorum canonicorum *procul abjicienda esse*.

XLIIX. Hieronymo jungimus Rufinum, aliàs quidem æmulum & adversarium, sed hac de re, ut paullo antè monuimus, planè concordem. Sic igitur ipse Expositione in Symbolum Apostolicum: *Spiritus sanctus est, qui in Veteri testamento Legem & Prophetas, in Novo verò Evangelia & Apostolos inspiravit. Unde & Apostolus dicit: Omnis scriptura divinitus inspirata, utilis est ad docendum. Et ideo quæ sunt novi ac veteris instrumenti volumina, quæ secundum maiorum traditionem per ipsum Spiritum sanctum inspirata creduntur, & Ecclesiis Christi tradita, competens videtur in hoc loco evidenti numero, sicut ex Patrum monumentis accepimus, designare. Itaq; veteris instrumenti primò omnium Mosi quinq; libri sunt traditi.* Sed enumeratione prioribus & Hieronymianæ conformi supersedemus. Ubi eam absolvit, subjicit, *In his concluserunt librorum numerum Veteris testamenti.* Adjungit de aliis libris *non canonicis, sed Ecclesiasticis*, solitis quidem in ecclesiis legi, *non tamen proferri ad auctoritatem ex his fidei confirmandam*; quæ nos antea attulimus. Num. 37.

XLIX. Porrò è quincto seculo producimus, qui *Massiliæ & aliis etiam locis in Galliâ* Augustini de prædestinatione sententiam in dubium vocabant. Illi enim testimonium, quod è libro Sapientiæ Augustinus produxerat, *Raptus est ne malitia mutaret intellectum eius; tamquam non canonicum definiunt omittendum*, ut scribit & testatur in epistolâ ad Augustinum Hilarius Arelatensis. Sap. 4. 11. Quoniam autem librorum nec à Prophetis scriptorũ, nec in canonem veteris ecclesiæ receptorum par est ra-

tio,

tio, quo jure unus rejicitur, rejiciuntur etiam reliqui: & qui unum exauctorant, reliquos eodem loco habere meritò censentur.

L. Objicies fortè hîc, Augustinum ipsum, eximium illum in Ecclesiâ latinâ doctorem, & magnum seculi quincti lumen in diversum abire, & libros Tobiæ, Iudith, duos Maccabæorum, Sapientiæ & Siracidæ canonicis Veteris testamenti annumerare, nempe libro secundo de doctrinâ Christianâ, cap. IIX. Hîc
Num. 15. jam recolendum erit, quod superiùs est ostensum, veteres hisce seculis doctores priscorum ad se à majoribus translatorum librorum tres facere ordines: unum Canonicorum & θεοπνεύστων; alterum Ecclesiasticorum, ob præclara exempla & præcepta populo Christiano proponi & prælegi dignorum; tertium Apocryphorum, à quibus lectores, præsentim rudiores, arceant: secundum autem ordinem aliquando primi, aliquando tertii nomenclaturam participare. Ista videlicet in tertiam classem conjecta Apocrypha ἀποκρυφῆς μᾶλλον ἢ ἀναγνώσεως ἄξια, ut loquitur Athanasius sub finem Synopseos: *magis digna sunt ut abscondantur, quàm ut legan-*
Epist. 7. *tur.* De iisdem Hieronymus epistolâ ad Lætam de institutione filiæ: *Caveat apocrypha, &, si quando ea non ad dogmatum veritatem, sed ad signorum reverentiam legere voluerit, sciat non eorum esse, quorum titulis prænotantur, multaq; his admixta vitiosa, & grandis esse prudentiæ aurum in luto*
Lib. 17 com. in Iesaiam. *quærere.* Et commentario ad Iesaiæ LXIV, 4 (ubi ex hoc ipso loco, & non ex Adscensione Iesaiæ, vel Apocalypsi Eliæ sumtum esse docet, quod habet Apostolus 1 Cor. 11, 9) apocryphis istis accommodat verba psalmi decimi. *Apocryphorum,* inquit, *deliramenta conticeant:*
Psamo 10, v. 8. & 9. *de quibus verè dici potest, quòd sedeat diabolus in insidiis cum*

diviti-

divitibus in apocryphis, ut interficiat innocentem. Et iterum: *Insidiatur in apocrypho quasi leo in spelunca suâ: insidiatur ut rapiat pauperem.* Ipse etiam Augustinus libro XV de civitate Dei, cap. XXIII: *Omittamus earum scripturarum fabulas, quæ apocryphæ nuncupantur, eò quòd earum occulta origo non claruit patribus, à quibus usq; ad nos auctoritas veracium scripturarum certissimâ & notissimâ successione pervenit. In his autem apocryphis etsi invenitur aliqua veritas, tamen propter multa falsa, nulla est canonica auctoritas.* Et paullò pòst: *Multa sub nominibus Prophetarum, & recentiora sub nominibus Apostolorum ab hæreticis proferuntur, quæ omnia sub nomine apocryphorum ab auctoritate canonicâ diligenti examinatione remota sunt.* Augustinus igitur ab hujusmodi apocryphis discretum ivit libros *ad ædificationem plebis in ecclesiis legi* solitos, & proinde laxiore catalogo instituto canonicis (quatenus qui ab ejusmodi apocryphis secernuntur, canonici vocabulo latiùs accepto, dici possunt) annumeravit.

LI. Quin ejus rei hoc ipso in De doctrinâ Christianâ loco non obscurum fecit indicium, quum scripsit: Solers lector *in canonicis scripturis, ecclesiarum catholicarum quamplurium auctoritatem sequatur, inter quas sanè illæ sunt, quæ Apostolicas sedes habere & epistolas accipere meruerunt. Tenebit igitur hunc modum in Scripturis canonicis, ut eas quæ ab omnibus accipiuntur ecclesiis catholicis, præponat eis, quas quædam non accipiunt. In eis verò quæ non accipiuntur ab omnibus, præponat eas, quas plures gravioresq; accipiunt, eis, quas pauciores minorisq; auctoritatis ecclesiæ tenent. Si autem alias invenerit à pluribus, alias à gravioribus haberi, quamquam hoc facilè invenire non possit, æqualis tamen auctoritatis eas habendas puto.* Differentiam inter libros, quos jam jam enumeraturus erat, agnoscit & ponit ipse Augusti-

nus. At inter libros ὁμολογουμένους & verè canonicos etiamsi, quod dignitatem aut necessitatem doctrinæ, quæ proponitur, attinet, discrimen esse possit, nullum tamen potest esse respectu auctoritatis, aut infallibilitatis, aut certitudinis. Enumeraturus igitur erat non strictè, sed laxè, quum verbis productis proximè subjicit: *Totus autem canon scripturarum, in quo istam considerationem versandam dicimus, his libris continetur: quinque Moyseos, Genesi, Exodo &c.* Idipsum intelligi potest ex XVII de civitate Dei, cap. XX. *Salomonis*, inquit, *libri tres recepti sunt in auctoritatem canonicam, Proverbia, Ecclesiastes & Canticum canticorum. Alii verò duo, quorum unus Sapientia, alter Ecclesiasticus dicitur, propter eloquii nonnullam similitudinem, ut Salomonis dicantur, obtinuit consuetudo. Non autem esse ipsius, non dubitant doctiores; eos tamen in auctoritatem*, scriptorum videlicet ecclesiasticorum, & populo publicè prælegi solitorum; *maximè occidentalis antiquitus recepit ecclesia. — Sed adversus contradictores non tantâ firmitate proferuntur, quæ scripta non sunt in canone Iudaeorum.* Ita alibi scribit Donatistas Circumcelliones, qui sibimetipsis mirâ væsaniâ necem consciscerent, *summâ exemplorum inopiâ coarctatos in Maccabaeorum libris, perscrutatis omnibus ecclesiasticis auctoritatibus, vix aliquando*, quòd pro suâ sententiâ adducerent, *invenisse*.

Epist. 61.

LII. Discrimen autem inter hos ipsos Maccabæorum similesque ecclesiasticos libros, & alios verè canonicos satis disertè proponit tum secundo libro contra epistolam Gaudentii cap. XXIII; tum XIIX de civitate Dei, cap. XXXVI. Neque enim umquam concordi priorum quatuor seculorum testimonio, & orientalis occidentalisque ecclesiæ consensui sese opposuerit aut subduxerit Augustinus. Vtrumque ejus locum adscribemus.

bemus. Prior in hunc habet modum: *Hanc quidem scripturam, quæ appellatur Maccabæorum, non habent Iudæi sicut Legem & Prophetas & Psalmos, quibus Dominus testimonium perhibet tamquam testibus suis. — sed recepta est ab Ecclesiâ non inutiliter, si sobriè* (quî fieri possit, si θεόπνευστον & verè canonicam crediderit Augustinus, ut ita loquatur?) *legatur vel audiatur, maximè propter illos Maccabæos, qui pro Dei lege sicut veri martyres, à persequutoribus tam indigna atque horrenda perpessi sunt, ut etiam hinc populus Christianus adverteret, quoniam non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis.* Posterior locus hic est: *Supputatio temporum à restituto templo non in Scripturis sanctis, quæ Canonicæ appellantur, sed in aliis invenitur, in quibus sunt & Maccabæorum libri, quos non Iudæi, sed Ecclesia pro canonicis habet, propter quorumdam martyrum passiones vehementes atq; mirabiles, qui antequam Christus venisset in carnem, usq; ad mortem pro lege Dei certaverunt.* Ecce Maccabæorum libri non sunt inter scripturas sanctas, quæ canonicæ appellantur: & Ecclesia habet eos pro canonicis. Num in vestigio sibimetipsi sanctus doctor contradicit? aut num ecclesia libros pro canonicis habet, qui inter Scripturas canonicas non sunt? Sed explicat sese, quum addit, ab Ecclesiâ pro canonicis haberi, *propter quorumdam martyrum passiones.* Nempe non habentur pro canonicis, quòd auctores eorum prophetæ vel scriptores θεόπνευστοι fuerint, sed quòd eximia pietatis, zeli & constantiæ exempla, quæ in iis leguntur, populo in ecclesiâ proponi ex usu sit. Eos, inquit, *non Iudæi, sed Ecclesia pro canonicis habet.* Nempe, quamvis hi libri à Iudæis Hellenistis, quorum sanè idiotismo loquuntur, olim usurpati, cujus etiam rei aliquod ab Epiphanio fieri videtur indicium; ex quo tamen Hæresi 8.

 men

tamen Hebræi fastidire cœperunt Græcas artes & linguam, hos quoq; libros in precio & usu habere desierunt. At Ecclesia ad ædificationem plebis legere non desiit. Habet igitur hactenus, eoque in sensu, pro canonicis, quamvis hodiernæ Iudaicæ genti sordeant.

LIII. Intellectâ sententiâ Augustini facilè etiam intelligitur canon concilii Carthaginiensis, cui interfuit Augustinus; qui est in codice canonum Ecclesiæ Africanæ vigesimus quartus, capiendus in eamdem sententiam de libris, quos in ecclesiis ad ædificationem plebis fas sit prælegere; sicut ipsa quoque canonis verba dilucidè testantur. *Placuit ut præter scripturas canonicas nihil in ecclesiâ legatur sub nomine divinarum scripturarum.* Post enumerationem subdit: *Hoc etiam fratri & consacerdoti nostro Bonifacio, vel (&) aliis earum partium episcopis pro confirmando isto canone innotescat, quia à patribus ista accepimus in ecclesiâ legenda.*

LIV. Cæterùm eodem seculo quincto occurrunt duo Romani episcopi, papæ sive pontifices (sic enim eâ ætate episcopi communiter vocabantur) Innocentius & Gelasius, ille sub initium, iste sub finem seculi, qui laxiorem catalogum, instar Augustini, uterq; proponunt. Eodem itaque modo capiendi & intelligendi erunt, quo capitur & intelligitur Augustinus. Innocentius videlicet ab Exuperio episcopo Tolosano consultus, quum libros canonicos immixtis ecclesiasticis recensuisset, tandem concludit, *Si quæ sunt alia, non solùm repudianda, verùm etiam noveris esse damnanda.* Ecclesiasticos igitur hoc potissimùm fine canonicis immiscuit, ut ab inutilibus & perniciosis apocryphis segregaret. Quantum autem datur cognoscere, primus omnium id fecit, & laxiore contexto catalogo ecclesiasticos

sticos cum canonicis confudit. Scripta enim est epistola COSS. Stilicone secundùm & Anthemio, hoc est, anno æræ nostræ CCCCV, quinquennio antequam ab Alarico & Gothis Roma caperetur. Ejus exordium hoc est: *Consulenti tibi, frater carissime, quid de propositâ specie* (quæstione) *unaquaq; sentirem, pro captu intelligentiæ meæ, quæ sunt visa respondi.* Sibi sanè non arrogat, quòd infallibilis sit aut errare nequeat. Quin Erasmus de eo ejusque ad episcopos Africanos epistolâ, quæ inter Augustini epistolas legitur, haut veritus fuit scribere: *In hac epistolâ & dictionem, & ingenium, & eruditionem tali dignam præsule desiderare cogimur.* Et ad aliam, quæ paucis interjectis sequitur: *Innocentius suo more sævus potiùs quàm eruditus, & ad damnandum quàm docendum instructior.* Hic profectò idem eadem, in quâ catalogus, de quo agimus, occurrit, epistolâ ausus fuit viventibus in conjugio applicare verba Apostoli; *Coinquinatis & infidelibus nihil mundum*: item, *Qui in carne sunt, Deo placere non possunt.* Bonifacium, cujus synodus Carthaginiensis meminit, successorem, intermedio tamen Zosimo, habuit: suæque epistolæ in veteri codice canonum ecclesiæ Romanæ post epistolas Siricij decessoris, quæ primum tenent locum, proximæ sunt, quum nullum vel in hoc ipso codice, à quo aliàs, si genuinæ essent, abesse non potuissent, antiquiorum merciumq; Mercatoris appareat vestigium.

Epist. 91. Epist. 96. Tit. 1. 15. Rom. 8. 8.

LV. Gelasius Romæ episcopus fuit vergente ad finem seculo quincto. Ejus in veteri codice canonum ecclesiæ Romanæ una saltem exstat epistola, distincta in capitula XXIIX. In tomis conciliorum plures leguntur; & memoratur etiam synodus Romæ habita, in quâ libri sacri enumerantur, præmissâ epigraphe hu-

jusmodi: *Ordo librorum Veteris testamenti, quem sancta & catholica Romana suscipit & veneratur ecclesia, digestus à Gelasio Papa cum septuaginta episcopis.* Non dicitur *Ordo librorum canonicorum Veteris testamenti*: sed simpliciter, *Ordo librorum Veteris testamenti*, nempe sub Vetere scriptorum, & postea in usum Ecclesiæ, ut publicè populo prælegantur, receptorum: ut in considerationem & censum veniant non tantùm qui strictè & in rigore Canonici appellantur, sed etiam Ecclesiastici. Sic sanè capi possunt, & sine dubio debent hæc verba, ne Gelasius cum suis episcopis à naturâ rei ipsius (nam, ut pridem monuimus, qui liber tempore durantis Veteris testamenti canonicus non fuit, is subsequente ævo Canonicus istius Veteris fieri nullâ ratione poterit) & à consensu totius orientalis & priscæ ac primævæ occidentalis ecclesiæ discrepare videatur. Accedit, quòd Gelasius non nisi unum Maccabæorum librum ponit; unde apparet, quod Ecclesiasticos aut secundi ordinis libros attinet, non fuisse admodum curiosum; quin ab antecessore suo Innocentio, & ab Augustino, qui duos numerant, dissentire,

LVI. Neque mirum est Alcimum Avitum, qui post initium seculi sexti Viennæ in Galliâ episcopum metropolitanum egit, Isidoro Hispalensi libro de viris
Cap. 56. illustribus *scientiâ secularium literarum doctissimus*, Adoni successori *eloquentiâ & sanctitate præcipuus*; non mirum est, inquam, hunc, quum de laude virginitatis ad sororem suam Fuscinam sanctimonialem carmen scriberet, eamque à sedulâ sacrorum librorum lectione insignique cognitione commendaret, Ecclesiasticos Canonicis, utpote non minùs quàm hosce sorori notos & lectos, miscuisse. Vtrosque junctim, sicut hodie fieri amat,

amat, tum quoque latini codices sine dubio exhibuerunt. Et vel propter solam hanc conjunctionem suo modo libri Scripturæ & Biblici dici poterunt. Sic autem Avitus:

— quidquid sacra divina volumina legis,
Aut sensu aut verbo monstrant, —
— ut digitos, soror, isthæc omnia dudum
Docta tenes.

Et quæ veridici, nec in hoc tamen ordine, nempe Canonicorum vel Ecclesiasticorum auctorum, *Patres*
Exposuere suis mysteria digna libellis;
Hæc tu cuncta tenens animo sitiente bibisti.
Nec si quid sacrum nostri cecinere poëtæ,
Te latet.
Cætera quid replicem? tu sensibus utere doctis,
Et quæ nota tibi, vel quæ percursa legendo,
Ad virtutis opus studio converte virili.
Nam nisi doctrinæ jungatur vita fideli,
Maiores faciet coniuncta scientia pœnas.

Hæc ad sororem & de sorore Avitus.

LVII. In eamdem ætatem incidit longæva vita M. Aurelii Cassiodori, qui nobili genere natus virtute & eruditione ad summos honores sub Theodorico ex Amalorum familiâ Gotho, Italiæ post devictum Odoacrem rege, adscenderat: tamdem verò *repulsis sollicitudinibus dignitatum & curis secularium noxio sapore conditis* (sic ipse loquitur) *post amarissimas actiones* religiosam vitam professus fuit. Iuxta Trithemium factus est *monachus & abbas cœnobii apud urbem Ravennatensem.* Ipse Institutione sive introductione in lectionem divinarum scripturarum monasterium suum *Vivariense* appellat, & situm esse dicit *ad piscosi amnis Pellenæ fluenta vicina,* prope

Prologo in psalter
Libro de script.
Cap. 29.

prope mare, & *montis Castelli secreta suavia.* Num locus hic in agro Ravennate fuerit, non satis constat. Etiamsi verò in monasterio illo senex grandævus (nonagenario enim majorem fuisse ipse facit indicium) vixerit, studiisque gnaviter operam dederit, abbatis tamen munus videtur declinasse, aliisque demandasse. Sic enim suos Institutionis memoratæ cap. penultimo alloquitur: *Omnes, quos monasterii septa concludunt, tam patrum regulas, quàm præceptoris proprii jussa servate, & libenter, quæ vobis imperantur, efficite. — Vos autem sanctissimos viros abbates Calchedonium & Gerontium deprecor, ut sic cuncta disponatis, quatenus gregem vobis creditum, præstante Domino, ad beatitudinis dona perducere debeatis. Peregrinum igitur ante omnia suscipite; eleemosynam date; nudum vestite; esurienti panem frangite: quoniam iste verè dicendus est econsulatus* (alludit fortè ad suum exconsulatum) *qui miseros consolatur. Ipsos autem rusticos, qui ad vestrum monasterium pertinent, bonis moribus erudite, quos adiectarum pensionum pondere non gravetis. — Data est itaq; vobis quædam urbs propria, cives religiosi, in quâ si concorditer & spiritualiter Domino præstante transigitis, cœlestis iam patriæ præfiguratione gaudetis. Nolite amare desidiam, quam Domino cognoscitis odiosam. Præstò vobis sunt sanctarum scripturarum instrumenta dogmatica cum expositoribus suis, qui veri sunt floriferi campi, cœlestis paradisi poma suavia, unde & fideles animæ salubriter imbuantur, & linguæ vestræ non caduco, sed fructifero nimis instruantur eloquio. Quapropter desideranter introite mysteria Domini, ut sequentibus iter indicare possitis, quia magnæ verecundiæ pondus est habere quod legas, & ignorare quod doceas.* Instruxerat videlicet Cassiodorus illud suum monasterium non modò cunctis ad vitam sustentandam necessariis, sed etiam ut studia, quæ magnopere amabat, promove-

Cap. 31.

moveret, insigni bibliothecâ, quæ omnis generis libros, inprimis verò Sacræ scripturæ, ejusq; expositores, potissimùm Latinos, contineret. Ad lectionem itaque Scripturæ Institutione istâ monachis suis præit, sub cujus finem eos compellans, *Eia nunc*, ait, *carissimi fratres, festinate in Scripturis sanctis proficere; quando me cognoscitis pro doctrinâ vestrâ copiâ, adiutorio dominicæ gratiæ, tanta vobis & talia congregasse.* Legendos itaque proponit Scripturæ libros non tantùm Canonicos propriè ita dictos, sed etiam Ecclesiasticos; atque adeo utrumque catalogum recenset, tum strictiorem Hieronymi, tum laxiorem Augustini. Quoniam autem, qui Ecclesiasticos expositionibus illustrasset, ex veteribus invenire neminem potuit, ne tamen absque hoc adminiculo à monachis legerentur, earum conficiendarum negocium dedit *religiosissimo viro, Bellatori presbytero.* Rectè autem monet, *propter virtutes excellentissimas morum conscriptos esse, ut patientiam, ut spem, ut caritatem, ut etiam in fœminis fortitudinem, ut pro Deo contemtam præsentis seculi vitam, vel cætera, quæ illic virtutum genera Domino præstante floruerunt, nostris animis competenter infunderent.* Hactenus igitur Hieronymo vel Hebræis aut Græcis Cassiodorus non adversatur. Cap. 12. & 13. Cap. 6.

LIIX. Ad eundem ferè modum capiendus & exponendus Isidorus Hispalensis, cujus episcopatus incidit in primum seculi septimi trientem, & tempora florentis in Hispaniâ regni VVestgothorum. Videndus est libro de officiis ecclesiasticis cap. XII; & libro prooemiorum in Vetus & Novum testamentum; & libro sexto Originum sive Etymologiarum. Describit hîc Hieronymum, neque negligit Augustinum, cujus etiam verba amat usurpare. *Hebræi*, inquit, *Vetus testamentum* Orig. l. 6. cap. 1.

tum juxta numerum literarum suarum viginti duobus libris accipiunt, dividentes eos in tres ordines, Legis scilicet, & Prophetarum, & Hagiographorum. Tres illos ordines juxta ductum Prologi galeati recenset, & deinde addit: *Quartus est apud nos ordo veteris testamenti eorum librorum, qui in canone Hebraico non sunt.* In quo si non sunt, fieri nullo pacto potest, ut sint Veteris testamenti libri canonici genuini, strictèque & propriè ita dicti. Sed pergat; *Primus Sapientiæ est; secundus, Ecclesiasticus; tertius, Tobias; quartus, Judith; quinctus & sextus, Maccabæorum. Quos licet Hebræi inter apocrypha separent, Ecclesia tamen Christi inter divinos libros & honorat & prædicat.* De libro Sapientiæ & Ecclesiastico dicit cum Augustino, *propter quamdam eloquii similitudinem Salomonis titulo prænotari.* Item: *Libros quidem Tobiæ, & Judith, sive Maccabæorum Hebræi non recipiunt: Ecclesia tamen eosdem inter canonicas scripturas enumerat.* Ostendimus paullò antè, quomodo dicat Augustinus, *supputationem temporum à restituto templo non in Scripturis sanctis, quæ Canonicæ appellentur, sed in aliis inveniri, quos non Judæi sed Ecclesia pro canonicis habeat;* & quomodo hæc verba sint capienda, ne vir magnus sanctusque in vestigio semetipsum conficere, & contradictione atque absurditate irretire videatur. Quomodo exponitur Augustinus, ita quoque exponendus erit Isidorus, Augustinum sequutus; & qui Isidorum exscribit Rabanus Maurus, sub Caroli magni filiis & successoribus currente seculo nono primùm Fuldensis abbas, deinde Moguntinus episcopus, libro de institutione clericorum tertio, cap. v.

Libro prooemiorum.

Num. 52.

LIX. Quoniam iterum in Augustinum hîc incidimus, denuò nonnulla, è quibus mentem ejus aliam, quàm diximus, non fuisse appareat, proferemus. Dixi-

Diximus anteà, quòd imparitatem auctoritatis illorum, quos enumerat, agnoscit, argumento esse, quòd non omnes eodem loco habeat, vel proprio strictoque sensu canonicos & divinos esse censeat. Eamdem differentiam integro post Augustinum seculo agnoscit alius Africanus episcopus, nempe Iunilius libro primo de partibus divinæ legis, cap. VII: etiamsi fortè mentem suam non satis commodè exprimit. Scribit autem ad modum dialogi ista. *Discipulus. Quomodo divinorum librorum*, nempe qui aut revera divini sunt, aut tales habentur, *consideratur auctoritas? Magister. Quia quidam perfectæ auctoritatis sunt, quidam mediæ, quidam nullius. D. Qui sunt perfectæ auctoritatis? M. Quos Canonicos in singulis speciebus absolutè enumeravimus. D. Qui mediæ? M. Quos adiungi à pluribus diximus. D. Qui nullius auctoritatis sunt? M. Reliqui omnes.* Qui non sunt perfectæ auctoritatis, nec Canonici sunt, si strictè & propriè vox capiatur: qui autem mediæ, Ecclesiasticis; qui nullius, Apocryphis, de quibus numero L dictum fuit, annumerandi. Sed hæc admonitionis ergo adducta nunc ita transmittamus. Num. 18.

LX. Diximus superiùs, Augustino, quum è libro Sapientiæ protulisset locum, *Raptus est, ne malitia mutaret intellectum eius*, à Gallis objectum fuisse, illum librum non esse canonicum. Quibus ipse quidem ad Prosperum & Hilarium, qui epistolis suis indicium fecerant, sermonem dirigens duos libros opponit; unum inscriptum De prædestinatione sanctorum, alterum De bono perseverantiæ. Prioris capitulo decimoquarto de objectione, quam diximus, agit. Potuisset uno verbo absolvere, si dixisset, Sapientiæ librum omnino esse canonicum, & falli Gallos, qui secus opinentur. Num. 49.

Sed hòc non dicit. Oſtendit potiùs, revera divinæ gratiæ eſſe beneficium, ſi juſtus crudâ vel immaturâ ætate rapiatur, ne periculo mutationis in deterius exponatur, aut etiam ſuccumbat: & proinde hoc quoque dictum, à quocumque profectum fuerit, divinâ veritate niti. Vocat nimirum *ſententiam veram planè, & antiquitus Chriſtianam. Quaſi, inquit, & exceptâ huius libri atteſtatione res ipſa non clara ſit, quam volumus hinc doceri. Quis enim audet negare Chriſtianus, iuſtum, ſi morte præoccupatus fuerit, in refrigerio futurum? Quilibet hoc dixerit, quis homo ſanæ fidei reſiſtendum putabit? — Hæc eſt tota cauſſa cur dictum eſt, à quocumq; ſit dictum; Raptus eſt, ne malitia mutaret intellectum eius. — Quæ quum ita ſint, non debuit repudiari ſententia libri Sapientiæ; qui meruit in Eccleſiâ Chriſti* (alterum hoc eſt reſponſum; Si antiquus tractator vel Scripturæ interpres id dixiſſet, admitterent Galli: hic autem ſcriptor etiamſi canonicus non ſit, tractatoribus tamen meritò præfertur) *de gradu Lectorum eccleſiæ Chriſti, tam longâ annoſitate recitari, & ab omnibus Chriſtianis, ab epiſcopis, uſq; ad extremos laicos fideles, pœnitentes, catechumenos, cum veneratione divinæ auctoritatis audiri. Certè enim ſi de divinarum ſcripturarum tractatoribus, qui fuerunt ante nos, proferrem defenſionem huius ſententiæ, quam nunc ſolito diligentiùs atq; copioſiùs contra novum Pelagianorum defendere urgemur errorem: — ſi huius ergo ſententiæ defenſionem ex divinorum eloquiorum nos præcedentibus catholicis tractatoribus promerem, profectò hi fratres, pro quibus nunc agimus, acquieſcerent: hoc enim ſignificaſtis literis veſtris. — Sed qui ſententiis tractatorum inſtrui volunt, oportet, ut iſtum librum Sapientiæ ubi legitur, Raptus eſt ne malitia mutaret intellectum eius; omnibus tractatoribus anteponant: quoniam ſibi eum anteposuerunt etiam temporibus proximi Apoſtolorum*

egregii

egregii tractatores, qui eum testem adhibentes, nihil se adhibere nisi divinum testimonium crediderunt. Divinum videlicet non tam respectu auctoris, qui dixit, quàm rei, quæ dicitur. Quo sensu itidem à sancto Cypriano libro De mortalitate adductum fuerat. Porrò idem Augustinus quum ex Ecclesiastico locum protulisset, & sibi ipsemet objecisset, contradici posse, quòd liber non sit in canone Hebræorum; nihil opponit aut respondet, sed aliud, cui contradici non poterat, profert. Verba sunt libro de curâ pro mortuis, cap. xv: *Liber Ecclesiasticus, quem Iesus filius Sirach scripsisse traditur, & propter eloquii nonnullam similitudinem Salomonis pronunciatur, continet in laude patrum, quòd Samuel etiam mortuus prophetaverit. Sed si huic libro ex Hebraeorum, quia in eo non est, canone contradicitur, quid de Moyse dicturi sumus, qui certè & in Deuteronomio mortuus, & in Evangelio cum Helia, qui mortuus non est, legitur apparuisse viventibus.* Non dicit Augustinus, neque quisquam veterum alius, in prisco canone Hebræorum olim fuisse, à nupero solùm & recentiore hodie exulare: sed simpliciter admittit, non esse in canone Hebræorum. In quem si pridem non fuit adscitus, exactis aliquot, ex quo Vetus testamentum exspiravit, seculis, reponi à nemine potest.

Cap. 16.

Eccl. 46, 23.

Matt. 17, 3.

LXI. Ex his abundè liquet, Augustinum de canone Scripturarum ab aliis antiquioribus non dissentire, & quomodo capiendus sit tum ipse, tum qui eum postea sequuti sunt & descripserunt, etiamsi aliquando Ecclesiasticos Canonicis immiscuerint, aut etiam planè Canonicos appellaverint. Nempe vocabula *canonis* & *canonici* aliquanto latiùs acceperunt, & enumerarunt non modò libros strictè canonicos, è quibus dogmata fidei hauriantur, sed etiam alios, à fi-

delibus & piis, qui ſub Vetere teſtamento fuerant, profectos, antiquos & utiles, populoque in eccleſiâ prælegi dignos, quòd ad mores monitis & exemplis formandos multùm faciant. Hinc autem tantum abeſt ut abeant, quos ſtrictiorem catalogum proponere diximus, ut ultrò præeant, & hanc conciliandi rationem
Num. 11. nobis ſuggerant. Pridem audivimus Hieronymum docere, *ſicut Iudith, & Tobiæ, & Maccabæorum, ſic etiam Siracidæ & Sapientiæ libros legi ad ædificationem plebis, non ad auctoritatem eccleſiaſticorum dogmatum confirmandam*: item Rufinum; *maiores quidem legi iſta in eccleſiis voluiſſe, non tamen proferri ad auctoritatem fidei confirmandam.* Neque verò Græci, qui à primævâ numerandi ratione nuſquam diſcedunt, & arctiori catalogo invariatè adhærent, legi in eccleſiis nolunt, ſed potiùs ipſi inde monita & exempla paſſim promunt. Athanaſius quidem ſcribit *tantùm catechumenis legi.* Et id fortè in eccleſiâ Alexandrinâ obtinuit. Chryſoſtomus autem aliquando argumenta ſermonum, quos ad populum habuit, inde petiit. Haut tamen inviti concedimus, majorem & frequentiorem uſum fuiſſe in Latinâ eccleſiâ, quàm Græcâ: quod etiam innuit Auguſtinus XVII de civitate Dei, cap. XX. Et hinc ſine dubio factum, ut in enumerando Canonicis junxerint & immiſcuerint aliqui Latini, nulli verò Græci.

LXII. Hactenus itaque canonicos eſſe, ut populo in eccleſiâ legere eos liceat, tam Græci, quàm Hieronymus & Rufinus priſcique cæteri facilè conceſſerint; nec ſi appellatione *Canonici* hoc ſolùm innuatur, de vocabulo pugnaverint: Innocentius autem, Auguſtinus, Carthaginienſes, Gelaſius haut diffitebuntur, eatenus, nec aliter ſeſe intelligere, priſcoque & com-

muni

muni canoni præjudicare nec velle nec posse. Canonici, inquam, hactenus sunt, quòd ad instructionem populi & ædificationem morum in ecclesiâ legi possint, *ad eruditionem nostram præcepta cælestia in ecclesiâ dispensantes*, ut loquitur Isidorus: non sunt canonici, quòd Mosi & Prophetis pares, aut ex se ad confirmationem dogmatum idonei habeantur. Ita omnino statuere oportet, nisi paucos Latinos cum Græcis omnibus & ipsis antiquioribus, quin & recentioribus plerisque Latinis pugnare malimus. Nec aliâ ratione Patres Trullani canones tum Laodicenos, qui strictiorem, tum Carthaginienses, qui laxiorem catalogum proponunt, admittere & probare potuerunt, nisi hac ipsâ. Quin non fuerit ineptum huc distinctionem Protocanonicorum & Deuterocanonicorum, quam Sixtus Senensis, etsi alio sensu, usurpat, accommodare. Lubet rem totam syllogismo comprehensam proponere. Quod necessarium est admitti, ne videantur Innocentius, Augustinus & Gelasius pugnare cum universâ ecclesiâ veteris testamenti, totaque orientali & vetustiore latinâ; & quod ipsi illi agnoscunt; id omnino est admittendum. Sed duplex acceptio hujus vocis *Canonici*, latior videlicet & strictior, ad istum finem est necessaria; & ipsi, de quibus agitur, discrimen agnoscunt. Ergo duplex illa acceptio est admittenda. Rursus: Qui recentiores scriptores nuncupatione Canonicorum librorum latiùs acceptâ Ecclesiasticos ad ædificationem plebis legi solitos includunt, & discrimine admisso hos istis non æquant; illi etiam in enumerandis sacris libris ab universâ quatuor priorum & antiquiorum seculorum ecclesiâ non dissentiunt, & proinde eumdem, quem illa, canonem, si vox strictè capiatur, agnoscunt. Sed recentiores

Libro 1 de offic. eccl. cap. 12.

Can. 2

Biblioth. 1. sub [illegible]

tiores

tiores Innocentius, Gelasius, & Augustinus, (qui cæterorum quasi interpres rem hinc inde in libris suis prolixiùs exponit, quum reliqui plerumque nudâ enumeratione sint contenti) & qui eum sequuntur, nuncupatione Canonicorum latiùs acceptâ Ecclesiasticos etiam includunt, & nihilo minus discrimini inter utrosque locum relinquunt. Ergo. Vtraque Minor ex iis, quæ dicta & adducta sunt, manifesta est.

LXIII. Cæterùm Pontificii concilio Tridentino posteriores, miros hîc ludos faciunt. Specimen nunc saltem præbeat Martinus Becanus, acuto vir ingenio, & satis etiam versuto. Hic autem dum certæ veritati se opponit, ineptire cogitur. Scribit enim Manualis controversiarum libro primo, cap. 1, quæst. 1: *Canon* Scripturarum, quem Pontificii amplectimur, *habetur in concilio Tridentino, sessione IV. Et Patres illius concilii acceperunt illum per traditionem ab Eugenio papa in concilio Florentino.* De eo inferiùs suo loco videbimus. *Rursum Eugenius illum accepit à Gelasio Papa, in concilio Romano.* Distat Eugenius cum suo concilio Florentino à Gelasio concilioque isto Romano annis pluribus, quàm nongentis quadraginta. *Iterum Gelasius ab Augustino: & Augustinus à concilio Carthaginensi.* Huic interfuit Augustinus, ut videri possit ab eo accepisse concilium. *Deniq; Patres huius concilii ab Innocentio primo. Vixit autem Innocentius anno Christi CCCCII. Igitur ab illo tempore primitiva ecclesia ad nos usq; per continuam traditionem perseverat idem ille Scripturæ canon, quem nos nunc tenemus & amplectimur.* Iuxta Becanum videlicet incipit primitiva ecclesia à seculo post natum Servatorem quincto, & quatuor priorum nulla habetur ratio. Et quod à Gelasio accepit Eugenius, *per continuam traditionem* derivatur, etiamsi intersint

fint anni propemodum mille. Denique si à Gelasio accepit Eugenius, ab Augustino Gelasius, & ab Innocentio Augustinus; à quonam accepit Innocentius? num sine testimonio, imo contra testimonium, traditionem & consensum quatuor præcedentium seculorum ipse pronunciat, an verò secundum illud? In hasce absurditates sive angustias virum aliàs eruditum & ingeniosum conjecit suscepta falsæ sententiæ defensio. Neque ληρῶδες minùs est illud, quod affert libro de analogiâ Veteris & Novi testamenti, cap. 1, quæst. 1. *Quæstio est*, inquit, *quinam libri Veteris testamenti sint canonici*, sive, *quinam relati sint in catalogum seu canonem librorum Scripturæ Veteris testamenti.* Respondet autem: *Canon seu catalogus librorum Veteris testamenti duplex est: unus Judaicus, qui tempore Esdræ, seu ab ipso Esdra, vel à concilio sacerdotum, cui ipse interfuit, confectus est: — alter Christianus, qui auctoritate Innocentii primi confectus est. — Et quidem de prioribus, qui continentur in canone Judæorum, non est disputatio. Omnes tam Judæi quàm Christiani agnoscunt illos pro canonicis. De posterioribus aliqua dissensio est.* Nos pridem ostendimus, distinctionem illam nullo niti fundamento, imò fundamentis rerumque indoli adversari, & canonem librorum Veteris testamenti, si propriè & strictè capiatur, à Judaicó nec esse, nec posse esse diversum. Neque caret absurditate, canonem librorum Veteris testamenti aliquot demum seculis, ex quo antiquatum ipsum fuit, confici. Num verò post exstinctam Veteris testamenti ecclesiam epistolâ suâ efficere potest Innocentius, ut illa olim in canone habuerit libros, quos, quum esset & vigeret, in canone numquam habuit? neque enim, si hoc efficere nequit, ut canonici libri Veteris testamenti sint, efficere umquam poterit: nam ut canonici sint Num. 4.

Veteris testamenti, in canone tum, quum V.T. viguit, fuisse, & ab illâ ecclesiâ agnitos esse oportet. Nos quidem non magis credimus id eum efficere posse; quàm ut librum sub Ptolomæo Evergete scriptum, Salomo scripserit. Innocentius enim Salomoni *quinq; libros*, & proinde etiam Ecclesiasticum, qui Siraciden auctorem habet, attribuit. Quamquam eum hîc excusare potest *consuetudo*, quæ illis temporibus *obtinuerat, ut propter eloquii nonnullam similitudinem Salomonis dicerentur*, sicut docet Augustinus XVII de civitate Dei, cap. XX; II de doctrinâ Christianâ cap. IIX; de curâ pro mortuis cap. XV: & imitatus est ac exscripsit Isidorus Originum libro VI, cap. II; Procemio de libris Veteris & Novi testamenti; libro I de officiis ecclesiasticis, cap. XII. Innocentius etiam Maccabæorum duos libros memorat; Gelasius non nisi unum. Res ipsa igitur clamat Latinos hosce in recensendis Scripturæ libris, in distinguendis, in numero & auctoribus eorum designandis, liberiùs se gerere, & ἀκριβείᾳ non uti.

LXIV. Dicent autem sine dubio hodierni Pontificii: Romanus pontifex fuit Innocentius; è cathedrâ non sine maturâ consultatione & adhibito plurium coëpiscoporum consilio definivit; errare non potuit; definitionem ejus omnes, qui ab ecclesiâ catholicâ extorres audire nolint, amplecti & sequi oportet. At ipse Innocentius ab Exuperio Tolosano, tamquam senior à juniore, vel peritior ab imperitiore consultus, *Consulenti*, inquit, *tibi pro captu intelligentiæ meæ, quæ sunt visa, respondi.* Deinde quæstio est de facto temporis præteriti, ad quod in aliud, quàm fuit quum esset, mutandum nulla se porrigit potestas. Nempe quæritur, Quinam sint canonici libri Veteris testamenti; sive quosnam

nam libros Ecclesia Veteris testamenti in canone suo habuerit. Ecclesia illa dudũ desierat esse, & tempus durationis ejus jam inde à quatuor seculis præterierat: & quia præterierat, nec revocari umquam potest, ut aliter in eo se res habeat, quàm ipso illo præterito tempore habuit, ne quidem per omnipotentiam divinam præstari potest, nedum per pontificiam. Scribit autem Innocentius; *Pro captu intelligentiæ meæ respondi, quid sequendum vel docilis ratio persuaderet, vel auctoritas lectionis ostenderet, vel custodita series temporum demonstraret.* At si libros Ecclesiasticos, quos Canonicis immiscet, hisce æquat, & paris vult esse auctoritatis, respondet aliud, imò contrarium, quàm ratio persuadet, auctoritas lectionis ostendit, & custodita series temporum demonstrat. Rectum autem est, quod mox subjungit: *Mihi quoq; ipsi de collatione docilitas accedit, dum perscrutatis rationibus ad proposita respondere compellor; eoq; fit, ut semper aliquid addiscat, qui postulatur ut doceat.* Aut igitur ad eum, quem diximus, modum enumerat; aut manifestum errorem incurrit. Quin si aliter intelligi vult, palam est, ejus sive auctoritatem sive definitionem ab ipsis pòst sequutis Latinorum doctorum præstantissimis nullo loco habitam fuisse. Constat enim post illam ætatem in vestibulo Biblicorum codicum Prologos Hieronymi poni cœpisse, eosque inter præcipuum *Galeatum*, per quem videlicet, ut ipse loquitur Hieronymus, *scire valeamus, quidquid est extra hos* in Galeato recensitos, *inter apocrypha esse ponendum. Igitur Sapientia, quæ vulgò Salomonis inscribitur, & Iesu filii Sirach liber, & Iudith, & Tobias, & Pastor non sunt in canone.* Si tanta fuisset responsorum sive constitutionum Pontificiarum auctoritas & certitudo, quantam hodie volunt esse, Bibliis præmitti o-

portuisset rescriptum Innocentii aut etiam Gelasii, non autem prologum galeatum Hieronymi. Quin Cassiodorus repræsentaturus monachis suis discrimen inter recensionem Hieronymi & quorumdam aliorum, Augustinum tamquam inter hos eximium producit; Innocentii vel Gelasii ne meminit quidem. Alfonsus tamen Tostatus in primum caput Matthæi: *Magis credendum est Hieronymo, quàm Augustino, maximè ubi agitur de Vetere testamento & de historiis: nam in hoc ipse excessit omnes doctores ecclesiæ.* A multis itaque seculis unanimi quodam Latinæ ecclesiæ consensu Latinis Bibliis tum calamo tum typo descriptis, in hunc usque diem, ipsis etiã Romæ editis, præfigitur Prologus galeatus Hieronymi, sacrorum librorum volumine Biblico comprehensorum certus index & discriminator. F. Leander de S. Martino præfatus in splendidam Latinorum Bibliorum cum Glossis & Lirano Antverpiæ curatam editionem, *Non sine gravissimis*, inquit, *causis consensus temporum, imò & ipsius iam Ecclesiæ iudicium (quod in editione Vaticanâ innuitur) voluit, ut hi Prologi Hieronymiani cum sacro textu coniungerentur.* Hinc Tostatus Defensorii parte secundâ, cap. XXIII: *Tres gradus librorum Veteris testamenti distinguuntur à beato Hieronymo in prologo galeato. — Ista distinctio facta est ab Ecclesiâ universali, quæ concorditer tenet illam distinctionem factam à beato Hieronymo. nam ista tenebatur à Iudæis fidelibus ante Christi adventum, & fuit postea continuata in Ecclesiâ.* Ineptiæ igitur sunt & gerræ germanæ, quæ scribit idem F. Leander suo ad illum prologum galeatum commentario. *Sanctus doctor*, inquit, *quum prologos istos in sacras scripturas à se conversas scriberet, nondum iudicium & decretum ecclesiæ legerat, quod aliquanto pòst ab Innocentio Papa primo in epistolâ ad Exuperium Tholo-*

Vide suprà num. 57.

Ad v. 12 & seqq.

An. 1634.

Tholosanum prodierat: quem Pontificem ad canonem consignandum movit tum Africanæ ecclesiæ synodalis epistola, (at synodus Africana sive Carthaginiensis epistolam, si quam scripsit, ad Bonifacium Innocentii intermedio Zosimo successorem scripsit) *tum etiam ipsius Exuperii ad eum missæ literæ. In eo autem decreto Pontifex Sapientiam, Ecclesiasticum, Tobiam, Iudith, & Machabæorum libros sacro canoni annumerandos esse docuit. Nec dubium est, quin divus Hieronymus decreti huius auctoritatem admisisset, si ipsum ei videre contigisset.* Vide supra num. 61.

LXV. Vt autem manifestò constet, subsequutis ætatibus in ecclesiâ latinâ à doctoribus ejus nullo locò habitum fuisse decretum, quod jactant, sive Innocentii sive Gelasii, sed observatum esse antiquum canonem, quem à Iudæis Christiani acceperant, & Hieronymus accuratè delineaverat; hac itaque fini posteriorum seculorum scriptores, quorum quidem testimonia haberi poterunt, lustrabimus. Gregorius Magnus, Innocentii post duo, & Gelasii post exactum unum seculum successor, Moralium libro XIX, cap. XIII, libros Maccabæorum *licet non canonicos, tamen ad ædificationem ecclesiæ editos* perhibet.

LXVI. Inter opera Augustini occurrunt tres libri De mirabilibus Sacræ scripturæ. Tomo 3. Augustini quidem ingenio & eruditione inferiores sunt: negari tamen non potest antiquos esse. Prioribus duobus recensentur mirabilia ex Vetere, & tertio ex Novo testamento. Secundus ita concludit, ut dicat, *In Maccabæorum libris, etsi aliquid mirabilium numero inserendum conveniens fuisse ordini inveniatur, de hoc tamen nullâ curâ fatigabimur: quia tantùm agere proposuimus, ut de divini canonis exiguam, quamvis ingenioli nostri modulum excedentem, histori-*

storicam expositionem ex parte aliquâ tangeremus.

LXVII. Exstat etiam brevis, sed antiquus in Apocalypsin commentarius ψευδεπίγραφος, sub nomine Victorini Pictaviensis episcopi, in quo ista: *Sunt libri Veteris testamenti viginti quatuor, quos in Epitomis Theodori invenies.*

LXIIX. Carolus Magnus, aut qui ejus nomine quatuor de imaginibus libros Græcis opposuit, sub initium tertii, ubi proponitur *Confessio fidei catholicæ à sanctis Patribus acceptæ: Novum & vetus testamentum recipimus in eorum librorum numero, quem sancta catholica ecclesiæ tradidit auctoritas.*

LXIX. Strabus, *monachus Fuldensis, natione Teutonicus, Rabani Mauri,* cujus antè facta fuit mentio, *auditor & scriba,* sive *discipulus & notarius, vir certè ipse doctissimus, & tam in divinis scripturis quàm in secularibus literis ad plenum instructus, theologus, philosophus & poëta celeberrimus, —primus Glossam, quam Magistralem sive Ordinariam vocant, super tota Biblia comportavit ex dictis sanctorum Patrum; quam alii postmodum adiunctis quibusdam ampliarunt. Claruit sub Ludovico Pio & Lothario Imperatoribus circa annum Domini* ıɔ ccc xl. Ita Trithemius libris de viris illustribus Germaniæ, & de scriptoribus ecclesiasticis. Strabus igitur iste Glossâ ad Hieronymi prologum galeatum, *Sicut,* ait, *galea caput militis protegit, ut fiducialiùs pergat ad bellum; ita & iste titulus lectori peritiam præstat, ut valeat discernere, qui libri apud Hebræos in canone recipiantur, quive inter apocrypha deputentur.* Idem ad prologum Hieronymi in Tobiam, & verba, quemadmodum vulgò leguntur, *Librum Tobiæ Hebræi de catalogo divinarum scripturarum secantes, iis, quæ hagiographa memorant, manciparunt; Potiùs,* inquit, *& veriùs dixisset, APOCRYPHA. Vel largè accepit*

Num. 58.

Hagio-

Hagiographa, quasi Sanctorum scripta; & non de numero illorum novem, quæ propriè dicuntur Hagiographa, quæ sunt de catalogo, hoc est; de numero XXII librorum: consistit enim in Pentateucho, & octo Prophetis, & novem Hagiographis.

LXX. Ambrosius Autbertus juxta Sigebertum Gemblacensem, Ansbertus juxta Trithemium, *monachus & presbyter ordinis sancti Benedicti, vir in divinis scripturis studiosus & eruditus, ingenio mitis & dulcis eloquio claruit sub Arnoldo* vel Arnulfo *Imperatore circa annum Domini* ıↄ ccc xc. Hic libro tertio in Apocalypsin, ad locum de xxiv thronis positis juxta primarium thronum, & xxiv senioribus super eos sedentibus, post adhibitas alias expositiones, *Vel certè*, inquit, *quia prioris testamenti* Ecclesia *viginti quatuor libris utitur, quos & auctoritate canonicâ suscepit, in quibus etiam Novum testamentum revelatum agnoscitur, idcirco in viginti quatuor senioribus Ecclesia figuratur. Ideo enim est Novi testamenti prædicatio fructuosa, quia ex Veteri roboratur: tamquam scilicet ab eisdem trahat numerum Ecclesia, quibus in sanctitate perficitur.*

Libro de scriptor.

Apoc. 5, 4.

LXXI. Pervenimus usque ad seculum decimum. In eo occurrit Radulfus Flaviacensis, *monachus ordinis S. Benedicti* (pergimus uti verbis Trithemii) *vir in divinis Scripturis eruditissimus, & in omnibus literis humanitatis suo tempore doctissimus, ingenio subtilis, sensu profundus, eloquio dulcis, ornatus & disertus, in exponendis voluminibus sacris acutus & multùm egregius*, cujus exstant commentariorum in Leviticum libri viginti. Initio decimiquarti ista habet: *Tobias, Judith & Maccabæorum, quamvis ad instructionem ecclesiæ legantur, perfectam tamen non habent auctoritatem.*

LXXII. In Chronico Hirsaugiensi ad annum seculi undecimi septuagesimum septimum scribit Tri-

themi-

themius: *Claruit his temporibus in Angliâ Giselbertus abbas monasterii VVest, B. Anselmi discipulus, vir tam in divinis scripturis quàm in secularibus egregiè doctus, qui inter cæterasui ingenii monumenta scripsit contra Iudæos pulcram altercationem non ineleganti sermone.* Paria habet libro de scriptoribus. Hic itaque Giselbertus sine dubio auctor est Altercationis Synagogæ & Ecclesiæ, quæ Coloniæ ante elapsum seculum edita introducit colloquentes Christianum sub nomine Pauli & Magistri, Iudæum sub personâ Gamalielis & Discipuli. Quòd antiquius sit scriptum, suadere possint hæc auctoris verba: *Theologus apud Græcos Linus fuit, apud Latinos Varro, & nostri temporis Iohannes Scotus de decem categoriis in Deum.* Iohannem Scotum Erigenam ad tempora Caroli Magni refert Trithemius: ad Caroli Calvi rectiùs Matthæus VVestmonasteriensis & Gulielmus Malmesburiensis. Neque constat de aliquo hujus opere, quod isto modo inscriptum. Plures itaque fuerint eo nomine Scoti, quàm duo illi celebres, Erigena & Doctor subtilis. Meritò etiã recentior censeri debet auctor propter verba, quæ occurrunt cap. IIX. *Duplici,* inquit, *specie sacramentum accipimus propter remedium corporis & animæ: & quum idem in utraq; sumatur specie, sufficit unam tantùm speciem exhiberi multitudini. Et ne fortè periculum fiat calicis, solam panis speciem dari non est incongruum, ita tamen, ut nec contemtu religionis, nec vitio levitatis fiat.* De suis sanè temporibus pronunciat, *Quis Prælatus nostris temporibus avidior est iustitia quàm potentia, quum Deus ob hoc homo factus sit, ut vinceret diabolum magis iustitiâ quàm potentiâ?* Quisquis autem sit, aut quacumque vixerit ætate, testatur *Veteris testamenti viginti duo esse volumina; & distingui in Legem, Prophetas & Hagiographa.*

Ann. 1140. (margin, beside "te elapsum seculum")

Cap. 1 sub finem. (margin, beside "Veteris testamenti")

LXXIII. Duodecimo seculo complures sese offerunt. Rupertus *monachus S. Laurentii Traiectensis* (adhibebimus iterum verba Trithemii) *propter incredibilem eruditionem suam à Friderico Coloniensi archiepiscopo inde assumtus, & in abbatem Tuitiensis monasterii sublimatus, multa praclara opuscula composuit.* Ille itaque libro tertio in Genesin, cap. xxxi, quum è libro Sapientiæ dictum attulisset, *Verùm*, inquit, *hac scriptura neq; de canone est, neq; de canonicâ scripturâ sumta est sententia hac.* Idem affirmat de libris Iudithæ & Tobiæ, libro xii de divinis officiis, cap. ultimo.

LXXIV. Honorius, Augustodunensis ecclesiæ presbyter & scholasticus, multa edidit opuscula, quæ apud ipsum sub finem libri de luminaribus ecclesiæ sive scriptoribus ecclesiasticis videri poterunt. Inter ea est *Expositio totius psalterii*, in cujus prooemio hæc habet: *Scriptura Veteris testamenti Spiritu sancto auctore à prophetis scribitur, & in tria, id est, in Historiam*, (rectiùs dixisset, in Pentateuchum Mosis) *in Prophetiam, & in Hagiographiam dividitur. Historia est, qua praterita narrat; Prophetia, qua futura nunciat; Hagiographia, qua aterna vita gaudia jubilat. Hic liber* Psalmorum *in Hagiographiâ locum possidet, qui laudibus aterna patria plenus refulget.*

LXXV. Petrus Mauritius, dictus Venerabilis, abbas Cluniacensis nonus, multa etiam ipse scripsit, quæ conficiunt magnam partem Bibliothecæ Cluniacensis ab Andrea Quercetano collectæ & editæ. Contra Petrobrusianos longam scripsit epistolam, quæ Tractatus titulum potest vindicare. Quinque eorum capitula refellit, inter quæ primum, quòd negarent infantes baptizandos. Hoc ipsum refutaturus præmittit, *famâ vulgatum* jam esse, eos *maiestati Veteris ac Novi testa-*

menti, quæ iam ab antiquo totum orbem subdiderit, detrahere; si tamen, inquit, *verum est. Sed quia fallaci rumorum m nostro non facilè assensum præbere debeo, maximè quum quidam vos totum divinum Canonem abiecisse affirment, alii quædam ex ipso vos suscepisse contendant, culpare vos de incertis nolo; sed necessariò totum Canonem, qui ab Ecclesiâ suscipitur, vos suscipere debere certis auctoritatibus probo. Si enim, quod omnes affirmant, Evangelium etiam tantùm suscipitis, necessariò & reliqua omnia suscipietis. Nec enim potestis Evangelio credere, & de his, quæ idem Evangelium suscipit, dubitare.* Suppositâ igitur auctoritate canonicâ quatuor Evangelistarum, ex iis deducit admitti oportere libros tum Novi, de quibus priore loco agit, tum Veteris testamenti. Omnes & singulos, nec alios quam qui sunt in canone Hebræo, & in Prologo galeato enumerantur, recenset, eorumque auctoritatem, deductione ex Evangeliis factâ, stabilit. Primum inter Hagiographa collocat librum Iobi, postremum Esthera; quemadmodum etiam Hieronymus in prologo galeato. Ad hunc ultimum ubi pervenit, quid scribat & quomodo concludat hîc legi operæ fuerit precium. *Vltimus,* inquit, *in Hagiographis, hoc est sanctæ scripturæ libris, sequitur liber Ester, cui auctoritatem aliorum Hagiographorùm auctoritas confert. Si enim illi ab Hebraicâ veritate originem trahentes hunc socium, & paris auctoritatis, in eodem Hebraico canone habuerunt; sequitur, quia nullo eorum librorum excepto, omnes pari modo suscipi debuerunt. Sed non solùm Christianis, sed & ipsis Iudaicis literis attestantibus, omnes iuxta suprascriptum ordinem libri, à libro Iob usque ad hunc, de quo agitur, librum Ester, eo scilicet non excluso, sed addito, paris auctoritatis sunt. Igitur absque distinctione aliquâ omnes æqualiter suscipi debuerunt. Quod quia ita est, quum Christus, Apo-*

stoli

stoli & Prophetæ auctoritatem præcedentibus, & huic libro paribus libris, suis testimoniis dederint, indubiâ ratione cogente huic quoq; libro dignitatem similem contulerunt. Restant post hos authenticos sanctæ scripturæ libros sex non reticendi libri, Sapientiæ, Iesu filii Sirach, Tobiæ, Iudith, & uterq; Machabæorum liber. Qui etsi ad illam sublimem præcedentium dignitatem pervenire non potuerunt; propter laudabilem tamen & pernecessariam doctrinam ab Ecclesiâ suscipi meruerunt. Super quibus vobis commendandis me laborare opus non est. Nam si Ecclesia alicuius precii apud vos est, eius auctoritate aliquid, saltem parum quid, à vobis suscipiendum est.

LXXVI. Hugo *presbyter & monachus* (loquimur iterum cum Trithemio) *S.Victoris Parisiensis, ordinis canonicorum regularium Augustini, & Abbas, ut ferunt, ibidem,* (Priorem dicit Paulus Langius) *natione Saxo.* Sic etiam Gobelinus Cosmodromii ætate sextâ, cap. LIIX: *Henrici* quincti *temporibus ultimis claruit Hugo de S.Victore Parisiis, natione Saxo.* Ad quæ verba in suâ Appendice ὁ μακαρίτης Henricus Meibomius, celeberrimus academiæ hujus historicus, noster olim hospes & deinde collega conjunctissimus, *Hugo,* ait, *ex domo & familiâ comitum Blankenburgensium ad silvam Hercyniam oriundus fuit. Iuvenis vixit in monasterio Hamerslebiensi* (altero hinc lapide) *diæcesis Halberstadensis, quod testatur liber de arcâ animæ, quem monachis eius loci inscripsit. Studiorum gratiâ Parisios missus in monasterio S.Victoris vixit, inde nomen assequutus. Epitaphium eius habet Paulus Langius in Chronico Citizensi.* Ipsum etiam in gratiam vicinorum nostrorum, ut ad operam studiis dandam, quantam Hugo dedit, excitentur, adscribemus.

Conditur hoc tumulo doctor celeberrimus Hugo,
Quem brevis eximium continet urna virum.

Dogmate præcipuus, nulliq; secundus in orbe,
Claruit ingenio, moribus, ore, stylo.

Velut alter Augustinus doctor suo tempore celeberrimus est habitus, ait Trithemius: ac obiisse scribit anno CIↃ C XL; Sigfridus autem Misnensis anno CIↃ C XXXIIX. Nunc quid de Canone Veteris testamenti ad posteritatem consignatum reliquerit, videamus. Libro de Scripturis & scriptoribus sacris cap. sexto, ubi eâ de re quàm maximè ex instituto agit, hæc habet: *Omnis divina scriptura in duobus testamentis continetur, Veteri videlicet & Novo. — Vetus testamentum continet Legem, Prophetas & Hagiographos.* Mox subjicit enumerationem librorum eamdem, quam videre est in Prologo galeato. Tandem concludit, *Omnes ergo fiunt numero viginti duo. Sunt præterea alii quidam libri, ut Sapientia Salomonis, liber Iesu filii Sirach, & liber Iudith, & Tobias, & libri Maccabæorum, qui leguntur quidem, sed non scribuntur in canone.* Cum hisce deinde componit & comparat *sanctorum Patrum scripta, id est, Hieronymi, Augustini, Ambrosii, Gregorii, Origenis, Bedæ & aliorum doctorum. Hæc,* inquit, *scripta Patrum in textu divinarum scripturarum non computantur, quemadmodum in Veteri testamento, ut diximus, quidam libri sunt, qui non scribuntur in canone, & tamen leguntur, ut Sapientia Salomonis, & cæteri.* Hæc autem ipsa repetuntur & leguntur Excerptionum priorum libro secundo, cap. IX; Eruditionis didascalicæ libro IV, cap. II; Speculo de mysteriis Ecclesiæ, cap. IIX; Prologo in librum priorem de sacramentis fidei, cap. VII.

Chr. Hirs.

LXXVII. Richardus de S. Victore, natione Scotus, Hugonis tempore claruit, & in eodem, cujus ille vel Abbas vel Prior fuit, monasterio prope Lutetiam vixit: quin eadem de numero librorum canonicorum,

quæ

quæ Hugo habet, Exceptionum libro ſecundo, capiti nono inſeruit. Nempe è libris Excerptionum Hugonis decerpti ſunt hi quatuor libri Richardi: imò dum perluſtro & inter ſe contendo, animadverto libros quatuor Richardi (quos ei ſanè Trithemius tribuit) non eſſe diverſos à quatuor prioribus libris Hugonis. Excerptiones itaque dicendæ hæ quoque fuerint, quæ hactenus Exceptiones inſcribuntur. Caput autem, quod utrobique vigeſimum quartum eſt libri primi, decerptum eſt ex Altercatione ſynagogæ & eccleſiæ, de quâ ſuperiùs dictum fuit. Obſervari itaque debet, Num. 71. Bellarminum libro de ſcriptoribus, ubi de hoc Richardo, hiſque Exceptionum libris agit, rem acu non tetigiſſe.

LXXIIX. Porrò duodecimo ſeculo vixerunt Gratianus, monachus Bononienſis, qui ex epiſtolis, ſynodis & ſcriptis non minùs incertis & ſubdititiis, quàm certis & genuinis Collectionem canonum, quam ipſe *Concordiam diſcordantium canonum*, alii Decretum vocant, confecit; & Petrus Lombardus, epiſcopus Pariſienſis, qui propter σύςημα Theologiæ è Patrum ſententiis quatuor libris concinnatum Magiſter ſententiarum appellatur; & Petrus *presbyter eccleſiæ Tretenſis, cognomento Comeſtor ſive Manducator, quòd Scripturarum auctoritates in ſuis ſermonibus & opuſculis crebriùs allegaret, quaſi in ventrem memoriæ* (ſic Trithemius loquitur) manducando repoſuiſſet. Sicut annotat Antoninus Summæ hiſtoricæ titulo XIIX, cap. VI, *à quibuſdam prædicatur in populus, quòd hi tres ſolennes viri fuerunt germani ex adulterio nati*; & quòd mater in extremis poſita propter filiorum præſtantiam de admiſſo crimine noluerit pœnitere vel dolere. Sed addit, Hoc *non reperitur authenticum. Imò*

non fuerunt contemporanei, etsi vicini tempore : *Gratianus enim fuit ante alios duos.* Cæterùm Petrus Comestor *studens utilitati* (verba sunt Henrici Gandavensis) *in Theologiâ studentum omnes historias Veteris ac Novi testamenti breviavit in unam historiam, quam vocavit Scholasticam.* Hinc audit Magister historiæ scholasticæ. Quòd autem animadverterit in Hieronymi prologo Iudithæ præmisso pro *apocryphis* perperam & *vitio scriptoris* hagiographa legi, pridem est ostensum. Quod tamen ipsum in Tobiam præfanti non venit in mentem. Scribit itaque: *Hanc historiam Iudæi inter apocrypha ponunt. Hieronymus tamen in prologo dicit INTER HAGIOGRAPHA. Quod si esset, tunc esset in tertio ordine Canonis Veteris instrumenti. Sed quia de nullo ordine est, dicimus quòd Hieronymus acceperit diffusiùs Hagiographa, ut includerent etiam apocrypha.* Quem germanum librorum Veteris testamenti canonem sive catalogum statuerit, ex his abundè liquet.

Libro de script. c. 32.

Num. 46.

LXXIX. Venimus ad seculum decimum & tertium, in quo enati Monachi mendicantes, & Doctores, quos consuevimus Scholasticos nuncupare. Quum autem Magister sententiarum catalogum librorum Sacræ scripturæ nullibi texat aut proponat, atque adeo interpretibus suis Scholasticis de illo agendi occasionem nullam præbeat, ipsi quoque totam rem silentio plerumque transmittunt. Non defuerunt tamen inter eos, qui Scripturam commentariis exponerent: & in universam quidem scripserunt è familiâ Dominicanorum sive Prædicatorum Hugo, è Franciscanorum sive Minorum Liranus. Hugo *primus ex illo ordine cathedram Theologiæ meruit adscendere magistralem*, uti quidem memorat Henricus Gandavensis. Primus certè ex illo Cardinalis creatus est ab Innocentio quarto, qui *pileum rubrum*

Libro de script. c. 40

rubrum Cardinalibus dedit, quo significari voluit, eos, qui in illum ordinem legerentur, paratos esse debere pro libertate ecclesiasticâ, id est, ut excutiatur omne legitimum imperium, & enervetur sententia Apostolica, Omnis anima potestatibus supereminentibus subdita esto, *propriam, si opus sit, vitam morti exponere*; ut scribit Onufrius Panvinius libro secundo de Pontificum & Cardinalium creatione, videndus etiam Annotationibus ad Platinam, cui satis fuit dixisse, *honestandi ordinis causâ* datum esse galerum rubrum. Barcinonensis Hispanus est Onufrio; uti etiam Trithemio. *Primus Concordantias Bibliæ invenit* juxta Antoninum Summæ historicæ titulo XIX, cap. V, parag. 11. Quid de numero & canone librorum Scripturæ statuat, exponit prooemio in Iosuam. *Distinguunt*, ait, Hebræi *Vetus testamentum in tres ordines. Primum vocant Legem; secundum Prophetas; tertium Hagiographa.* Recenset deinde libros singulorum ordinum eâ planè ratione, quâ Prologus galeatus. Subjicit versiculos, quales ea tempora ferebant; quos etiam nos hîc annectimus, *Quinq; libros Mosis; Iosue, Iudicum, Samuelis,* Rom. 13, 1.

Et Malachim; tres præcipuos, bis sexq; Prophetas
Hebræus reliquis censet præcellere libris.
Quinq; vocat Legem; reliquos vult esse Prophetas.
Post hagiographa sunt, Daniel, David, Esther, & Esdra,
Iob, Paralipomenon, & tres libri Salomonis.
Lex vetus his libris perfectè tota tenetur.
Restant Apocrypha: Iesus, Sapientia, Pastor,
Et Machabaeorum libri, Iudith, atq; Tobias.
Hi quia sunt dubii, sub canone non numerantur,
Sed quia vera canunt, Ecclesia suscipit illos.

Nempe suscipit sive recipit illos Ecclesia, *non ad probationem fidei, sed ad morum instructionem.* Ita mentem suam de-

am declarat in Expositione Prologi galeati, qui juxta ipsum *defendit Sacram scripturam contra illos, qui inducunt apocrypha pro veris*. Procemio in Tobiam verba Petri Comestoris, paullò antè à nobis producta, sua facit.

Num. 78. XXC. Nicolaus Liranus ad sequens seculum pertinet. Ex Iudæo factus est Christianus. Anglicum appellat Trithemius, sed perperam. Brabantum dicere debuisset: epitaphium enim ejus in hunc habet modum: *Cui veteris perhumana dabat Brabantia Liræ*
Cognomen: Lirâ nam fuit urbe satus.

De eo Leander de S. Martino præfatione antehac memoratâ; *Liranus à communi Ecclesiæ nostræ* hodiernæ Pontificiæ, Tridentino concilio recentioris, *sensu discedit in libris canonicis recensendis*. Præfatus enim in librum Tobiæ ab his verbis orditur: *Hæc oportuit facere, & illa non omittere, Matth. XXIII. Postquam auxiliante Deo scripsi super libros Sacræ scripturæ canonicos, incipiendo à principio Geneseos, & procedendo usq; ad finem Apocalypseos; de ejusdem confisus auxilio super alios intendo scribere, qui non sunt de canone: scilicet* sunt isti, *Liber sapientiæ, Ecclesiasticus, Judith, Tobias, & libri Maccabæorum, secundum Hieronymum in prologo galeato. — Propter quod adsumsi verbum propositum, in quo duo possunt notari: primum est necessitas operis præcedentis*, dum dicitur, *Hæc oportuit facere; secundum est utilitas operis subsequentis*, dum dicitur, *Et illa non omittere. Circa primum sciendum, quòd libri Sacræ scripturæ, qui canonici nuncupantur, tantæ sunt auctoritatis, quòd quidquid ibi continetur, verum tenetur firmiter & indiscussè; & per consequens* etiam *illud, quod ex hoc concluditur manifestè. Nam sicut in scripturis philosophicis veritas cognoscitur per reductionem ad prima principia per se nota; sic in scripturis à catholicis doctoribus traditis veritas cognoscitur quantum ad ea, quæ sunt fide tenenda,*

pter re-

per reductionem ad scripturas Sacræ scripturæ canonicas, quæ sunt habitæ è revelatione divinâ, cui nullo modo falsum potest subesse. — Circa secundum considerandum, quòd libri, qui non sunt de canone, recepti sunt ab Ecclesiâ, ut ad morum informationem in eâ legantur: tamen eorum auctoritas ad probandum ea, quæ in contentionem veniunt, minùs idonea reputatur, ut dicit Hieronymus: propter quod sunt minoris efficaciæ, quàm libri canonici. — Et sic veritas scripta in libris canonicis prior est tempore, quantum ad plura; & dignitate quantum ad omnia, quàm sit illa, quæ scribitur in non-canonicis: utilis tamen est ad directionem in viâ morum, per quam pervenitur ad regnum cælorum. Ad hæc ipsa, quæ hîc tradidit, exorsus in Sapientiæ librum scribere, provocat.

XXCI. Brito ex ordine Minorum expositiones prologis Biblicis Hieronymi, ut potuit & genius temporum ferebat, addidit; conjunctas antehac Glossæ ordinariæ & Postillæ Lirani, sed remotas à postremis editoribus. Liranus ipse secundo in suam Postillam prologo, quo intentionem & modum procedendi exponit, *Omissis*, inquit, *prologis à principio Geneseos incipiam, tum quia residuum vitæ meæ non credo ad expositionem totius Sacræ scripturæ sufficere, & ideo nolui in exponendis dictis B. Hieronymi vel alterius cuiuscumq; doctoris immorari; — tum quia unus alius frater, videlicet Brito, de ordine nostro, prologos Bibliæ valde sufficienter exposuit; quod opus habetur communiter.* Hic Brito itidem premit vestigia Hieronymi, ut videre est ad prologum in Iosuam; & ad Galeatum, qui, ut ipse loquitur, *defendit Sacram scripturam contra illos, qui inducunt apocrypha pro hagiographis.* Ad prologum in Tobiam, & vocem HAGIOGRAPHA: *Alia litera habet* APOCRYPHA, *quod melius est, quia Hieronymus in Prologo galeato numeratis libris canonicis, inter quos iste non est,*

infert; Quidquid extra hos est, inter apocrypha est computatum. Ad prologum in Iudith producit & laudat verba Magistri historiæ Scholasticæ, qui *vitio scriptoris* imputat, quòd legatur HAGIOGRAPHA, quum legi debeat APOCRYPHA. Ad prologum in libros Maccabæorum: *Notandum, quod libri Maccabaeorum non sunt de canone: leguntur tamen in ecclesiis per constitutionem Romanæ ecclesiæ.*

XXCII. Cæteri Scholastici, qui pari modo in Scripturam non sunt commentati, rem ex professo vix attingunt. Agnoscunt tamen aliquando discrimen. Ita docet Thomas dici posse de Samuele, quòd apparuerit Sauli *per revelationem divinam, secundum hoc, quod dicitur Ecclesiastici XLVI, quòd dormivit, & notum fecit regi finem vitæ suæ.* Dici etiam posse, *quòd illa apparitio fuerit procurata per dæmones; si* videlicet *Ecclesiastici auctoritas non recipiatur propter hoc, quòd inter canonicas scripturas apud Hebræos non habetur.* Hæc Thomas Primâ, quæst. XXCIX, art. IIX, ad secundum.

XXCIII. Iohannes Semeca Teutonicus, Præpositus Halberstadiensis, glossâ in c. Canones, dist. XVI: *Sapientia Salomonis, liber Iesu filii Sirach, qui dicitur Ecclesiasticus, & liber Iudith, & Tobiæ, & liber Machabaeorum apocryphi dicuntur, & tamen leguntur; sed fortè non generaliter.* Glossam hanc tribuo Semecæ, quem dixi. Scribit enim Antoninus Summæ historicæ titulo XIIX, initio capitis sexti: *Primus glossator Decreti seu commentator fuit Hugo seu Huguitio: secundus qui glossavit fuit Iohannes Teutonicus; & ista est glossa communis cum textu.* Quam postea recensuit Bartholomæus Brixiensis. Obiit autem Semeca, nisi nos fallit inscriptio tumuli, anno CIƆ CC XLV. Vide de eo Crantzium Saxoniæ libro IIX, c. XXVII: juxta quem commortuus est Clementi quarto pontifici; & proinde plu-

de pluribus quàm viginti annis seriùs; ac est inscriptum tumulo.

XXCIV. Guilhelmus Occam Anglus, subtilis Scoti discipulus, dictus honorario titulo *Venerabilis inceptor*, de quo Gabriel Biel in Quartum, dist.xiv, quæst. 11, art.11: *Profundissimus veritatis indagator, cuius doctrinam tamquam clariorem frequentiùs imitor.* Is Dialogi parte tertiâ, tractatu primo, libro tertio, cap.xvi scripsit, quæ sequuntur. *Secundum Augustinum solis scriptoribus Bibliæ deferendus est hic timor & honor, ut non credantur errare in aliquo: qualis timor & honor nulli deferendus est post ipsos. Secundum Hieronymum etiam in prologo in librum Proverbiorum, & Gregorium in Moralibus, libri Iudith, Tobiæ & Maccabæorum, Ecclesiasticus & Sapientiæ non sunt recipiendi ad confirmandum aliquid in fide. Dicit enim Hieronymus, sicut Gregorius: Iudith & Tobiæ & Maccabæorum libros legit quidem Ecclesia, sed inter canonicas scripturas non recipit.*

XXCV. Hervæus Natalis Brito, ordinis Prædicatorum Magister generalis, commentario in epistolas Paulinas operibus Anselmi inserto, ad Roman. 111, 1. *Nos credimus veras esse scripturas, quas Iudæi tradiderunt nobis; & à nullâ aliâ gente libros divinæ auctoritatis recepimus.*

XXCVI. Post initium seculi decimiquincti synodus Constantiæ habita finem accepit anno ejus seculi decimo octavo, mense Aprili. Illa, quum Ecclesia Latina per annos fere XL diro Romanorum pontificum schismate laborasset, sanxit *generali concilio quemlibet, cuiuscumq; status vel dignitatis, etiamsi Papalis, existat, teneri obædire in his, quæ pertineant ad fidem & exstirpationem schismatis, & reformationem Ecclesiæ Dei in capite & in membris*; Sess. 4. tribus Pontificibus exauctoratis Martinum quinctum surrogavit; decrevit etiam frequentia in posterum gene-

Sess. 39. neralia concilia esse celebranda, *ita quòd primum à fine huius concilij in quinquennium immediatè sequens, secundum à fine illius in septennium, & deinceps de decennio in decennium perpetuò celebrentur.* Iuxta quod decretum novus Pontifex approbante Imperatore & Concilio locum futuri
Sess. 44. concilii *civitatem Papiensem deputavit.* Ibi constituto tempore incoatum est concilium, sed *inde certis ex causis ad civitatem Senensem translatum. In quo Papiæ incoato & Senis celebrato Basileensis civitas pro celebratione proximè futuri generalis concilii post septennium celebrandi fuit electa & debitè assignata.* Ita narratur in Tomis conciliorum, & adjicitur instrumentum solenniter super hac re confectum. Iulianus Cardinalis epistolâ ad Eugenium quartum, operibus Aeneæ Silvii insertâ: *A fine concilii Constantiensis quinquennio elapso celebratum est Papiense vel Senense, à cuius fine elapso septennio cœptum est celebrari Basileense.* Quid Papiæ vel Senis tractatum, nulla acta testantur. Agendum autem erat de reformatione, à quâ sibi Pontifex & Curia, exemplo præsertim Constantiensi nupero territi, malè metuebant. Qui *scandalizabantur deformitate cleri*, dicebant, *Fuimus delusi in concilio Senensi.* Ita enim in epistolis ad Eugenium loquitur Iulianus Cardinalis, primùm à Martino, deinde post hujus obitum ab Eugenio ipso designatus, qui in concilio Pontificis locum suppleret & præsideret. Nihilominus vix incoatum emissâ Bullâ dissolvere conatur Eugenius. Patres contrà niti, & negare tantam potestatem Pontifici in concilium competere; quin potiùs Concilio jus esse in refractarium Pontificem. Deponunt igitur Eugenium, & Amedeum Sabaudiæ ducem, Felicis quarti titulo auctum, substituunt. Interea animam agebat Constantinopolitanum imperium, Turcarum

carum

carum viribus impar, & subsidiarias occidentis opes anxiè respectabat. Tenebatur Eugenius desiderio evadendi molestias à Basileensibus illatas, & subjiciendi suo dominatui ecclesiam Græcam. Invitat igitur, ut unionis sanciendæ ergo in Italiam ad concilium Ferrariæ indicendum veniant. Obsequuntur illi, veniuntque Imperator Iohannes Palæologus, Iosephus patriarcha, & non pauci episcopi.

XXCVII. Antoninus σύγχρονος Summæ historicæ titulo XXII, initio cap. XI rem in hunc modum describit: *Patriarcha, & Imperator cum fratre suo, & magno comitatu numero ferè quingentorum Constantinopoli se moventes, Venetias applicuere. Ibi percipientes Concilium generale Basileæ congregatum dissentire ab Eugenio, aliquandiu subsederunt animo suspensi de loco accessus sui: nec enim congregati Basileæ post dissolutionem & irritationem factam Concilii per Eugenium desistebant à prosequutione incepti: sed sollicitè invitabant Græcos Basileam ad Concilium id accedere. Prævaluit tamen auctoritas Eugenii cum suasionibus plurimorum, ut ad præsentiam suam se conferrent.* E Græcis Georgius Phranza itidem σύγχρονος huc facientia narrat Chronici sui libro II, cap. XIII & seqq. Laonicus autem Chalcocondylas interprete Conrado Clausero Tigurino in hunc modum: *Iohannes Græcorum rex legatos ire iubet ad Romanum pontificem Eugenium, petentes ut concilium celebraretur, quò inter utrosq; religionis contentionem decenter componerent. —Legati in Germaniam venere. Eâ tempestate Germani Basileæ erant congregati, dissidentes sententiis contra Eugenium Pontificem: quem reprobantes, crearunt Pontificem nomine Felicem, virum inter ipsos in primis spectatæ probitatis. Hunc concilii consensu Pontificem declararunt. Ambo igitur Pontifices triremes instruunt, & Ioannem Byzantii regem accersebant.*

Vterq; enim sub se concilium agitari, & religionis controversiam, quæ cum Græcis intercesserat, finiri volebat. Quum ab utroq; venissent triremes, rex quidem benignis verbis & placidè concilii Basileensis legationem dimittebat; dicens, se cum Romanis & Venetis, & cum reliquâ Italiâ iam antè colloquutum, qui omnes se Romam proficisci iubeant. Assumens itaq; Byzantii sacerdotes, & Græcorum sapientissimos & doctissimos, navigabat in Italiam. Quoniam in rem accuratiùs inquirimus, audiamus etiam Sabellicum. *Fuerat*, ait, *id negotium per legatos motum, Martino adhuc sedente. Tentavit Basileense concilium Palæologum magnis sollicitationibus pellectum ad se trahere, ut res Basileæ incoata maioris esset ponderis: parataq́; fuerant naves in Narbonensi Galliâ apud Massiliam, quæ eum ex Græciâ deportarent: sed Eugenii auctoritatem maluit ille sequi.*

Enneade 10, lib. 5.

Et sanè è viciniore Italiâ præsentius auxilium sperari poterat, quàm aliunde. Exstat etiam epistola Georgii Trapezuntii, Romæ tunc degentis, quâ Imperatorem hortatur, ut posthabitá Germaniâ & Galliâ in Italiam veniat. Sed pergat Sabellicus, compendio rem enarrans. *Veneti, qui eius concordiæ erant cupidissimi, naves egregiè structas dedere, quibus Palæologus est in Italiam advectus. Foscarus princeps eum venientem honorificentissimè excepit. Ex Venetiis Imperator Ferrariam processit, quò Pontifex ex Bononiâ se contulerat.* Ferrariæ fuerunt habitæ sessiones XVI; Florentiæ, quò propter ingruentem pestem transibatur, novem: in quibus omnibus nihil fere actum, nisi quòd de adjectione voculæ FILIOQVE ad symbolum, & de processione Sancti spiritus operosè aut contentiosè disputatum. Interea Græcos suprema urgebant pericula. Dum enim procul domo aberat Imperator, Amurates *missis copiis Constantinopolin oppugnare constituit; id quod omnes consiliarii eius pro recto confirmabant & appro-*

approbabant, uno Halimbassa excepto. Mittunt proceres in Italiam, qui Imperatori indicium faciant. *Interea ancipites cogitationes & fluctus curarum ingentes Constantinopoli, dum sciremus,* ait Phranza, *quid consilium Halimbassa promovisset.* Sanè Georgius Scholarius populares suos ad ineundam unionem enixè & prolixè cohortatus (exstant scripta & orationes inter Acta synodi) his utitur verbis: *Neq; Latinorum neq; Barbarorum quisquam ignorat,* πρώτην αἰτίαν ἑνώσεως τὴν τῆς βοηθείας εἶναι ἐλπίδα, *primariam unionis caussam esse spem auxilii, quodq; nulla alia salutis via nobis supersit. — Comprehendite animis vestris quod præcipuum est, quanta sit præsentis magnitudo periculi, in quo versamur. Auditis enim Barbarum maximis copiis terrâ mariq; comparatis bellum contra nostram urbem instruere, fortasse etiam antequam certus ad nos nuncius allatus sit, illam obsidet, aut quamprimum obsidebit. Eam porrò scitis omnes, si non adsit adventitium subsidium,* ἄνευ τῆς ἔξωθεν συμμαχίας, *ne primum quidem impetum hostis laturam.*

XXCIIX. Hæc de synodo Florentinâ, quam qui Græcorum admitterent, Octavam vocabant, pleniùs & accuratiùs aliquanto innotescere certis de caussis voluimus. Post diuturnas itaque sed irritas de aucto symbolo & processione Sancti spiritus altercationes, tandem, quasi ex abrupto, de pluribus, quàm de quibus disputatum hactenus fuerat, convenit. In literis unionis ab Eugenio promulgatis declaratur consensus de processione Spiritus à Patre, Filioque, & adjectione ultimæ hujus voculæ ad symbolum factâ; item de Purgatorio, & animabus post purgationem Deum videntibus; denique de primatu Romani pontificis. Hæc tria sunt capita, quibus unio, quamquam minimè durabilis, innixa. Has literas quum recitasset Antoninus,

qui

qui nonnullis habitis disputationibus præsentem se fuisse testatur, subjicit: *Errant Græci in tribus communiter. Primò, quòd Spiritus sanctus procederet à Patre, sed non à Filio. Secundò, quòd non erit purgatorium post hanc vitam. Tertiò, quòd Ecclesia Orientalis & Constantinopolitana non esset sub Ecclesiâ Romanâ, nec Patriarcha Constantinopolitanus esset inferior Romano pontifice. Horum quodlibet est hæreticum. In aliis ritibus suis, qui non important hæresim (licet rationabiliores sint ritus Ecclesiæ Occidentalis seu Romanæ) fuerunt permissi manere, sicut quòd celebrent infermentato; quòd baptizent in aliâ formâ quàm nos, videlicet, Baptizetur servus Dei N. in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti, Amen. Item quòd ordinati in sacris utantur matrimonio contracto ante susceptionem ipsorum ordinum sacrorum. Item quòd nutriant barbam. Item quia dent sacramentum Eucharistiæ sub utraq; specie omnibus, etiam parvulis, & multa alia.*

Summæ histor. tit. 22, c. 11, § 1.

XXCIX. *Dum hæc gerebantur* (atteximus narrationem Actis insertam) *Armeniorum patriarchæ legati, viri sanè virtute plurimâ præditi, ad synodum ipsam venerunt, & summum pontificem venerati fuerunt, nec non Imperatorem salutaverunt, dicentes se suamq; ecclesiam cum catholicâ coniungi, ac ipsum synodi decretum piè servare velle; qui quidem benignissimè suscepti vehementissimeq; laudati, ac magno honore affecti, unà cum Græcis Florentiâ discesserunt.* Exstat interim Actis immixta sub Eugenii nomine Instructio Armeniorum, septem sacramenta secundum ritus Romanos & alia præscribens. Data est anno CIↃ CCCC XXXIX, X Kal. Decemb. At Græci, qui superiore anno, mense Februario in Italiam venerant, hoc anno, mense Iulio discesserunt. Videtur igitur Eugenius istâ confectâ Instructione animo suo magis morem gessisse, quàm Armeniis quidquam, quod observaturi ipsi essent, præscripsis-

ſcripſiſſe. Auctor *Compendioſæ ſeſſionum ſynodalium deſcriptionis*, quæ in ultimâ Binianâ editione legitur, annotat Græcos & Armenios Florentiâ diſceſſiſſe *anno Domini* CIↃ CCCC XXXIX, *circa diem menſis Iulii vigeſimum ſecundum vel tertium.* Per illam autem Eugenianam Inſtructionem in anguſtias conjectus, *Neceſſariò*, inquit, *colligitur Græcos & Armenos hucuſq; Florentiæ permanſiſſe; vel, quod probabilius eſt, eamdem ſynodum poſt abitum Græcorum & Armenorum aliquot ſeſſionibus, quarum acta nulla exſtent, continuatam; vel ſaltem aliam quandam, ab hac œcumenicâ ſynodo diverſam, eodem anno* CIↃ CCCC XXXIX, *decimo Kal. Decemb. quo die ſcripta habetur prædicta Eugenii ſynodica epiſtola, celebratam fuiſſe.*

XC. Majori adhuc difficultati obnoxium eſt, quum Inſtructio iſta, uti in Tomis conciliorum legitur, non niſi octo capita contineat, quòd tamen in Summâ, quam Bartholomæus Carranza confecit, & Franciſcus Longus Coriolanus ſequitur, decem numerantur, & quidem ita, ut poſtrema duo, quæ in Tomis exſtant, omittantur, & tria alia planè diverſa (nam nonum hîc quoque deſideratur) ſubſtituantur. Neque enim in Breviariis vel Summis occurrere ſolet, quod ab amplis & vaſtis voluminibus (qualia ſunt editiones Surianæ; Veneta auſpiciis Sixti quincti, ut titulus habet, emiſſa; Vaticana; utraque Biniana: in quibus omnibus nihil tale apparet) abeſt. Septimum autem caput in Summâ Carranzæ (unde etiam Becanus accerſit, & non è Tomis) hoc eſt: *Vnum atq; eumdem Deum, Veteris ac Novi teſtamenti, hoc eſt Legis & Prophetarum atq; Evangelii profitemur auctorem, quoniam eodem ſpiritu inſpirante, utriuſq; teſtamenti ſancti loquuti ſunt, quorum libros ſuſcipit & veneratur Eccleſia: qui titulis ſequentibus continentur.* Sequitur au- Manuali controv.

tem catalogus laxior, qualem etiam ab Augustino proponi pridem diximus. Neque quidquam obstat, quin pari modo & sensu capiatur. Quamquam hæc ipsa, quæ attulimus, in magno dubio relinquunt, num talem Eugenius umquam proposuerit. Si proposuit, videri possit corrigere voluisse priscam & communem Græcorum sententiam. Quamquam ne id quidem necessarium foret affirmari. Ipsa verò Florentina synodus, ut ex dictis patuit, ne quidem Latinorum respectu generalis haberi potuit. Magna enim eorum pars Basileæ congregata Eugenium damnabat. Neque ferè concilio ex occidentalibus alii, quàm meri Itali, subscribunt. Constitutum quidem fuerat spacium temporis quadrimestre, intra quod è Basileâ & ex aliis occidentis partibus invitati adessent: sed & quum elapso tempore *nec Basileâ quisquam, nec aliquis alius Italus*, nedum Gallus aut Germanus, *veniret*, dixit Eugenius: *Ubi ego & Imperator* Græcus (Latini, qui tunc Albertus secundus erat, defuncti Sigismundi gener, nulla habetur ratio) *ac Patriarchæ sumus, ibi Christianorum omnium synodus esse creditur.* Sed credat Iudæus Apella, non ego. *Erant tunc duo œcumenica concilia*, scribit Iacobus Meyerus in Annalibus Flandricis, *Basileense & Florentinum, quæ adeo nihil habebant concordiæ, ut utrumque alterum schismaticum, diabolicum, synagogamque Satanæ nominaret.* Interim *Teutonici*, ut memorat Antoninus, *sequestrantes se ab utroque & Eugenio & Felice, constituerunt se neutrales.* Neutrum igitur, & proinde nullum agnoverunt Pontificem: nec tamen propterea credendum fuerit Ecclesiam Teutonicam interiisse. Sed quidquid sit de pontificatu, vel de concilio, vel de sententiâ Eugenii, si vel maximè voluit & definivit, libros, quos recenset, omnes strictè & propriè canoni-

Acta ante session. 1.

Libro 16.

Tit 22, c. 11, § 12.

canonicos parisque auctoritatis esse, Latinorum tamen præstantissimi, tum qui circa ea tempora vixerunt, tum qui post fuerunt, non majoris hanc ejus fecerunt definitionem, quàm Græci Decretum unionis. Nam Græci, ut Chalcocondylas scribit, *domum reversi, non amplius his, quæ convenerant in Italiâ, stare voluerunt: verùm apprehendentes sententiam diversam, noluerunt ampliùs in religionis negotio adhærere Romanis.* Libro 6.

XCI. Sed de Latinis, quod diximus, nunc ostendamus. Antoninus, quem divis Romanis adscripsit Hadrianus sextus, quum haberetur Florentiæ concilium, disputationibus aliquando interfuit, ut de se ipsemet testatur; postea istius urbis creatus est archiepiscopus. Nostram rem tangit Summæ theologicæ parte III, tit. XIIX, cap. VI, parag. II. Verba, quibus opus est, subjicimus. *Hebræi secundum Hieronymum in prologo galeato librorum Veteris testamenti quatuor faciunt partes. Et primam appellant Legem: — secundam Prophetas: — tertiam Hagiographa: — quartam, quam tamen non ponunt ipsi Hebræi in canone Scripturarum sanctarum, sed appellant Apocrypha, faciunt de aliis quinque libris, scilicet sunt Sapientia, Ecclesiasticus, Iudith, Tobias, & liber Machabæorum distinctus in duos libros. Vnde & de his quinque libris dicit Hieronymus in prologo super Iudith, quòd auctoritas eorum ad roboranda illa, quæ in contentionem veniunt, minus idonea iudicatur. — Et idem etiam dicit Thomas Secundâ secundæ* (in hunc Thomæ locum fateor me nondum incidisse) *& Nicolaus de Lirâ super Tobiam, scilicet quòd isti non sunt tantæ auctoritatis, quòd ex dictis eorum possit efficaciter argumentari in his, quæ sunt fidei, sicut ex aliis libris Scripturæ sacræ. Vnde fortè habent auctoritatem talem, qualem habent dicta sanctorum doctorum approbata ab Ecclesiâ.* Hæc Antoninus.

XCII. Huic coætaneus Alfonsus Tostatus, vir sui ævi maximus. Quid statuat, audivimus suprâ num. LXIV. Sed ut certiùs de sententiâ tanti viri constet, hîc eam uberiùs proponemus. Commentario quidem in Prologum galeatum de libro Sapientiæ in hunc modum loquitur: *Nos tamen Ecclesiæ auctoritate inter libros authenticos illum suscipimus, atq; in ecclesiâ suis temporibus legimus.* De Ecclesiastico: *Istum librum quamquam Iudæi numquam habuerint in canone Scripturarum, Ecclesia tamen suscipit atq; legit.* De libro Iudith: *Hæc sunt vera secundum Hebræos. Apud nos secus est. nam liber Iudith inter authenticos libros receptus est, quum approbaverit illum Ecclesia in synodo Nicænâ, & receperit in numero sacrarum scripturarum, ut ait Hieronymus in prologo super Iudith: alioquin enim Ecclesia non*

Quæst. 18.

Quæst. 19. *legeret illum in divinis ministeriis.* De libro Tobiæ: *Quum dicitur hîc, quòd non est Tobias in canone, intelligendum est secundum Hebræos, & tamen Ecclesia suscepit eum in canone suo, quum legat eum in divinis ministeriis.* Et paullò pôst: *Etiam libri Maccabæorum recipiuntur ab Ecclesiâ tamquam authentici.* Sic ibi quidem ille: ubi tamen manifestò patet, & ab ipso sæpiculè inculcatur, authenticum ei esse, quod in Ecclesiâ legatur & legi rectè possit.

XCII. Longè autem illustriùs tum suam tum Latinæ ecclesiæ sententiam explicat vir eximius Præfatione in Matthæum, cujus quæstione primâ ita legimus: *Computatio nostra communis est, quòd computentur omnes libri, quotquot Ecclesia legit & suscipit, cuiuscumq; ordinis vel canonis sint, etiamsi apud Iudæos in apocryphorum numero deputentur.* Quæstione secundâ: *Alii sunt libri, qui licet ab Ecclesiâ teneantur, in canone tamen non ponuntur, quia non adhibet illis Ecclesia hanc fidem,* nempe quòd auctores eorum scripserint dictante Spiritu sancto, atq; adeo errare nequiverint:

verint: *nec iubet illos regulariter legi aut recipi, & non recipientes non iudicat inobœdientes aut infideles. Hoc autem est propter duo. Primò, quia Ecclesia non est certa de auctoribus eorum; imò nescit, an Spiritusancto inspirati scriptores eorum dictaverint eos. Secundò, quia Ecclesia non est certa circa tales libros, an ultra id, quod habuerunt à propriis auctoribus, hæretici aliquid miscuerint vel subtraxerint. Tales autem libros Ecclesia recipit, permittens eos singulis fidelibus legere: ipsa quoq; in officiis suis illos legit propter multa devota, quæ in illis habentur: neminem tamen obligat ad necessariò credendum id, quod ibi habetur; sicut est de libro Sapientiæ Salomonis, & de Ecclesiastico, & de libro Macchabæorum, & de Iudith, & de Tobia. Isti enim licet à Christianis recipiantur, & probatio ex eis sumta sit aliqualiter efficax, quia Ecclesia istos libros tenet; contra hæreticos tamen, aut Hebræos, ad probandum ea, quæ in dubium veniunt, non sunt efficaces.* Quæstione tertiâ: *Libri dicuntur apocryphi dupliciter. Uno modo, quia non constat de eorum scriptoribus, an Spiritusancto dictante scripserint, & etiam non constat de omnibus, quæ in eis habentur, an vera sint. Non est tamen in eis aliquid, quod manifestè falsum sit, vel quod valde suspectum sit de falsitate. Alio modo dicuntur libri apocryphi, de quorum auctoribus non constat, an à Deo sint inspirati, & insuper multa, quæ habentur in ipsis libris, vel sunt manifestè falsa, vel de errore valde suspecta. Accipiendo primo modo libros apocryphos, Scriptura non ponit illos in canone librorum suorum, ita ut debeat illis fides ex necessitate adhiberi: permittit tamen volentibus legere, quòd legant, quia non videtur inde sequi aliquod inconveniens: ipsa quoq; Ecclesia illos legit. Accipiendo secundo modo apocryphos libros, non solùm Ecclesia non ponit illos in canone, imò nec aliquo modo ponit eos cum libris suis, nec legit, nec legentibus favet: licet non omnino prohibeat. Annunciat tamen illos libros esse suspectos valde de falso, ut caveant quando le-*

do legerint, & videant quibus fidem adhibeant. Primò modò sunt apocryphi libri quidam, qui ponuntur extra canonem veteris testamenti, computantur tamen inter libros Sacræ scripturæ, scilicet liber Sapientiæ, & Ecclesiasticus, & Iudith, & Tobias, & libri Machabæorum: de auctoribus enim horum non constat Ecclesiæ, an Spiritu sancto dictante scripserint: non tamen reperit in eis aliquod falsum, aut valde suspectum de falsitate, sed potiùs in eis est doctrina copiosa, sancta & devota: ideo Ecclesia legit illos, & computat inter libros suos. Sic dicit Hieronymus in prologo super Iudith, quod liber Iudith, qui est de apocryphis, ab Ecclesiâ recipitur, quia Synodus Nicæna legitur eum inter libros sacræ Scripturæ computasse.

XCIV. Post Antoninum & Tostatum eodem seculo vixit Dionysius Carthusianus, qui titulum Doctoris ecstatici meruit, in universa Biblia commentatus, & mole editorum voluminum, quæ tamen descriptis aliorum sententiis stipare solet, admirandus. Ille igitur Enarratione in Genesin, art. quarto, vestigiis Hieronymi inhæret, quum scribit: *Sicut in prologo super libros Regum sanctus ait Hieronymus, viginti duo sunt libri Veteris testamenti. Hebræi enim dividunt scripturam Veteris testamenti in tria, hoc est, in Legem, in Prophetas, & in Hagiographa.* Cætera nihil opus est adscribi.

XCV. Devenimus tandem ad seculum XVI. Sub initium ejus occurrit ille, qui in Biblia cum Postillâ Lirani junctisque Glossis ordinariâ & interlineari Basileæ anno CIↃ IↃ VI edita præfatus est; cujus etiam superiùs facta fuit mentio. Præfationem, quam diximus, ita orditur: *Quoniam sunt multi, qui ex eo, quòd non multam operam dant Sacræ scripturæ, existimant omnes libros, qui in Bibliâ continentur, pari veneratione esse reverendos atque adorandos, nescientes distinguere inter libros canonicos & non-canonicos,*

Num. 46.

nicos, quos Hebræi inter apocrypha computant; unde sæpe eorum doctu ridiculi videntur, & perturbantur scandalizanturque, quam audiunt aliquem non pari cum cæteris omnibus veneratione prosequi aliquid, quod in Biblia legatur: ideirco hîc distinximus & distinctè numeravimus, primò libros canonicos, & postea non canonicos; inter quos tantum distat, quantum inter certum & dubium. Nam canonici sunt confecti Spiritu sancto dictante: non-canonici autem sive apocryphi, nescitur quo tempore quibusve auctoribus sint editi. Quia tamen valde boni & utiles sunt, nihilque in eis, quod canonicis obviet, invenitur; ideo Ecclesia eos legit & permittit, ut ad devotionem & ad morum informationem à fidelibus legantur. Eorum tamen auctoritas ad probandum ea, quæ veniunt in dubium aut in contentionem, & ad confirmandam ecclesiasticorum dogmatum auctoritatem, non reputatur idonea; prout dicit beatus Hieronymus in prologis super Iudith, & super libros Salomonis. At libri canonici tantæ sunt auctoritatis, quòd quicquid ibi continetur, verum tenet firmiter & indiscussè. Describit deinde nonnulla ex Lirano, antea nobis audita; sequuntur etiam alia de voce HAGIOGRAPHA Hieronymo in vicem vocis APOCRYPHA *scriptoris vitio* insertâ, pridem producta. Num, 10.

XCVI. Sequitur Franciscus (ita vocari voluit, ex quo Franciscanæ familiæ nomen dedit, antea Gonzalus dictus) Ximenius Cisnerius, è monacho archiepiscopus Toletanus, regnorum Castellæ archicancellarius, & Cardinalis: cujus vitam & res gestas octo libris descripsit Alvarus Gomecius. Hujus studio & impensis, quæ ad *summam quinquaginta milium, & ampliùs, aureorum* adscenderunt, debentur insignia & celebria Complutensia Biblia. *Duravit*, ait Gomecius, *ab anno* CIϽ IϽ II *annos continuos plus minùs quindecim de sacris Bibliis edendis cura, ut penè cum Ximenii vitâ finem quoque editio* Libro 8.

susce-

susceperit. Prodiit itaque post ejus obitum, qui in annum seculi XVII, VI Eid. Novembris incidit, ex auctoritate & consensu Leonis decimi pontificis, *motu proprio & ex certâ scientiâ opus comprobantis, & ut tale in lucem per doctorum & aliorum manus liberè de cætero venire possit, concedentis.* Inscripserat verò Leoni ipse Ximenius: præfatus autem lectorem instruit, quòd *Pentateuchus triplicem linguam habeat, Hebraicam videlicet, Chaldaicam & Græcam,* cum singularum interpretationibus Latinis; *Hagiographi & Prophetales duplicem, Hebræam & Græcam cum duabus correspondentibus Latinis. At verò,* inquit, *libri extra canonem, quos Ecclesia potiùs ad ædificationem populi, quàm ad auctoritatem ecclesiasticorum dogmatum confirmandam recipit, Græcam tantùm habent scripturam, sed cum duplici latinâ interpretatione, alterâ B. Hieronymi, alterâ interlineari de verbo ad verbum.*

XCVII. Cardinali Cardinalem jungamus. Thomas (ante monachatum Iacobus) de Vio Cajetanus commentarium suum in Ecclesiasten his verbis claudit: *Sic finitur Ecclesiastes cum omnibus Salomonis & Sapientiæ libris. — Reliquos autem, qui vocantur libri sapientiales, quoniam Hieronymus extra canonicos ad auctoritatem fidei supputat, omittendos duximus, ad Prophetarum oracula properantes.* Ita scripsit Romæ anno CIƆ IƆ XXXIV, die XXIII Iunii. Post exactum autem mensem, die X Augusti, rebus humanis excessit, quum jam ad Prophetas se contulisset, ultra tertium Iesaiæ caput non progressus; destinatus votis omnium, si oratori, qui eum laudavit, credimus, Pontificatui, paullò mox per obitum Clementis septimi vacaturo.

XCIIX. Iodocus Clichtoveus ad Damasceni librum IV, cap. XIIX ista habet. *Non modò hi duo libri* Sapientia

pientia & Ecclesiasticus *non numerati sunt in canone sacrorum librorum, sed etiam Tobias, Iudith, & Maccabaeorum à numero canonicorum voluminum veteris instrumenti sunt exclusi, quemadmodum in prologo librorum Salomonis testatur Hieronymus.*

XCIX. Iohannes Driedo Theologus Lovaniensis libros quatuor de Ecclesiasticis scripturis & dogmatibus Iohanni tertio Lusitaniæ regi dedicavit anno CIↃ IↃ XXXIII. Primo tractat de canone sive catalogo librorum Sacræ scripturæ: cujus capite secundo proponit quasdam, ut ipse vocat, *difficultates*, solvitque capite quarto. Inter eas tertia, quòd Isidorus videatur pugnare cum Hieronymo: *deinde cur in prologo galeato Hieronymus libros Iudith & Tobiæ inter apocrypha numeret, quos tamen in prologis super Iudith & Tobiam definiat apud Hebraeos inter hagiographa numerari, & nihilominus de canone sacrarum literarum esse separatos.* Solvit autem juxta sententiam Magistri historiæ scholasticæ, pridem expositam. *Quòd si non placeat*, inquit, *mendosum esse codicem, dicemus duplicia esse apud Hebraeos Hagiographa, sicut & diximus duplicia esse apocrypha. Hagiographa, id est, sanctorum scripta, quaedam sunt, quorum auctoritas idonea est ad corroborandum ea, quae sunt fidei. Huius generis sunt Hagiographa in canone Bibliae. Alia verò sunt Hagiographa, id est, sancta, vel sanctorum scripta, quorum auctoritas ad assertiones fidei corroborandas non sic est idonea, quamvis habeantur vera & sancta, sicut post canonem novi testamenti editum habentur Hieronymi, Augustini scripta, quae vocantur Hagiographa. Et huius generis apud Hebraeos sunt historiae Iudith, & Tobiae, etiam Ecclesiasticus, & Machabaeorum primus: quos sanè libros quamvis habeant & legant, non tamen inter canonicos libros connumerant, sed inter Apocrypha, non quòd falsa sint, sed quòd tales sint, quo-*

V *rum*

rum occulta origo non claruit toti eorum Synagogæ. Tertium autem & quartum Esdræ, secundum Machabæorum, trium puerorum hymnum, Susanna, ac Belis draconisq; historias, (fabulas Prol. in Daniel. appellat Hieronymus) *aut non habent, aut prorsus reiiciunt & confictas tradunt. — Ecclesia tamen Christiana propter auctoritatem veterum quorumdam sanctorum, qui leguntur usi fuisse testimoniis ex huiusmodi historiis, easdem piâ fide legit, & non prorsus reiicit, non contemnit, tametsi non pari auctoritate recipiat illos cum scripturis canonicis.*

C. Hactenus itaque discrimen inter libros canonicos propriè dictos & ecclesiasticos, juxta ductum Prologi galeati, in ecclesiâ occidentis & à doctoribus Latinis accuratè observatum. Ex quo autem reformatio ecclesiæ dudum desiderata per peculiarem numinis providentiam, occasione Indulgentiarum jussu vel permissu Leonis decimi nimis sive imprudenter sive impudenter deprædicatarum, in Germaniâ cœpit; & quòd eam Pontifex non admitteret, sed diris prosequeretur, schisma exortum est: ex eo à plerisque judicatum fuit, vulneri medicinam rectiùs fieri non posse, quàm per generalem occidentalis ecclesiæ synodum, Qualem tamen Pontifices, nisi in Laterano aut ita celebretur, ut totam in suâ potestate habeant, ægerrimè admittunt. Leoni decimo suffectus est Hadrianus sextus, Vltrajecto oriundus, Caroli quincti quondam præceptor, cujus loco Hispaniæ tunc præerat; è quâ Anno 1522. Romam profectus inde ad comitia, quæ Norimbergæ celebrabantur, nuncium misit Franciscum Cheregatum, episcopum Fabrianensem, per eum ingenuè confessus: *Scimus in hac sanctâ sede, aliquot iam annis, multa abominanda fuisse, abusus in spiritualibus, excessus in mandatis, & omnia denique in perversum mutata. Nec mirum, si ægritudo à*

capite

capite in membra, à ſummis pontificibus in alios inferiores prælatos deſcenderit. Omnes nos, id eſt, prælati & eccleſiaſtici, declinavimus, unuſquiſq; in vias ſuas, nec fuit iamdiu, qui faceret bonum, non fuit uſq; ad unum. Principes & pròceres imperii reſpondent, *videri ſibi* (utar verbis Sleidani) *non aliam* Libro 4.
eſſe commodiorem viam hæc omnia ſanandi, quàm per pium liberumq; concilium, quod ipſe & Cæſar, præcipui orbis Chriſtiani magiſtratus, facilè poßint in aliquâ Germaniæ civitate cogere, Moguntiæ videlicet, vel Argentorati, vel Meti, vel Coloniæ: fore etiam ex utilitate reipublicæ, ſi primo quoq; tempore, & ad ſummum, intra annum eius fiat initium: ſed hac lege tamen & conditione, ut omnes pariter qui intererunt, cuiuſcunq; ſint ordinis, datâ fide per iusiurandum promittant, quidquid ad gloriam Dei & ad ſalutarem reipublicæ conſtitutionem pertinere videbitur, ut id abſq; diſſimulatione & liberè pronuncient. Sed Hadrianus poſt paucos menſes obiit. Succeſſor Clemens ſeptimus, cujus paullò antè facta fuit mentio, neceſſitatem habendi concilii, etiamſi ab Imperatore Carolo quincto acriter urgeretur, quamdiu tamen vixit, declinavit. At qui Clementem ſequutus eſt Paulus tertius, quum declinare diutiùs non poſſet, id omni ſtudio egit, ut in Italiâ haberetur. Mantuam primò deſignavit; deinde Vicentiam, urbem ditionis Venetæ: ſed quum neutram alieno arbitrio domini earum temerè permitterent, ad hanc etiam, quamvis adeſſent Pontificii Legati, nemo accederet, res ſucceſſu caruit, Pontifice non admodum refragante. Tandem poſt varias *prorogationes* & *ſuſpenſiones* delectum eſt Tridentum, modicum in confinibus Germaniæ & Italiæ oppidum, capiendæ hominum multitudini haut adeo commodum. Bulla, quâ culpam ſynodi hactenus dilatæ Principi Mantuæ urbem ſuam non niſi ſub certis conditio-

nibus permittenti, Turcarum irruptionibus, & dissidiis bellisque Caroli Imperatoris & Francisci regis Galliæ imputat, & concilium ad proximas Kalendas Novembris indicit, data est XI Kal. Iunii, anno CIↃ IↃ XLII. Cæterùm Germanis Protestantibus, quorum res potissimùm agebatur, alibi quàm in Germaniâ haberi concilium, quod planè liberum cupiebant esse, minimè probabatur: nec ferre poterant Pontificem, à quo fuissent ipsi multis præjudiciis, tamquam hæretici, pridem condemnati, & quem plurimorum criminum reum acturi essent, præcipuè verò accusaturi, quòd principatum in universam ecclesiam ex jure divino & instituto Christi, multaque huic hypothesi annexa, falsò & fraudulenter sibi arroget, concilium moderari, & in propriâ caussâ judicem sedere. Protestabantur itaque se tale concilium, à Pontifice indictum & gubernandum, pro libero & legitimo nec agnoscere, nec umquam agnituros. Certè, ut eventus docuit, nihil in eo proponi potuit, nisi quod proponi vellent Legati, qui nomine Pontificis præsiderent; nihil decîdi vel definiri, nisi quod priùs Romæ pontifici probatum. Porrò ne diutiùs, quàm è re esset Pontificis, synodus coiret, potestas facta Legatis eam aliò transferendi, atque adeo abrumpendi. *Quo arcano*, ut notat Petrus Suavis, *omnem deliberationem Curiæ Romanæ studiis adversam facile erat interturbare.* *Concedimus vobis*, ait Paulus tertius Bullâ IIX Kal. Mart. anno CIↃ IↃ XLIV datâ, *plenam & liberam potestatem & facultatem, quandocumque vobis videbitur, concilium de civitate Tridentinâ ad quamcunque aliam commodiorem & opportuniorem seu tutiorem, de quâ vobis etiam videbitur, transferendi & mutandi, ac illud in ipsâ civitate Tridentinâ supprimendi & dissolvendi.* Hinc itaque post habitas septem

Hist. lib. 2.

Ann. 1547. Martio.

ſeptem ſeſſiones levi de cauſsâ Bononiam translatum, & quamdiu vixit Paulus tertius, abruptum fuit. Titulo quidem uſa eſt congregatio illa hujuſmodi: *Sacroſancta œcumenica & generalis Tridentina ſynodus, in Spiritu ſancto legitimè congregata:* addendum fuiſſet, ſi Conſtantienſe & Baſileenſe concilia voluiſſent imitari, *univerſalem eccleſiam,* ſive *eccleſiam catholicam militantem repræſentans:* ſed ne quod concilio tribueretur, Pontifici decedere, atque adeo concilio ipſe ſubjici videretur, omiſſum fuit. Bullæ facultatum Legatis datarum inſertum erat, *de Concilii adſenſu omnia eſſe facienda:* ſed illi *per literas Pontifici ſignificarunt, clauſulam illam in agendo ipſos plurifariè conſtringere, & minutiſſimum quemq; præſulem iis exæquare. — Itaq; re rationibusq; Romæ diligenter conſideratis, atq; emendato de Legatorum ſententiâ diplomate abſoluta iis conceſſa poteſtas.* Id autem ſollicitè injunctum, *ne unquam quacumq; de cauſsâ ad diſputationem de auctoritate Papæ veniatur.* Notavit Petrus Suavis in hiſtoriâ hujus concilii, libro ſecundo: quæ ex ephemeridibus & annotationibus eorum, qui interfuerant, confecta continet plurima obſervatu digna. Edita primùm fuit Italicè, & præfixum nomen *Pietro Soave Polano;* quod eſt per anagrammatiſmum *Paolo Soarpi Veneto.* Sed ad priora redeamus.

CI. Bulla quidem, quo indicitur concilium, data fuit, ut diximus, XI Kal. Iunii, anno CIↃ IↃ XLII. Sed bellum inter Imperatorem & Regem Galliæ, qui quinque locis in Cæſarianas ditiones, Turca quoque in ſubſidium advocato, impetum faciebat, recrudeſcens nova impedimenta objecit. Poſt biennium autem pax denuò apud Crepinium in Sueſſionibus inita: legeſq; pacis utrique, ut eccleſiæ ad antiquam puritatem &

concordiam reducendæ operam impenderent, injunxerunt. Quum itaque frustrationes prætextu velari diutiùs non possent, concilio Tridenti initium datum est anno CIↃ IↃ XLV; primaque sessio celebrata die XIII Decembris, quâ declaratum fuit, *sacrum Tridentinum & generale concilium incipere & inceptum esse*.

Secunda sessio incidit in septimum Ianuarii, anno sequente. Hortatur & jubet *omnes & singulos Christi fideles Tridenti congregatos, ut velint se à malis & peccatis hactenus commissis emendare, ac de cætero in timore Domini ambulare, & desideria carnis non perficere, orationibus instare &c. Episcopos verò & quoscumque alios in ordine sacerdotali constitutos, ut assiduè Dei laudibus incumbere, hostias, laudes & preces offerre, sacrificium Missæ quolibet saltem die dominico peragere satagant: — ut ieiunent saltem singulis sextis feriis in memoriam passionis Domini, & eleemosynas pauperibus erogent: — ut in episcoporum mensis, quum in eo loco sæpiùs ociosi sermones oriri soleant, divinarum scripturarum lectio admisceatur.* Hæc & similia *de modo vivendi & aliis in concilio servandis* præscribit sessio secunda.

Sessione tertiâ, quæ quarto Februarii habita, recitatur symbolum Nicænum, uti hactenus à Latinis recitari solitum.

Sessio quarta celebrata octavo Aprilis propiùs ad rem accedit. Subjiciam ipsissima synodi verba: *Synodus perspiciens veritatem salutarem & morum disciplinam contineri in libris scriptis, & sine scripto Traditionibus, quæ ex ipsius Christi ore ab Apostolis acceptæ, aut ab ipsis Apostolis Spiritu sancto dictante, quasi per manus traditæ, ad nos usq; pervenerunt; orthodoxorum Patrum exempla sequuta, omnes libros tam Veteris*

quam

quam Novi testamenti, (quum utriusq; unus Deus sit auctor) nec non Traditiones ipsas, tum ad fidem, tum ad mores pertinentes, tamquam vel oretenus à Christo, vel à Spiritu sancto dictatas, & continuâ successione in Ecclesiâ catholicâ conservatas, pari pietatis affectu ac reverentiâ suscipit ac veneratur. Sacrorum verò librorum indicem huic decreto adscribendum censuit, ne cui dubitatio suboriri possit, quinam sint, qui ab ipsa synodo suscipiantur. Sunt verò infra scripti. Annectit videlicet catalogum laxiorem, qualem ab Innocentio & Augustino & synodo Carthaginiensi proponi pridem diximus. Adjicit tamen librum Baruchi, de quo apud illos altum silentium. Deinde subjicit: *Si quis autem libros ipsos integros cum omnibus suis partibus, prout in Ecclesiâ catholicâ legi consueverunt, & in veteri vulgatâ Latinâ editione habentur, pro sacris & canonicis non susceperit, & Traditiones prædictas sciens & prudens contemserit, anathema sit.*

CII. Tria hìc definit Tridentina synodus. Vnum est, *Traditiones non-scriptas unà cum libris canonicis pari pietatis affectu & reverentiâ esse suscipiendas.* Si Traditiones intelliguntur, quæ vel ad salutem necessaria dogmata, vel sacramenta à Christo instituta, quæ in nullis libris canonicis habeantur, proponant; nego ullas tales esse vel inveniri posse, quæ videlicet per universalem priscæ ecclesiæ consensum, à primis usque ad subsequentia secula certis testimoniis deducendum, dogmata vel sacramenta, qualia diximus, proponant. Hujusmodi enim traditione, sive consentientibus ætatum à primâ

usque

usque ad mediam vel infimam testimoniis, alia vel dogmata vel sacramenta non confirmantur, quàm quæ in ipsis Scripturis continentur. Sin intelliguntur ceremoniæ, ritus & instituta ad decorum, ordinem & disciplinam ecclesiasticam facientia, ultrò concedimus, talia nonnulla extra canonicam scripturam per traditionem à majoribus ad nos derivata esse; sed sine iis cognitis vel servatis salutem consequi neminem posse, nullus intelligens affirmaverit. Traditio igitur, quæ vel articulos & sacramenta religionis nostræ testimonio suo confirmat, vel ritus, ordinem & instituta prisca ecclesiastica ad nos transmittit, non rejicitur aut improbatur, sed illa sola, quæ ista duo combinat & conjungit, nempe *necessarium esse ad salutem* & *in canonicis scripturis non inveniri*. Hæc autem alibi, si opus fuerit, accuratiùs tractanda hîc saltem obiter & in transcursu monemus.

CIII. Alterum, quod à Tridentino concilio sessione quartâ definitur, rem nostram, de quâ hactenus egimus, nempe numerum sive catalogum librorum canonicorum Veteris testamenti, concernit. Enumerarant ante complura secula eosdem (Baruchi tamen libro, ut antè diximus, excepto) quos Tridentini enumerant, Innocentius, Augustinus & Patres Carthaginienses. Quomodo intelligi & exponi debeant, ne ab universâ priscâ tum Veteris tum Novi testamenti in oriente & occidente ecclesiâ dissentire videantur, & pridem & paullò antè verbis eximii viri Alfonsi Tostati
Num. 91. ostendimus. Posset eadem ratione intelligi & exponi decretum Tridentinum, nisi anathemate horreret. *Si quis*, ajunt, *libros ipsos integros cum omnibus suis partibus, prout in ecclesiâ catholicâ legi consueverunt, & in veteri vulgatâ*

latinâ

latinâ editione habentur, pro sacris & canonicis non susceperit, anathema sit. Per quæ verba omnis commodè explicandi & conciliandi ratio, quin & mutua dissidentium tolerantia perimitur. Quomodo veteres de nonnullis Scripturæ libris, salvâ fidei integritate & ecclesiarum concordiâ diversum senserint, Responsi maledicis Moguntinis oppositi parte primâ, num. LXXV ostendimus. Qui verò concilium hoc Tridentinum admittit, sub pœnâ anathematis & jacturâ æternæ salutis apocryphos illos libros Mosi & Prophetis æquare debet. Nec hoc solùm. Ei, qui discrimen aliquod & imparitatem agnoverit, non poterit dicere; Tolerabimus nos invicem & mutuâ Christianâ caritate prosequemur, etiamsi in constituendo canonicorum librorum numero dissentiamus: sed necesse habet dicere; Si à meâ & concilii sententiâ diversus abis, & Tobiæ, Judithæ, Maccabæorum libros eodem, quo Mosen & Prophetas, pietatis affectu ac reverentiâ non suscipis & veneraris, tamquam anathema te abominor.

CIV. Qui verò sunt, qui nos jubent horridè adeo sentire, imò sentire contra unanimem Ecclesiæ Veteris & Novæ, Orientalis & Occidentalis consensum? Si Acta inspicio, eosque qui suffragia tulerunt, numero, invenio præter Legatos Cardinales tres, alios adhuc duos; Archiepiscopos novem, inter quos personati sive titulares duo Olaus Magnus & Robertus Vuaucop, Venantius Sleidano, cujus de hisce duobus sine diœcesi & censu archiepiscopis verba subjiciam. Quum Sueciæ rex Gustavus reformationem moliretur, An. 1517.
Iohannes Magnus archiepiscopus Vpsalensis, qui mutationem illam improbaret, relictâ patriâ, Romam confugit, eoq; venit mediocrium comitatu. Venetias profectus deinde, factus est eius

X civi-

civitatis patriarchæ vicarius, & ut vulgò dicunt, suffraganeus. Eam verò conditionem postea pertæsus, Romam reversus, & in angustias redactus, quum divenditis equis familiam ferè totam dimisisset, à Paulo pontifice collocatur in hospitalis domo, quam vocant Sancti spiritus, in eaq; tenuis atq; pauper vitam finiit. Erat cum eo frater Olaus. Huic pontifex archiepiscopatum illum Gothicum, licet extra commercium ecclesiæ Romanæ positum, confert, & concilio interesse iubet, & ad victum quotidianum aureos dat menstruos quindecim. Alter ille, Scotus, quum archiepiscopatum Armacanensem esse in Hiberniâ Pontifici demonstrasset, titulum eius fuit ab illo consequutus. Erat autem cæcus, & tamen non solùm missificabat, verùm etiam per celeres equos currebat. Hos ergo duos pontifex in cœtu patrum esse voluit, ostentationis caussâ tantùm, quasi duo isti populi tam longinqui, Gothi & Hiberni, potestatem ipsius agnoscerent, quum illi reverà, præter umbram & nudum titulum, nihil haberent. Præter Archiepiscopos adfuerunt, si rectè numero, episcopi XLII; inter quos VVigorniensem unum Anglum, ipsum quoque sine dubio personatum reperio, nullum Germanum, unum fortè & alterum Gallum, non multos Hispanos, cæteros omnes Italos; de quibus si non omnibus, plerisque tamen accipiendum, quod annotat Petrus Suavis, *multos inopes Episcopos interfuisse concilio, spe ac pollicitationibus illectos, quibus prospiciendum fuerit:* monentibus Pontificem Legatis, *totâ viâ errare, qui putent eos ita parcè ac tenuiter Tridenti, atq; Romæ sustentari posse. Romæ enim quum nullâ auctoritate sint, vitam humilem & aliis obnoxiam tolerare; in Concilio autem maiores sibi animos sumere, & crescente existimatione rem quoq; auctiorem exspectare.* De hujus farinæ episcopis Alfonsus à Câstro de hæreticorum punitione libro tertio, cap. v: *Etsi aliqui sint Episcopi docti, multò tamen plures sunt*

Libro 1.

adeo

adeo indocti, ut vix latinè sciant loqui, & (quod multò pejus est) eorum aliqui nec benè latinè legere noverunt. Cujus rei exempla sunt in illâ præsertim provinciâ, quæ se Latinæ eloquutionis parentem gloriatur. Addo observationem Claudii Espensæi Parisiensis Theologi è Digressione primâ ad primum caput epistolæ ad Titum: *Factum est posterioribus seculis, ut, quod meritò in concilio Basiliensi Ludovicus Arelatensis querebatur, in Conciliis id demùm fiat, & necessariò fiat, quod nationi placeat Italicæ, ut quæ sola Episcoporum, qui & ipsi soli vocem illic decisivam habent, numero nationes alias æquet aut superet, sicut scripsit libro primo de gestis ejus concilii Aeneas Sylvius nondum Pius. Hæc illa est Helena, quæ nuper Tridenti obtinuit.* Nunc ex Petro Suavi, quid Germani de sessionis hujus quartæ decretis judicarint, audiamus. *Nonnullis audax inceptum videbatur, quinq; Cardinales & XLIIX episcopos* (si rectè numerum ineo, ternario auctior est) *auctoritatem canonicam libris antea incertis & apocryphis dare, & translationem, quæ à textu originario deflectit, authenticam fateri? In his tamen præsulibus non temere reperiri aliquem præcellentis doctrinæ laude insignem: Leguleios esse aliquot, in iuris professione doctos, sed religionis non admodum intelligentes, perpaucos Theologos, eosq; eruditione infra vulgus Theologorum. Plerosq; omnes Nobiles, aut Aulicos. Ex iis qui sint aliquâ dignitate, aliquos esse titulares tantùm: sed Episcopos magnam partem esse civitatum adeò minutarum, ut si quisque populum cui præest, referat, vix omnes millesimam orbis Christiani partem repræsentent. Sed è Germaniâ præsertim ne unum quidem adesse Episcopum, unicúmve Theologum.* — Post medium.

CV. Dicit quidem Becanus, uti etiam pridem monuimus, laxiorem catalogum Tridentinos accepisse *ab Eugenio Papa in concilio Florentino*; (quanto autem dubio tam synodus quàm constitutio illa Florentina — Manualis lib. 1, c. 1, quæst. 1.

sit obnoxia, jam antè ostendimus) *Eugenium* saltu per mille propemodum annos facto *accepisse eum à Gelasio Papâ; Gelasium ab Augustino; Augustinum à Patribus Carthaginiensibus; & hos ab Innocentio.* Quomodo intelligi illi debeant, & quomodo intellexerint, sive saltem quo in precio Pontificias istas definitiones (si tales censeri oportere pertenditur) habuerint eximii quique Latinæ Ecclesiæ ultima usque in tempora doctores, abunde est demonstratum. Vnum saltem nunc quæro, num Tridentini vel ab Eugenio vel à Gelasio aut quocumque priorum acceperint, ut prisco canoni inhærentes & agnoscentes discrimen inter libros ecclesiasticos & strictè proprieque canonicos, anathemate feriant, id est, communione fidelium & regno cœlorum excludant? Minimè gentium. Imò verò discrimen non tantùm in orientali, sed etiam in occidentali ecclesiâ ab optimis quibusque scriptoribus constanter servatum & agnitum semper fuisse demonstravimus. Novatoribus igitur, ut tum in ipsorum, tum lectoris gratiam in compendium, quæ prolixè antehac tractata sunt, redigamus, hoc argumentum proponimus.

Quæ synodus anathemate damnavit sententiam totius Ecclesiæ Veteris testamenti, item Vniversalis Ecclesiæ Novi testamenti primorum quatuor seculorum, quin simpliciter universæ ecclesiæ, quæ tum in Oriente tum in Occidente ultra annos CIↃ IↃ fuit; ea synodus reproba est, & nullam fidem meretur.

Sed Tridentina synodus anathemate damnavit sententiam totius Ecclesiæ Veteris testamenti:

ea e-

ea enim numquam alios in canone libros habuit, quàm Hebraicè scriptos, & tribus ordinibus Legis, Prophetarum & Hagiographorum comprehensos; uti ostensum est à numero IX usque ad XXXV: item Universalis ecclesiæ Novi testamenti primorum IV seculorum: demonstratum est de Græcis Hebræo canoni inhærentibus à num. XXIV usque ad XXXVII; de Latinis à num. XLIII usque ad XLIX: quin simpliciter universæ Ecclesiæ, quæ tum in Oriente tum in Occidente ultra annos CIƆ IƆ fuit; vide numeros inter XXXVI & XLIII intermedios; & deinceps à num. XLIX usque ad centesimum.

Ergo Tridentina synodus reproba est, & nullam fidem meretur.

Major ex se nota est. Minor dudum demonstrata. Dicit videlicet synodus: *Qui omnes enumeratos libros cum omnibus suis partibus, ut in vulgatâ Latinâ editione habentur, pari pietatis affectu ac reverentiâ pro sacris & canonicis non susceperit, anathema sit.* At Ecclesia Veteris testamenti; Ecclesia Novi testamenti quatuor primorum seculorum tum in oriente tum in occidente; item quæ primitivam utrobique posterioribus seculis excepit; omnes istos libros pari pietatis affectu ac reverentiâ pro sacris & canonicis non suscepit, uti evidenter patuit. Ergo universa ante & post natum Christum ecclesia juxta Tridentinos anathema. Si quis autem quærat, quid homines illos moverit, ut tantum sibi sumerent, seque unanimi veterum majorumque suorum consensui objicerent? respondebimus, nobis de alieni facti rationibus non planè constare: suspicari tamen; quod animadverterint, genuinis & sinceris dogmatibus sequiore æ-

vò nupera & nova bene multa accessisse: voluisse itaq; principia, è quibus deduci oporteret, quàm fieri posset, latissime extendi, ut saltem alicunde sive probatio sive prætextus aliquis derivaretur. Tale itaq, principium advenientes, dum rem aggrediuntur, dederunt, & quum in limine essent, à janua aberrarunt.

C V I. Vlteriùs argumentor. Qui probat & confirmat synodum, quæ sententiam universalis ante & post natum Christum ecclesiæ anathemati subjecit, is etiam ipse nullam fidem meretur, & auctoritate excidit. At hoc Romani Pontifices nostrâ & superiore ætate fecerunt & faciunt. Ergo.

C V I I. Tertium Tridentinæ quartæ sessionis decretum est, ut libri, *prout in veteri vulgatâ Latinâ editione habentur, pro sacris & canonicis suscipiantur.* Quod disertiùs mox explicat hisce verbis: *Statuit & declarat, ut hæc ipsa vetus & vulgata editio, quæ longo tot seculorum usu in Ecclesiâ ipsâ probata est, in publicis lectionibus, disputationibus, prædicationibus, aut expositionibus pro authenticâ habeatur, & quòd eam nemo rejicere quovis prætextu audeat vel præsumat.* Aliter sensit tota antiquitas: quin ipsa rerum indoles non permittit, ut fontibus aut textui originario æquetur aliqua translatio: ut autem præferatur, prorsus est absurdum; nisi fortè ostendi possit, rarissima fuisse vel esse primarii textus exempla, nec alia quàm per insignem librariorum sive incuriam sive fraudem corrupta: integrum verò & sincerum unum fortè incidisse in manus egregii fidique interpretis, eoque itidem suppresso aut amisso superesse ab hoc profectam versionem. Si detur casus, quem

quem vix in ullo vel infimæ classis auctore datum *iri* puto, concessero versionem ibi præferendam fonti. De sacris autem Scripturæ libris simile quid affirmari, pugnaverit cum providentiâ divinâ, quæ quemadmodum, ne ad capessendam viam salutis certi & authentici indices sive duces deessent, hos ipsos humano generi voluit impertire, ita quoque eâdem fini conservare: pugnaverit cum singulari & prope incredibili diligentiâ Iudæorum, quod Vetus testamentum attinet, de quâ aliquid dictum num. XVII. Quin ipse Bellarminus validis quinque argumentis pugnat contra eos, *qui contendunt Iudæos in odium Christianæ fidei studiosè depravasse & corrupisse multa loca Scripturarum.* Quæ verò ad corruptelas adstruendas proferuntur, dissolvit clarissimus collega D. Hornbeius Tractatu de Scripturis, disputatione VII, quæstione IV. De libris Novi corruptis, nisi fortè quòd alicubi hallucinatione exscribentium (quos nemo, sive fontes sive versiones describant, ἀναμαρτήτους constituit) peccatum fuit, nulla est suspicio vel querela. Testatur Hieronymus, *multarum gentium linguis Scripturam antè translatam*, sive pridem & ante suam ætatem. Testatur Theodoretus θεραπευτικῆς libro quincto *Hebraicos libros non modò in Græcum idioma conversos esse, sed in Romanam quoq; linguam, Aegyptiam, Persicam, Indicam, Armenicamq; & Scythicam, atq; adeo Sauromaticam, semelq;*, ait, *ut dicam, in linguas omnes, quibus ad hanc diem nationes utuntur.* Quum diversæ & adeo multiplices essent versiones, quem tamquam originarium & authenticum textum transtulerunt aut respexerunt interpretes, nisi Hebræum Veteris & Græcum Novi testamenti? aut quem alium respicere etiam hodie possint *gentes, quas per diversitatem linguarum cunctarum Deus in unitate fidei congregavit?*

Libro 2 de Verbo Dei cap. 2.

Præf. in Evang. ad Damasum.

gavit? Conveniunt videlicet & conjunguntur, quod Scripturam omnibus communem attinet, per fontes, tamquam per vinculum sive per principium itidem omnibus commune, & non per aliquam versionem. Si secus se res habeat, inferiore & deteriore loco & conditione fuerit Scriptura θεόπνευστος, quàm mendacissimum & nugacissimum Alcoranum. Nam accuratâ Muhammedanorum industriâ in fonte Arabico id sartum tectum conservari nemo dubitat: & si Persa vel Indus vel Tartarus translationem expetat, non aliunde quàm ex Arabico verti velit, nec fidam credet, nisi Arabico textui respondeat.

CIIX. Cæterùm post Tridentinam synodum cœperunt scribere Iesuitæ, quemadmodum ex iis, quæ adjicimus, lector poterit cognoscere. Alfonsus Salmeron prolegomeno in Evangelicam historiā quarto conatur ostendere, *lectionem Hebræam non esse sine plerisq; vitiis*, & proinde præferri oportere versionem Latinam. Iohannes Pineda præfatione in Iobum, cap. II: *Nihil sacræ auctoritatis hactenus est, nisi quod in Latino codice vulgato habemus.* Gregorius Valentia tomo III, disp. I, quæst. I, puncto VII, parag. XLIII: *Græci & Hebraici codices, sicubi à nostrâ editione dissident, per nostram corrigendi & emendandi sunt: nam hanc Ecclesia peculiari definitione per omnia probavit, non illos.* Iacobus Gretserus Defensionis Bellarmini libro II, cap. XI: *Fontes, tamquam turbide fluentes, depurgandi & expurgandi sunt ad Latinam vulgatam editionē.* Martinus Delrio Proloquii in Pharum Sapientiæ cap. III, regulâ III: *Latinam vulgatam nunc solam pro authenticâ habet ex decreto concilii Tridentini Ecclesia catholica.* Et regulâ VII: *In quibus Hebræa conveniunt cum Latina vulgata dictis, sunt certa & infallibilis veritatis; in quibus dissident,*

sunt

ſunt corrigenda ex Latino, non contra. Idem obtinet in Græco contextu Novi teſtamenti. Iohannes Euſebius Nieremberger de origine Sacræ Scripturæ libro VI, cap. XXIII: *Latinus textus non eſt corrigendus per Hebraicum, ſed Hebraicus per Latinum.* Secundum hos itaque novatores, Tridentinæ ſynodi adſeclas, Hebræus Veteris & Græcus Novi teſtamenti textus non eſt authenticus, ſed ſolus vulgatus Latinus. Hunc autem authenticum, qualis antea non fuerat, primùm fecit ſanctio Tridentina. Ante eam ſi Hebræus & Græcus authenticus fuit, è gradu, quem ab omni ævo hucuſq; tenuerat, à Tridentinis deturbatus eſt, & ex authentico factus non-authenticus; ratione planè contrariâ ei, quâ libros apocryphos in canonicos tranſmutarunt. Sin authenticus non fuit, ante coactam Tridentinam ſynodum per decurſum tot ſeculorum Eccleſia Chriſtiana catholica authentico Scripturæ textu caruit, & abſq; illius operâ eſſet, adhuc careret. Vtrumque ex æquo abſurdum.

CIX. Longè aliter priſci Latini Patres, quin etiam recentiorum doctorum, qui proximè concilium anteceſſerunt, præſtantiſſimi. Nunc, quoniam rem plenè & accuratè non tractamus, ſed ſaltem, quia cum ſeſſione quartâ Tridentinâ res nobis eſt, leviter tangimus, adductis paucorum teſtimoniis contenti erimus. Hieronymus ad Lucinium, epiſtolâ XXIIX: *Vt veterum librorum fides de Hebræis voluminibus examinanda eſt, ita novorum Græci ſermonis normam deſiderat.* Rurſus ad Suniam & Fretelam, epiſtolâ CXXXV: *Sicut in Novo teſtamento, ſi quando apud Latinos quæſtio exoritur, & eſt inter exemplaria varietas, recurrimus ad fontem Græci ſermonis, quo Novum ſcriptum eſt inſtrumentum: ita in Veteri teſtamento, ſi quando inter Græcos Latinoſq; diverſitas eſt, ad Hebraicam recurrimus veritatem; ut quidquid de fonte proficiſcitur, hoc quæramus in*

rivulis. Augustinus de doctrinâ Christianâ libro II, cap. XI: *Latinæ linguæ homines duabus aliis ad Scripturarum divinarum cognitionem opus habent, Hebræâ scilicet & Græcâ: ut ad exemplaria præcedentia recurratur, si quam dubitationem attulerit Latinorum interpretum infinita varietas.* Et XV de civitate Dei, cap. XIII: *Quum diversum aliquid in codicibus invenitur, ei linguæ potiùs creditur, unde est in aliam per interpretes facta translatio.* Ad quæ verba Ludovicus Vives: *Hoc ipsum Hieronymus clamat; hoc ipsa docet ratio: & nullus est saniore judicio qui repugnet: sed frustra consensus bonorum ingeniorum hoc censet, nam rigidus stupor velut moles opponitur.* Duobus antiquis jungamus duos ex infimâ ætate Cardinales, Tridentinam synodum proximè antegressos, quorum etiam testimoniis superiùs usi fuimus. Cardinalis Ximenius præfatione in Biblia Complutensia ad Leonem decimum: *Ubicunque Latinorum codicum varietas est, aut depravatæ lectionis suspicio (id quod librariorum imperitiâ simul & negligentiâ frequentissimè accidere videmus) ad primam Scripturæ originem recurrendum est, sicut beatus Hieronymus & Augustinus ac cæteri ecclesiastici tractatores admonent; ita ut librorum Veteris testamenti sinceritas ex Hebraicâ veritate, Novi autem ex Græcis exemplaribus examinetur.* Cardinalis Cajetanus præfatione in quinque Mosaicos libros: *Intendo juxta Hebraicam veritatem textum exponere, ubi diversa occurrerit sententia in vulgatâ editione & in Hebraico textu. Non enim interpretis Græci aut Latini, sed ipsius tantùm Hebræi textus auctoritas est, quam complecti cogimur, & complectimur fideles omnes.* Hæc isti duo magni nominis Cardinales, quorum sententiæ præcedentium omnium seculorum consensui innixæ post elapsos paucos annos anathema impegerunt Cardinales & Episcopi synodi Tridentinæ: ad cujus sessionem quartam hæc quoque in occasione obiter annotata sunto: nam ex

instita-

instituto de canone Scripturæ, & Veteris quidem testamenti nos hîc agere dudum professi sumus.

CX. Si quis autem eorum, qui Tridentinam synodum amplectuntur, hisce nostris se velit opponere, respiciat ad syllogismum numero cv propositum, & si quid in eo vel ejus probatione desideret, paucis indicet: nam si quid uberiore confirmatione indiget, id porrò confirmabitur. Vt uno verbo dicam, *respondeat in formâ.* Ita enim ambages declinabuntur, & brevi sed rectâ & regiâ viâ ad verum à falsò dignoscendum ibitur. Ad rem nihil faciunt mendacia, convicia, calumniæ, quibus frenos laxant Moguntini: sine quibus tractari possunt quæstiones controversæ in qualibet aliâ disciplinâ; & cur non in Theologicâ? unde vel maximè deberent abesse, & veritas absq; detrimento caritatis vestigari. Propemodum autem apud me Moguntinorum περιττώματα & λοιδορίαι effecerunt, ut quod de Novo artifice pridem dixi, de ipsis quoque dicerem; nempe *cum eis mihi posthac nihil negocii fore, etiamsi Acheronta moverint, & ex imo fundo convicia hauserint, tantamq; eorum molem, quantam montium gigantes, quum Pelion Ossæ imponerent, congesserint.* Ne tamen veritati desim, quum jam Responsi mei ipsis oppositi distracta sint exempla, faciam id recudi, & ubi objiciunt, quod sententiam meam videri queat impugnare, interseram & refellam. Ita operæ fieri poterit compendium, & objectionibus, quæ ad rem fecerint, discussis convicia auctoribus suis (ἐκ γὰρ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖ) relinqui. Animadverto autem qui ad Rhenum incolunt, calumniis mihi struendis certare. Num è superiore ripâ ad inferiorem secundo fluvio, an adverso ab inferiore ad superiorem ultro citroque devehantur, in medio relinquo. Videntur, ut dixi, & quantum ab aliis accepi (nam ut ipse Matth. xii v. 34.

φλυαρίας omnes evolverem à me impetrare nondũ potui) conspirare. Damnant videlicet utriq; studium concordiæ ecclesiasticæ, & qualemcumq; ejus promovendæ conatum. Econtra statuit hæc Iulia, & ego in eâ, non esse planè deserendum aut omittendum: facere inprimis ad Dei gloriam; ad reparandam Ecclesiæ Dei, miseris modis dilaceratæ, unionem; ad populorum salutem tum cœlestem, tum terrenam: neq; enim dum Ecclesia in partes mutuis odiis exasperatas scinditur, tranquilla vel beata potest esse Respublica. Hac fini discernenda esse necessaria à non-necessariis: de necessariis per certas & evidentes probationes, (quoniam in communibus quibusdam principiis, & quidem præcipuis, convenimus) easq; in formâ, ut loquimur, institutas, quas non possit non capere, nisi qui mentem ejurarit, transigendum esse. Postulavimus itaq; paullò antè, ut qui nostris se velit objicere, ad principalem, quem proposuimus, syllogismum respiciat. Si responsio non exorbitabit aut extra oleas vagabitur, brevi videbitur quò rem evadere oporteat.

CXI. Præterea viget & inculcatur in academiâ Iuliâ studium antiquæ & Aristotelicæ philosophiæ, explosis novis & nuperis disciplinarum solidæq; eruditionis corruptelis; commendatur etiam proximo post Scripturam loco studium ecclesiasticæ antiquitatis, utpote ad hodiernas controversias sive minuẽdas sive decidendas magnopere necessarium. Hinc, qui ad Rhenũ sunt, dirum carmen occentant, nempe *plurimum de atheismo sub specie eruditionis priscæ instillari incautioribus*. Existimo tamen inferiores accolas hîc non concinere, & paullò mitiores esse, quàm ut studia sive priscæ philosophiæ sive antiquarum Ecclesiæ rerum atheismi accusent. Multò autem minùs atheismo affinem pronunciabunt

abunt doctrinam, quæ inculcat, renatis & fidelibus, ut in statu gratiæ maneant, & fine fidei suæ, qui est salus animarum, tandem potiantur, incumbere necessitatem abstinendi ab operibus carnis, & sanctimoniæ, sine quâ nemo Dominum videbit, sectandæ. Neq; dicent *prævaricationem* esse, si juvenes seriò moneantur, ut exemplum Iosephi imitentur, & continentiæ operentur, *ne libidines non modò prosperitatem, quam in hisce terris sperare poterant, sed omnem propitii numinis favorem & ipsam æternã salutem iis eripiant.* Qui diis gentium Libero & Veneri sacramentum dixerunt, prævaricabuntur equidem, si ad istum modum docuerint; nos verò minimè, qui diabolo & ejus operibus dudum renunciavimus. Nolimus igitur enasci portenta opinionum, & doceri Christianos, non esse eis ad salutem necessarium servandis divinis præceptis operam, quantam per Sancti spiritus gratiam possint, dare; aut juxta horum præscriptum boni aliquid vel cogitare, vel dicere, vel facere; Deum diligere, timere & colere; abstinere ab idololatriâ & Dei nomine sive incantationib⁹ sive perjuriis profanando; ab homicidiis, veneficiis, scortationibus, adulteriis, rapinis & similibus flagitiis: de quibus videlicet Apostolus, *Prædico vobis, prout etiam prædixi, eos qui talia agunt, regni Dei non fore heredes.* Nolimus hæc & paria Sancti spiritus effata enervari & corrumpi, atq; adeo *sceleratis & subiici nesciis, impiis & peccatoribus, nefariis & profanis, patricidis & matricidis, homicidis, scortatoribus, cinædis, masculorum concubitoribus, plagiariis, mendacibus, convitiatoribus*, metum amittendæ æternæ salutis & certo certiùs subeundæ damnationis, quo solo per Evangelii quidem ministeriũ frenari & coërceri poterunt, eximi. Nolimus substitui peregrinam & fanaticam doctrinam *de substantiâ hominis fidelis unitâ cum substantiâ totius sanctissimæ Trinitatis*, deque

Gal. v, 21. 1 Cor, vi, 9. 1 Tim. 1, 9.

termino hujus unionis non solâ divinâ, sed humanâ quoque Christi naturæ, cui etiam fide extra sacramentum jungimur quoad substantiæ nostræ peculiarem quamdam approximationem: cujus *unionis duratio & continuitas appelletur Perseverantia in fide & bonis operibus.* Nolimus hujusmodi commentorum πάντα spargi, sed magis medio Rheno, vel Albi, vel si quis alius ad septentrionem magnus & profundus fluvius, ne umquam caput efferant, submergi. Qui sanè, quanti quanti sunt, restinguere tamen non poterunt *ignem æternum, qui paratus est diabolo*, calumniarum parenti & flagitiorum auctori, *& angelis* asseclisq; *ejus.* Deus, cujus *regnum est justitia & pax & gaudium per Spiritum sanctum*, discissæ Ecclesiæ concordiam & afflictæ reip. tranquillitatem clementer indulgeat, Satanamq; conterat sub pedibus nostris.

ADDENDA.

Paginâ H 3, facie priore ◡, lineâ 6. -- dicuntur. Haud malè Brito, auctor expositionis Prologorum Biblicorum, quæ Lirani Postillæ immiscetur, ad prologum in Iosuam: Hagiographorum *nomen, commune est omnibus Sacræ scripturæ libris; & quia hi novem non habuerunt eminentiam præ cæteris, secundum quam agnominarentur, ideo communi nomine contenti sunt.*

Ibidem, lin. 28. -- *Mosen & Prophetas:* Matthæi xi, 13; *Omnes Prophetæ & Lex usq; ad Iohannem prophetarunt:* xxii, 40; *Ab istis duobus præceptis*, diligendi videlicet Deum, & proximum, *tota Lex & Prophetæ pendent.*

Facie posteriore ◡, lineâ 8. Gamaliel à Sadducæis interrogatus, unde probare posset Deum sanctum & benedictum resuscitaturum esse mortuos, respondit, *Ex Lege, ex Prophetis, & ex Hagiographis.* Ita enim legitur in Gemarâ Talmudicâ codice Sanhedrin, sub initium capituli Chelec: שאלו צדוקין את רבן גמליאל מנין שהקב״ה מחיה מתים אמר להם מן התורה ומן הנביאי׳ ומן

Pag. 90.

הכתובים. Epiphanius testatur quòd à Nazaræis, quemadmodum à Iudæis, habeantur & legantur ὁ νόμος, καὶ οἱ προφῆται, καὶ τὰ γραφεῖα ἁγιόγραφα. Hæresi 29.

Pag. I 2, lineâ 22. --- coarctati. Et hinc Epiphanio vocatur Hæresi 8. τὸ Δωδεκαπρόφητον; & Epiphaniū sequuto Damasceno. lib. 4. c. 18.

Pag. I 4, numero XX. --- Danielem. Nugatur autem Prol. in Iacobus de Valentiâ, episcopus Christopolitanus, qui Psal. tract. scribit magistros Hebræorum temporibus Constantini 2, art. 8. *in Babylone Aegypti congregatos posuisse Davidem & Danielem inter Hagiographa; ut auferrent eis dignitatem prophetiæ, eò quòd clariùs loquuntur de Christo, & de tempore adventus eius:* imò additis punctis vocalibus *falsificasse & pervertisse* Tract. 6. *Scripturas à vero sensu & significatione.*

Pag. K 1, numero XXIV, lineâ 11. --- orbes. Nam quamvis multæ barbaræ gentes (verba sunt sancti Hilarii) *Dei cognitionem secundum Apostolorum prædicationem, & manentium hodie illic ecclesiarum fidem adeptæ sint; tamen specialiter evangelica doctrina in Romani imperii sede consistit.* Prologo in Psalmos.

Pag. M 3, lineâ 5. Sanctus Ambrosius nonnulla ex Quarto Esdræ producturus Scripturæ ea imputat. *Animarum*, inquit, *superiora esse habitacula, Scripturæ testimoniis valde probatur. Siquidem & in Esdræ libris legimus: Quia cum venerit iudicii dies, reddet terra defunctorum corpora, & pulvis reddet eas, quæ in tumulis requiescunt, reliquias mortuorum: Et habitacula, inquit, reddent animas, quæ his commendatæ sunt, & revelabitur altissimus super sedem iudicii.* Rursus: *Denique & Scriptura habitacula illa animarum promtuaria nuncupavit: quæ occurrens querelæ humanæ, eò quòd iusti qui præcesserunt videantur usque ad iudicii diem, per plurimum scilicet temporis, debitâ sibi remuneratione fraudari, mirabiliter ait coronæ esse similem illum iudicii diem, in quo sicut non novissimorum tarditas, sic nec priorum velocitas. Coronæ enim dies exspectatur ab omnibus, ut intra eum diem & victi erubescant, &*

victo:

victores palmam adipiscantur victoriæ. Illud quoque non reliquit occultum, quòd superiores videantur, qui antè generati sunt, infirmiores qui postea. Comparavit enim utero mulieris partus hujus seculi: quoniam fortiores sunt qui in virtute juventutis nati sunt, infirmiores qui tempore senectutis. Hæc leguntur apud Ambrosium libro de Bono mortis, cap. x: quę autem allegantur, occurrunt libro quarto Esdræ, priora quidē cap. VII, v. 32 & 33: posteriora verò c. V, v. 37, 42, 52, 53.

Pag. N 3, ad finem numeri XLVI. Cum illo autem convenit & consentit Leander de S. Martino Benedictinus, qui in novissimas, quæ nostris diebus Duaci & Antverpiæ prodierunt, Bibliorum cum istis, quas diximus, Glossis & Postillâ Lirani editiones præfatus est, & Prologis Hieronymi suas expositiones, extrusis veteribus, quæ Guidonis Franciscani nomen præferunt, adjecit. Scribit enim ad Prologum galeatum; *Quod dicit* Hieronymus *aliquoties, hos libros ab Hebræis inter hagiographas scripturas collocari; existimo loca illa esse corrupta, & vocem HAGIOGRAPHA pro apocryphis poni.* Non igitur est, quod dicat Iosephus Scaliger; *Pugnantia scribit doctus ille Scripturæ interpres.* Miror autem Scaligerum hîc se torsisse, eique de mendo non suboluisse.

Animadv. Euseb. n. 1487.

Paginâ X 2, facie post. lineâ 18. — demonstravimus. Quum itaque canonem, qualis in priscâ & priore ecclesiâ obtinuerat, immutarint, imò rejecerint & damnarint, atq; adeo ecclesiasticos libros canonicis pares haberi sub anathemate definierint; lubet denuò quærere num hac ipsâ in re testificationem priscæ & prioris ecclesiæ sequuti sint, an novis revelationibus collustrati fuerint? Testificatio, cujus tamen solius interventu, si quid hîc controversum, decîdi oportet, contraria est: revelationes novæ, veritatibus præsertim ab universâ ecclesiâ semper agnitis oppositæ, nullæ dantur.

FINIS.